

UDK:0/8

EVROPSKA REVIJA

Br. 2 (18), 2023.

EVROPSKI UNIVERZITET BRČKO DISTRIKT
BRČKO, 2023.

EVROPSKI UNIVERZITET BRČKO DISTRIKT BRČKO 2023.

EVROPSKA REVIJA

Izdavač: Evropski univerzitet Brčko distrikt

Adresa: Brčko, Bijeljinska cesta 72-74

Telefon: 00387 49 590 605

e-mail: evropska.revija@eubd.edu.ba

ISSN 2303-8020 UDK: 0/8 Broj 2 (19), 2023. God. IX, vol. I

Glavni i odgovorni urednik

Prof. dr Kojo Simić

Uređivački odbor

Prof. dr Kojo Simić, glavni urednik; akademik prof. dr Miroslav Baljak, zamjenik glavnog urednika; akademik prof. dr Zoran Milošević, član; akademik prof. dr Nedeljko Stanković, član; emeritus prof. dr Radoslav Galić, član; prof. dr Drago Tešanović, član; prof. dr Halid Žigić, član; prof. dr Esed Karić, član; prof. dr Anka Bulatović, član; prof. dr Edin Ramić, član; prof. dr Izet Banda, član.

Sekretar odbora

Prof. dr. Albina Fazlović

Savjet časopisa

Akademik univ. prof. dr. phil. dr. hc. dr. habil. Wolfgang Rohrbach (Austrija); prof. dr. Igor Bogorodicki (Rusija); prof. dr. Kiril Ševčenko (Bjelorusija); prof. dr. Ahmad Gašamoglu (Azerbejdžan); prof. dr. Danilo Kapaso (Italija); akademik prof. dddr. habil. Aleksios Panagopoulos (Grčka); prof. dr. Ištvan Laslo Gal (Mađarska); akademik prof. dr. Zdravko Ebling (Hrvatska); prof. dr Mirko Puljić (Bosna i Hercegovina); akademik prof. dr Dževad Termiz (Bosna i Hercegovina) i akademik prof. dr. Branislava Perunić (Bosna i Hercegovina).

Lektor

Prof. dr. Kojo Simić

Prelom i štampa

Markos, Banja Luka

Časopis izlazi dva puta godišnje

Tiraž 200 primjeraka

Radove objavljene u ovom časopisu nije dozvoljeno preštampavati, bilo u cjelini, bilo u dijelovima, bez izričite saglasnosti izdavača. Ocjene iznesene u člancima lični su stavovi njihovih pisaca i ne izražavaju mišljenje niti uredništva, niti ustanova u kojima su autori zaposleni.

POVODOM OSAMNAESTOG BROJA EVROPSKE REVIE

Poštovani saradnici i čitaoci „Evropske revije“, neizmjerna sreća našeg Univerziteta ogleda se u tome što imamo vrijedne, dobre i vjerne saradnike. Posebno smo srečni na vašu saradnju i vjernost, a to potvrđuju činjenice da nas niste izdali u proteklih nekoliko godina.

Pred vama je, dragi naši, osamnaesti broj u kojem su objavljeni radovi sa jako interesantnim ogledima i studijama iz različitih oblasti. Očekujemo da će i ubudućem periodu od vas, naših najvrjednijih i najvjernijih saradnika, stizati radovi koji će dati još veću vrijednost i značaj kako bismo našu devetu godinu objavljivanja radova završli veoma uspješno, kako u prvom, tako i u drugom polugodištu 2023. godine.

Moram javno priznati da ste više nego vrijedni i ažurni, a to potvrđujem činjenicom jer često imamo par radova i za naredni broj. Osim toga, vrijedni i vjerni saradnici veoma često zovu i šalju svoje radove. Tvrdim vam da iz godine u godinu objavljujemo vaše radove s veoma dobrim i značajnim sadržajima, jako interesantnim za oko čitaoca.

I ubuduće se nadamo vašoj saradnji, te pozivamo zaposlene na Evropskom univerzitetu Brčko distrikta, Evropskog univerziteta „Kallos“ Tuzla, kao i vrijedne kolege sa svih Univerziteta Bosne i Hercegovine i šire da šalju svoje radove radi objavljivanja u časopisu. Za svaku pohvalu su vrijedne kolege iz Republike Hrvatske i Republike Srbije koji redovno i u zavidnom broju šalju radove koji se objavljaju u našoj Reviji.

Moram napomenuti i to da, obavljati dužnost glavnog i odgovornog urednika časopisa, nije nimalo jednostavno, te zbog toga pozivamo i molimo sve autore da se pridržavaju *Uputstva autorima*, a koje se nalazi, kako na stranici Univerziteta, tako i u svakom broju našeg časopisa. Poštjući navedeno svi ćemo biti zadovoljniji i radovi će biti blagovremeno, prema predviđenoj dinamici, objavljivani.

Kao što sam već naveo u prošlom broju, tako želim napomenuti i sada, da ne pravimo bilo kakvu selekciju kako bi nečiji rad bio na prvom, a nečiji na posljednjem mjestu. U časopis radove unosimo onim redom kako koji, uvaženi, autor pošalje. Svi radovi prolaze recenzentski postupak.

Zahvaljujemo se na razumijevanju, unaprijed se radujemo nastavku neprekidne uspješne saradnje i još jednom pozivamo autore da svojim radovima i dalje obogaćuju teoriju i praksu vaspitno-obrazovnog procesa.

Glavni i odgovorni urednik:
prof. dr Kojo Simić

S A D R Ž A J

Nikola D. Pavlović UTICAJ PROGRAMA ŠKOLE PLIVANJA NA USPEŠNOST SAVLADAVANJA OSNOVNOG PLIVAČKOG ZNANJA KOD UČENIKA RAZREDNE NASTAVE	5
Bego Gutić, Senada Dizdarević PRAVNO UREĐENJE POSTUPKA EKSPROPRIJACIJE U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE	15
Miroslav Baljak TRGOVINA LJUDIMA	31
Ramiz Fehratović 3D MODELIRANJE POSTOLJA KLASIČNOG STRUGA U SOFTVERSKOM PAKETU CATIA V5	45
Azira Osmanović, Damir Šarić, Izet Banda UTICAJ DIGITALIZACIJE POSLOVANJA NA RAČUNOVODSTVENE PROSESE	67
Katarina Lasić, Mersiha Kolčaković ULOGA PEDAGOGA U JAČANJU PROFESIONALNIH KOMPETENCIJA ODGAJATELJA U VRTIĆIMA	80
Esed Karić, Nikolina Miličić Todorović, Anita Katić SOCIJALIZACIJA DJECE PREDŠKOLSKE DOBI	96
Alma Hajrić - Čaušević ŠTA JE SOCIJALNI RAD – Prikaz knjige	112
UPUTSTVO AUTORIMA	118

Никола Д. Павловић¹

УТИЦАЈ ПРОГРАМА ШКОЛЕ ПЛИВАЊА НА УСПЕШНОСТ САВЛАДАВАЊА ОСНОВНОГ ПЛИВАЧКОГ ЗНАЊА КОД УЧЕНИКА РАЗРЕДНЕ НАСТАВЕ

Apstrakt: Пронађи прави, најефикаснији пут до успеха, створити од непливача пливача, заокупља велики број пливачких стручњака, али и многе наставнике ентузијасте (Banko, 2015). Предмет истраживања је био план и програм школе пливања у трајању од 16 часова распоређених у осам дана (летње активности у природи-концентрисана настава), а основни циљ је био да се утврди његов утицај на успешност овладавања пливачког знања код ученика разредне наставе. У узорак испитаника били су укључени ученици разредне наставе ОШ „Бора Станковић“ из Каравукова, који су имали потписану сагласност за учествовање у програму, подељени у пет група према школској години. Укупан број испитаника који су учествовали у програму обуке и на којима је извршена обрада и анализа података је 76 ученика ($M=31$; $Ж=45$). Може се закључити да су се сви ученици адаптирали на воду и научили пливати. Генерално, може се закључити да је програм школе пливања утицао на успешност у савладавању пливачког знања код ученика разредне наставе.

Ključne riječi: школа пливања, обука непливача, ученици, разредна настава.

Увод

Вештина пливања је вековна тежња човека и данас се налази међу вештинама којима сви људи треба да овладају (Димитрић, 2022: 55). Знање пливања из више разлога, има важну улогу у савременом друштву. Његове вредности се посебно наглашавају у односу на здравље, васпитање, образовање и спорт. Због тога је интерес појединача и родитеља за обуку пливања све већи, а обавезе школе, спорта, локалне средине и државе све обавезујуће (Мирошевић, 2002:87). Пливањем и његовим редовним редовним упражњавањем може се почети у било ком животном добу. Због његовог изразито повољног утицаја на организам препоручљиво је да се с тим почне у најранијем узрасту (Марковић, 2007: 14). Полазећи од најважније

---

¹ ОШ „Бранко Радичевић“ Оџаци, e-mail: nikolafefe@yahoo.com

превентивне предпоставке сигурног боравка у води и поред воде, учење пливања и знање пливања од непроцењиве је важности сваком појединцу, поготову деци (Банко, 2015: 65). Приликом непосредног извођења наставе пливања, треба увек имати у виду да је примена дидактичких принципа и одговарајућег методског поступка усаглашеног са задацима рада, узрастом и условима рада, од пресудног значаја за успех у савладавању и усавршавању пливања. Добри услови рада и заинтересованост деце да науче пливање су најважнији почетни услови у обуци пливања.

Предмет истраживања је био план и програм школе пливања у трајању од 16 часова распоређених у осам дана (летње активности у природи-концентрисана настава), а основни циљ је био да се утврди његов утицај на успешност овладавања пливачког знања код ученика разредне наставе.

Заједничко у Србији су недефинисани национални планови и програми, циљеви и критеријуми за процене наученог (Димитрић, 2022: 66).

Метод рада

Узорак испитаника

У узорак испитаника били су укључени ученици разредне наставе ОШ „Бора Станковић“ из Каравукова у школској 2015-2016, 2016-2017, 2017-2018, 2018-2019, 2020-2021 години, који су имали потписану сагласност за учествовање у програму. Укупан број испитаника који су учествовали у програму обуке и на којима је извршена обрада и анализа података је 76 ученика ($M=31$; $\bar{X}=45$).

Табела 1. Узорак испитаника који учествују у програму

Школска година	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2020/21	Σ
Број уписане деце разредне наставе	116	124	132	134	140	646
Број деце која су учествовала у програму	21 (18,1%)	14 (11,3%)	10 (7,6%)	12 (9%)	19 (13,6)	76 (11,8%)

Узорак варијабли

Као варијабле за процену иницијалног и финалног знања пливања, ученици су оцењени бројчано на степенованој скали од 1 до 5 по моделу Пливачког центра „Јунаковић“ из Апатина (табела 2).

Табела 2. *Модел оцењивања знања пливања*

1. Степен обучености	Дисање и одржавање на води у дечијем базену
2. Степен обучености	Препливавање 20 метара уз помоћ: 2.1. реквизита 2.2. асистенције тренера
3. Степен обучености	Препливавање 25 метара
4. Степен обучености	Препливавање 50 метара
5. Степен обучености	Препливавање 50 метара стиловима пливања 5.1. краул 5.2. леђни стил 5.3. прсни стил 5.4. делфин

Методе обраде података

Сви прикупљени подаци обрађени су поступцима дескриптивне и компаративне статистике. Из простора дескриптивне статистике одређена је аритметичка средина, док је из простора компаративне статистике коришћен т-тест (t test). Вредности мање од 0,05 су сматране значајне (sig). За сва израчунавања користио се апликациони статистички програм за персоналне рачунаре SPSS for Windows 20.

Место одржавања програма

Програм је спровођен на базенима Бање Јунаковић у Апатину: олимпијски базен, рекреативни базен овалног облика пречника 20m, дечији базен округлог облика пречника 10m и хидромасажни базен. Температура воде у олимпијском и рекреативном базену је била 26-28°C, а у дечијем и хидромасажном базену је била термоминерална вода.

Програм обуке

Програм обуке школе пливања за ученике разредне наставе ОШ „Бора Станковић“ из Каравукова трајао је 8 дана, укупно 16 часова (табела 3).

Табела 3. *Модел плана и програма рада за 16 часова (Мадић, Окичић и Александровић 2007)*

Наставна тема	Број часова – 16															
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Вежбе за навикавања на воду	+	+	+													
Вежбе дисања	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Вежбе роњења		+	+	+	+	+										
Вежбе плутања			+	+	+	+	+	+								
Вежбе заузимања хоризонталног положаја				+	+	+	+	+	+	+						
Вежбе клижења						+	+	+	+	+	+					
Скокови у воду и окрети	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Игре	+	+	+	+	+		+	+	+	+		+	+	+		
Слободне активности						+					+					+
Рад ногу			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Рад руку						+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Координација							+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Провера знања пливања	+							+								+

Број наставних сати за учење пливања зависи и од тога да ли је настава континуирана или има паузу између два вежбања. Доказано је да се највећи и најбржи ефекат постиже ако се настава организује свакодневно што се и препоручује (Димитрић, 2022: 88).

Програм су спроводили професори физичког васпитања и спорта. На почетку истраживања је утврђено иницијално тестирање, на основу којег су формиране хомогене групе по 10-12 ученика. У току самог рада су се формирали нове групе зависно од напредовања ученика. Финално

проверавање вршено је на крају програма обуке. Сви прикупљени подаци су евидентирани у тест листе.

Методе обуке и облик рада

Избором адекватних метода и дидактиком у учењу, обука се систематски спроводи уз квалитетно преношење знања с инструктора на полазнике. У обуци пливања користимо синтетичку, аналитичку и комбиновану методу. Ради боље експлоатације горе наведених, примењујемо и метод усменог излагања, метод демонстрације и метод игре (Пивач, 1998: 62).

Најуобичајенији је фронтални облик рада. Фронтални облик рада подразумева да ученици у школи пливања у једном тренутку, односно, било којој фази обуке савладају исте елементе.

Мере безбедности

Један од изузетно важних фактора у извођењу неког од програма пливања јесте систематско организована и спроведена безбедност полазника. Свеобухватна проблематика организације и извођења обучавања непливача је законски регулисана, Правилником о условима за обављање спортских делатности, објављеном у Службеном гласнику РС, број 063/2013-91 од 19. јула 2013.

Потенцијални ефекти на здравље

Током боравка у води и пливања кичмени стуб као и зглобови нису оптерећени телесном тежином у пуном интензитету, што између осталог умањује могућност дегенеративних процеса или повређивања. Ангажована је целокупна мускулатура, сагорева се велики број калорија и доводи до гubitка сувишног масног ткива (Димитрић, 2022: 99). Пливањем се утиче на издржљивост и снагу мишића (Косинац, 2005: 44). Оно подстиче развој кардиоваскуларних, респираторних, мишићних и функционалних капацитета, у знатно већој мери него што је случај код бављења другим физичким активностима (Ахметовић и Матковић, 1995: 35). Пливање може да побољша емоционално стање деце и одраслих. Позитивним утицајем на емоције, смањује се могућност појаве депресивних стања и анксиозности (Berger & Owen, 1987: 24).

Резултати и дискусија

У оквиру истраживања је учествовало 76 испитаника од чега је 31 мушки пола а 45 женског пола (Табела 3).

Табела 4. Пол испитаника

	Фреквенција	Проценат [%]
Мушки пол	31	40.8
Женски пол	45	59.2
Укупно	76	100

У оквиру истраживања смо испитивали да ли постоји значајна разлика у оцени непливача након иницијалног и финалног теста. Испитаници су подељени у пет група према школској години. За испитивање разлика у односу на иницијални и финални тест је примењен т-тест упарених узорака.

На основу резултата т-теста приказаних у Табели 5 може се закључити да постоји значајна разлика у оцени иницијалног и финалног теста где су непливачи остварили бољу оцену на финалном тесту за школску годину 2015/2016.

Табела 5. Разлике у оцени теста непливача за школску 2015/2016 год.

Тест	Средња вредност	t	p
Иницијални (N=21)	1.85 ± 0.79	-22.000	<0.0005*
Финални (N=21)	2.90 ± 0.88		

*Статистичка значајност на нивоу од 0.05

На основу резултата т-теста приказаних у Табели 6 може се закључити да постоји значајна разлика у оцени иницијалног и финалног теста где су непливачи остварили бољу оцену на финалном тесту за школску 2016/2017.

Табела 6. Разлике у оцени теста непливача за школску 2016/2017 год.

Тест	Средња вредност	t	p
Иницијални (N=14)	2.00 ± 0.78	-4.837	<0.0005*
Финални (N=14)	2.64 ± 0.63		

* Статистичка значајност на нивоу од 0.05

На основу резултата т-теста приказаних у Табели 7 може се закључити да постоји значајна разлика у оцени иницијалног и финалног теста где су непливачи остварили бољу оцену на финалном тесту за школску годину 2017/2018.

Табела 7. Разлике у оцени теста непливача за школску 2017/2018 год.

Тест	Средња вредност	t	p
Иницијални (N=10)	2.70 ± 0.48	-4.743	0.001*
Финални (N=10)	3.70 ± 0.82		

* Статистичка значајност на нивоу од 0.05

На основу резултата т-теста приказаних у Табели 8 може се закључити да постоји значајна разлика у оцени иницијалног и финалног теста где су непливачи остварили бољу оцену на финалном тесту за школску годину 2018/2019.

Табела 8. Разлике у оцени теста непливача за школску 2018/2019 год.

Тест	Средња вредност	t	p
Иницијални (N=12)	3.08 ± 0.90	-4.690	0.001*
Финални (N=12)	3.75 ± 0.62		

* Статистичка значајност на нивоу од 0.05

На основу резултата т-теста приказаних у табели 9 може се закључити да постоји значајна разлика у оцени иницијалног и финалног теста где су непливачи остварили бољу оцену на финалном тесту за школску годину 2020/2021.

Табела 9. Разлике у оцени теста непливача за школску 2020/2021 год.

Тест	Средња вредност	t	p
Иницијални (N=19)	2.05 ± 1.02	-9.798	<0.0005*
Финални (N=19)	2.89 ± 0.73		

* Статистичка значајност на нивоу од 0.05

На основу резултата т-теста приказаних у Табели 10 може се закључити да постоји значајна разлика у оцени иницијалног и финалног теста где су непливачи остварили боље резултате на финалном тесту када се посматрају све школске године заједно.

Табела 10. Разлике у оцени теста непливача за све школске године заједно

Тест	Средња вредност	t	p
Иницијални (N=76)	2.23 ± 0.93	-16.450	<0.0005*
Финални (N=76)	3.09 ± 0.85		

* Статистичка значајност на нивоу од 0.05

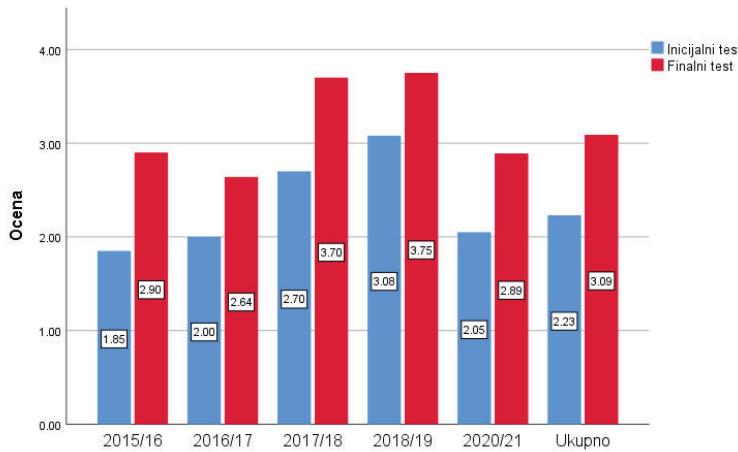

График 1. Разлика у оцени иницијалног и финалног теста

Током учења, када деца доживе успех у различитим задацима, то им даје унутрашње задовољство, које их даље мотивише да истрају и побољшају своје пливачке способности и постигну што боље резултате у школи пливања (Shapiro, Yun & Urlihc, 2002: 39). Као што је и видљиво дошло је до утицаја програма школе пливања на успешност у савладавању основног пливачког знања код ученика основношколског узраста. Као што се види из табеле број 11 да је оцењено с највећом оценом 5, свега 3 ученика то је 3,9%, са оценом 4, био је 21 ученик 27,6%, са оценом 3 било је 33 ученика 43,4%, са оценом 2, било је 18 ученика то је 23,7% и са оценом 1, свега 1 ученик то је 1,3% од укупно 76 ученика. Генерално може се рећи да су у иницијалном стању били сви непливачи, а у финалном из резултата се види да су ученици готово сви адаптирали на воду, и око 75% научили пливати (оцене 3, 4 и 5). У неким предходним истраживањима, закључено је, да је школа пливања од 12 часова недовољна, али ефикасан инструктор може да оствари свој циљ и научи децу пливати уз своје искуство (Atha J., A.D. Kinnear, and J.S. Sawbridge, 1982).

Табела 11. Оцене на финалном тесту

	Фреквенција	Проценат [%]
Оцена 1	1	1.3
Оцена 2	18	23.7
Оцена 3	33	43.4
Оцена 4	21	27.6
Оцена 5	3	3.9
Укупно	76	100

Закључак

Укупни резултати у школи пливања по усвојености знања пливања ученика ОШ „Бора Станковић“ Каравуково представљају велики проблем у пливачком знању. Само 31,5% ученика задовољава критеријуме оцењивања, оценама 4 и 5 по усвојености знања пливања. Ти нам резултати говоре да је у популацији ученика разредне наставе велики проблем (не)знање пливања и да у будућем раду наставници физичког васпитања и спорта требају посветити више пажње овој важној активности, не само због савладавања пливачких способности, већ и правилног психофизичког развоја, као и самог начина живота. Основни је проблем неприступачност базена сваком детету од најранијег узраста, па деца не могу кроз различите програме, тренинге или рекреацију, научити, усавршити и унапредити своје пливачке способности.

Литература

1. Atha, J., A. D. Kinner, and J.S. Sawbridge. (1982). Some concomitants affecting the skill adaptation of non – swimmers during a twelve – session training programme. *Society of Sports Services Conference; Br J Sports Med. Department of Human Sciences University of Loughborough*, 16 (2): 110.
2. Ахметовић, З. и Матковић, И. (1995). *Теорија пливања*. Нови Сад.
3. Банко, А. (2015). *Школа пливања за дјецу предшколског узраста и дјецу у примарном образовању*. Завршни рад. Пула: Свеучилиште Јурја Добрile.
4. Berger, Bonnie G & Owen, David R. (1987). Anxiety Reduction with Swimming: Relationships Between Exercise and State, Trait and Somatic Anxiety. *International Journal of Sport Psychology*, 18 (4), 286-302.
5. Димитрић, Г. (2022). *Пливање*. Нови Сад: Факултет спорта и физичког васпитања.
6. Косинац, З. (2005). *Кинезитерапија система за кретање*. Загреб: Гопал.
7. Крнета, Ж. (2020). *Основе истраживања у спорту и физичком васпитању*. Нови Сад: Факултет спорта и физичког васпитања.
8. Мадић, Д., Окичић, Т. и Александровић, М. (2007). *Пливање*. Ниш.
9. Марковић, В. (2007). *Пливање*. Београд: Универзитет Сингидунум.

10. Мирошевић, И. (2002). Нормативна регулација у обуци пливања-дјелатност и спортски објекти. Спорт за све: гласник Хрватског савеза спортске рекреације, 31, 16-19.
11. Пивач, М. (1998). *Пливање-теорија и методика*. Ниш: СИА.
12. Правилник о условима за обављање спортских делатности: 63/2013-91 "Службени гласник РС", број 63 од 19. јула 2013.
13. Shapiro, D.R., Yun, J. & Urlich, D.A. (2002). Measuring perceived gross motor skill competence in children. *International Journal of Sport Psychology*, 33 (4), 391-409.

Abstract: *Finding the right, most effective way to success, creating swimmers from non-swimmers, occupies a large number of swimming experts, but also many enthusiastic teachers (Banko, 2015). The subject of the research was the plan and program of the swimming school for the duration of 16 hours distributed over eight days (summer activities in nature-concentrated teaching), and the main goal was to determine its impact on the success of mastering swimming knowledge among elementary school students. Included in the sample of respondents were the students of elementary school "Bora Stanković" from Karavukovo, who had signed consent to participate in the program, divided into five groups according to the school year. The total number of respondents who participated in the training program and on whom data processing and analysis was performed is 76 students ($M=31$; $F=45$). It can be concluded that all students have adapted to the water and learned to swim. In general, it can be concluded that the swimming school program had an impact on the success in mastering swimming knowledge among elementary school students.*

Key words: *swimming school, training of non-swimmers, students, class teaching.*

Dr. Bego Gutić¹

Dipl. pravnik Senada Dizdarević²

PRAVNO UREĐENJE POSTUPKA EKSPROPRIJACIJE U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

***Apstrakt:** Eksproprijacija predstavlja pravni institut koji dozvoljava prinudni prelaz nepokretnosti iz privatne u javnu svojinu uz tržišnu vrijednost naknade, zbog postojanja javnog/općeg interesa. Javni interes se najčešće ustanovljava radi izgradnje infrastrukturnih objekata: putevi, mostovi, pruge, gasovodi ili izgradnje objekata iz oblasti zdravstva, obrazovanja, kulture, sporta, odbrane i slično. Bez obzira što je vlasništvo zaštićeno kao najšire ovlaštenje posjedovanja, korištenja i raspolaganja nekom stvari u skladu sa njenom prirodnom i namjenom, može biti izuzeto ili ograničeno, kada su za to ispunjeni zakonom propisani uslovi. Izuzimanje nekretnina u zakonom propisanom postupku, kada je to u javnom interesu i uz određenu naknadu, predstavlja potpunu eksproprijaciju, a ustanovljavanje služnosti ili zakupa na određeni period predstavlja nepotpunu eksproprijaciju. Postupci eksproprijacije su posebni postupci koji se provode prema zakonu o eksproprijaciji Federacije Bosne i Hercegovine, kojim zakonom se uređuju način, uslovi i postupak eksproprijacije kao lexspecialis zakonom i zakonom o upravnom postupku koji ima supsidijarnu primjenu. Postupke eksproprijacije provode općinski organi nadležni za imovinsko pravne poslove, na čijem području se nalaze nekretnine koje su predmet eksproprijacije.*

U ovom radu se prikazuje pravno uređenje postupka eksproprijacije, i sve njegove faze i specifičnosti koje moraju biti ispunjene, uslovi za početak postupka eksproprijacije, svrha eksproprijacije, prethodno pitanje, uvođenje u posjed, naknada za eksproprijaciju, položaj stranke u postupku eksproprijacije.

Ključne riječi: Zakon o eksproprijaciji u Federaciji Bosne i Hercegovine, svrha eksproprijacije , prethodno pitanje, uvođenje u posjed, naknada za eksproprijaciju nekretnina.

Uvod

Pravo vlasništva je temeljno pravo koje se može ograničiti samo ukoliko je to u javnom interesu. Upravo je institut eksproprijacija pravni

---

¹ Opština Banovići, e-mail: guticbego@yahoo.com

² Magistrant na katedri za upravno upravo, Pravni fakultet univerziteta u Tuzli, e-mail: senada976@hotmail.com

institut koji dozvoljava prinudni prelaz nepokretnosti iz privatne u javnu svojinu, ukoliko se utvrdi postojanje javnog interesa. Javni interes se najčešće ustanavlja radi dobrobiti koju ostvaruju svi građani ili velika većina građana. Vlasništvo se može ograničiti samo uz zakonom propisanu proceduru, i ispunjenje zakonom propisanih uslova. U radu će se prikazati pravno uređenje postupka eksproprijacije, sve faze i specifičnosti koje moraju biti ispunjenje kako bi se pristupilo eksproprijaciji. Uslovi za početak postupka eksproprijacije, svrha eksproprijacije koja daje odgovor o postojanju javnog interesa u odnosu na privatni. Analizom zakona o eksproprijaciji Federacije Bosne i Hercegovine obradit ćemo i kompleksnost utvrđivanja pitanja prava vlasništva koje se u postupcima eksproprijacije rješava kao prethodno pitanje od strane prvostepenog organa, kao i poništenje pravosnažnih rješenja o eksproprijaciji ukoliko korisnik nije priveo svrsi eksproprijacije, eksproprijanu nekretninu. Rad će obraditi položaj stranaka u postupku, ulazak u posjed, naknadu za eksproprijaciju. I na kraju prikazati postupak uknjižbe u zemljišnoknjižne registre koji je uslovljen isplatom naknade ranijem vlasniku.

Utvrđivanje javnog interesa

Prijedlog za utvrđivanje javnog interesa

Prijedlog za utvrđivanje javnog interesa podnosi lice koje ima svojstvo korisnika eksproprijacije a to svojstvo prema članu 6. Zakona o eksproprijaciji (ZE) imaju: Federacija, Kanton, Općina i javna preduzeća. Izuzetno svojstvo korisnika može imati i fizičko lice samo u slučaju kada se ustanavlja pravo služnosti radi postavljanja vodovodnih i kanalizacionih cijevi, električnih i gasovodnih instalacija. Korisnik eksproprijacije dužan je dokazati postojanje javnog interesa te svrhu izgradnje objekta od javnog interesa posebnom investiciono tehničkom dokumentacijom iz koje se može utvrditi da je izgradnja opravdana i prije svega da je od javnog interesa. O prijedlogu za utvrđivanje javnog interesa nadležan organ dužan je donijeti odluku u roku od 60 dana od dana prijema urednog prijedloga (Vesković, 2007).

Odluka o utvrđivanju javnog interesa

Kod eksproprijacije nekretnine od prvorazrednog je značenja činjenica da se ona može eksproprisati, tek nakon što je na način određen zakonom, utvrđen javni interes za izgradnju objekata ili izvođenje drugih radova. Odluku o utvrđivanju javnog interesa donosi organ zavisno od toga koje korisnik eksproprijacije. Članom 14. Zakona o eksproprijaciji (ZE) propisano je koji organi i u kojem slučaju donose odluku o utvrđivanju javnog interesa.

Odluku o utvrđivanju javnog interesa za izgradnju objekta ili izvođenje radova (saobraćajnice, dalekovodi, gasovodi, telekomunikacije, vodoprivredni objekti i dr.) na osnovu podnesenog prijedloga korisnika eksproprijacije donosi Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u dalnjem tekstu: Vlada) kada se na području dvaju ili više kantona namjerava graditi ili izvoditi radovi uskladu sa planskim dokumentima prostornog uređenja.

Odluku iz prethodnog stava donosi Vlada po prethodno pribavljenim mišljenjima vlada kantonana čijim se područjima namjerava graditi objekt ili izvoditi radovi. Odluku o utvrđivanju javnog interesa za izgradnju objekta ili izvođenje radova na području dviju ili više općina donosi vlada kantona po prethodno pribavljenom mišljenju općinskih vijeća načijim se područjima namjerava graditi objekt ili izvoditi radovi.

Odluku o utvrđivanju javnog interesa za izgradnju objekta ili izvođenje radova na području općine donosi općinsko vijeće na čijem se području namjerava graditi objekt ili izvoditi radovi u skladu sa planskim dokumentima prostornog uređenja.³

Pripremne radnje za eksproprijaciju

Korisnik eksproprijacije koji namjerava predložiti eksproprijaciju, može zahtijevati da mu se radi izrade investiciono tehničke dokumentacije, izrade elaborata, dozvoli izvođenje pripremnih radova. Pripremni radovi se najčešće izvode radi ispitivanja nosivosti zemljišta (geološko ispitivanje tla, određivanje lokacije) od čijih rezultata može zavisiti podnošenje prijedloga za utvrđivanjem javnog interesa. U praksi se pokazalo da je podnošenje prijedloga za vršenje pripremnih radnji veoma rijetko, jer vlasnici nekretnina često dopuste budućem korisniku da se na njegovim nekretninama izvrše određene radnje kao što su sondiranje, cijepanje parcela i dr. Međutim ukoliko je pak potrebno donošenje rješenja za vršenje pripremnih radnji ZE u članovima 17,18 i 19, propisuje postupak donošenje rješenja za vršenje pripremnih radnji.

Prijedlog za vršenje pripremnih radnji podnosi korisnik eksproprijacije, a u prijedlogu se moraju naznačiti: svrha radi koje se namjerava predložiti eksproprijacija, nekretnina na kojoj će se vršiti pripremne radnje, vlasnik nekretnine, obim radova, kao i vrijeme trajanja istih.

O dozvoli vršenja pripremnih radnji rješava i donosi rješenje općinska služba za upravu nadležna za imovinsko pravne poslove.

Predлагаč u čiju je korist dozvoljeno vršenje pripremnih radnji dužan je platiti naknadu vlasniku nekretnine na kojoj su dozvoljene takve radnje.⁴

---

³ Član 14. Zakon o eksproprijaciji Federacije BiH ("Službene novine FBiH", br. 70/2007, 36/2010, 25/2012, 8/2015 - odluka US 34/2016)

⁴ Član 20. Zakon o eksproprijaciji Federacije BiH ("Službene novine FBiH", br. 70/2007, 36/2010, 25/2012, 8/2015 - odluka US 34/2016)

Obzirom da vršenje pripremnih radnji na nepokretnostima predstavlja određeno ograničenje prava vlasništva ZE u članu 20. utvrđuje pravo vlasniku na naknadu. Kako ne dolazi do potpunog oduzimanja i ograničenja prava vlasništva naknada se obračunava u visini vrijednosti zakupnine. „Naknada se može odrediti u mjesecnom iznosu ili jednokratno. Naknada se računa od dana zauzimanja zemljišta do okončanja pripremnih radova (Vesković, 2007: 44).

Postupak eksproprijacije

Prijedlog za eksproprijaciju

Prema zakonu o eksproprijaciji, prijedlog za eksproprijaciju može podnijeti korisnik eksproprijacije. Prijedlog za eksproprijaciju se ne pokreće po službenoj dužnosti.

Prijedlog za eksproprijaciju može podnijeti korisnik eksproprijacije nakon utvrđenog javnog interesa za izgradnju objekta ili izvođenje radova. Prijedlog za eksproprijaciju podnosi se općinskoj službi za upravu. Nadležno pravobranilaštvo podnosi prijedlog za eksproprijaciju u ime pravnih lica koje zastupa prema zakonu. Prijedlog za eksproprijaciju može se podnijeti samo za vrijeme važenja akta o izgradnji objekta (zakon, odluka, rješenje i dr.), odnosno regulacionog plana ili urbanističkog projekta.⁵

Postupak eksproprijacije vodi općinska služba za imovinsko-pravne poslove, na prijedlog korisnika eksproprijacije, u kojem u smislu člana 24. Zakona moraju biti precizirani korisnik eksproprijacije, nekretnina i njen vlasnik, te objekt, odnosno radovi zbog kojih se eksproprijacija predlaže. Uz prijedlog je neophodno priložiti dokaz o utvrđenom općem interesu (akt o utvrđivanju ili izvod iz regulacionog plana), izvod iz zemljišne knjige, kopiju katastarskog plana i posjedovni list za nekretnine koje se eksproprišu. Korisnik eksproprijacije je u obavezi uz podneseni prijedlog za eksproprijaciju dostaviti i dokaz da su osigurana potrebna novčana sredstva i položena kod banke u visini približno potrebnoj za davanje naknade za nekretnine predložene za eksproprijaciju i troškove postupka eksproprijacije, odnosno dokaz o osiguranoj drugoj odgovarajućoj nekretnini. Zakon je prvobitno propisao da predлагаč eksproprijacije uz prijedlog mora dostaviti i dokaz da je prethodno sa vlasnikom nekretnine pokušao sporazumno riješiti pitanje sticanja prava vlasništva na toj nekretnini, ali je naknadnim izmjenama došlo do korekcije navedene obaveze.

Zabilježba eksproprijacije u zemljišnim knjigama

Ono što je specifično u postupku eksproprijacije je zabilježba eksproprijacije u zemljišnim knjigama u slučaju kada to u prijedlogu za

---

⁵ Ibid., 21.

eksproprijaciju zatraži korisnik eksproprijacije. Ukoliko bi došlo do otuđenja nekretnine za koju je izvršena zabilježba u zemljišnoj knjizi kao i druge promjene na nekretnini iste nemaju pravno djelovanje prema korisniku eksproprijacije. Zabilježba eksproprijacije može se vršiti i nakon donošenja rješenja sve do njegove pravosnažnosti. Zabilježba se isključivo vrši po prijedlogu ne i po službenoj dužnosti.⁶

Sporazumno rješavanje pitanja prijenosa vlasništva

Pitanje sporazumnog rješavanja vlasništva prije postupka eksproprijacije na neki način ublažava autoritativnost samog postupka eksproprijacije. Na ovaj način vlasnik nekretnine i korisnik mogu sporazumno riješiti pitanje prava vlasništva. U praksi se zaključuje veliki broj ugovora o prijenosu prava vlasništva uz naknadu između korisnika eksproprijacije i vlasnika. Međutim ukoliko se podnese prijedlog, zakonodavac i dalje dopušta mogućnost za sporazumno rješavanje pitanja vlasništva na nekretnini sve do pravosnažnosti rješenja.⁷

Što se tiče samog sporazuma o naknadi sadržaj istog je kao i kod sporazuma o naknadi koji se zaključuje nakon provedenog postupka eksproprijacije, o čemu će u tom poglavljtu biti više riječi.⁸

Rasprava o pitanju vlasništva

Ako postoji neslaganje zemljišno-knjižnog i faktičkog stanja na nekretnini, općinska služba za upravu raspravit će pravo vlasništva kao prethodno pitanje. Ova propisana mogućnost je značajna budući da daje ovlaštenje općinskoj službi za imovinsko-pravne poslove da prethodno

---

⁶ U praksi se postavilo pitanje da li posljedice iz stava 3. čl.25., Zakona o eksproprijaciji FBiH, nastupaju i kada nije podnesen zahtjev za zabilježbu ali je vlasnik obavješten o pokretanju postupka eksproprijacije? Prema mišljenju Vesković B., datom u komentaru Zakona o eksproprijaciji FBiH, mišljenja je da se odnosi, a što je i praksa potvrdila. „*Otuđenje nekretnine u pogledu koje je stavljena zabilježba eksproprijacije kao i promjena drugih odnosa nad nekretninama (promjena vlasništva i dr.) nema pravno djelovanje prema korisniku eksproprijacije*“.

⁷ Članom 26. Zakona o eksproprijaciji FBiH, propisan je način i postupak sporazumnog rješavanja pitana vlasništva., „*Korisnik eksproprijacije i vlasnik nekretnine mogu do pravomoćnosti rješenja iz člana 27. Ovog Zakona sporazumno riješiti pitanje prijenosa prava vlasništva kao i naknade na određenoj nekretnini. Sporazum sadrži naročito: oblik i visinu naknade i rok do kojeg je korisnik eksproprijacije dužan ispuniti obavezu u pogledu naknade, kao i odredbu o uknjižbi prava vlasništva nad nekretninama. Sporazum se zaključuje kod općinske službe za upravu i unosi se u zapisnik koji mora sadržavati sve podatke neophodne za ispunjenje obaveze korisnika eksproprijacije*“.

⁸ Član 20. Zakon o eksproprijaciji Federacije BiH ("Službene novine FBiH", br. 70/2007, 36/2010, 25/2012, 8/2015 - odluka US 34/2016)

raspravi, odnosno utvrdi pravo vlasništva, što je daleko efikasniji način u odnosu na posebne postupke, koji se vode pred drugim organima.⁹

Rješenje o eksproprijaciji

U postupku eksproprijacije primjenjuju se odredbe zakona o upravnom postupku (ZUP) – uz određene specifičnosti propisane ZE i određivanju naknade. Primjera radi Zakon o eksproprijaciji propisuje sadržaj dispozitiva, kako se utvrđuju i snose troškovi. Ono što je posebno potrebno naglasiti, da je postupak eksproprijacije višestranački postupak u kojem,

---

⁹ Iz obrazloženja, Rješenje o eksproprijaciji Služba za opću upravu, geodetske, imovinsko pravne poslove i katastar Općine Banovići, Broj: 04-31-1690/19, Datum: 11.11.2019. godine (kurziv) „S obzirom da je u Odluci o utvrđivanju javnog interesa broj: 10/01-02-132/19 od 26.04.2019. godine i podnesenom prijedlogu za eksproprijaciju broj: 12383/19 od 19.08.2019. godine, te ZKUL broj: 123 K.O. Bućik Gornji dostavljenim uz prijedlog za eksproprijaciju, predmetna nekretnina označena kao parcela broj: 626 K.O. Bućik Gornji upisana kao suvlasništvo Kavazović (Hava) Mirsada u dijelu od 4/9, Kavazović (Hava) Nezira u dijelu od 1/9, Pirić (Hava) Đula u dijelu od 1/9, Kavazović (Hava) Bego u dijelu od 1/9, Kavazović (Hava) Emin u dijelu od 1/9 i Kavazović Adel u dijelu od 1/9, a da se stanje u ZKUL broj: 123 K.O. Bućik Gornji za predmetnu nekretninu ne slaže sa stanjem u Katastru nekretnina KKUL broj: 123, da je upisani suvlasnik Pirić (Hava) Đula dana 07.03.2017. godine umrla, te da za predmetnu parcelu nije riješen ostavinski postupak pred nadležnim sudom, organ je prije donošenja rješenja raspravio vlasničke odnose kao prethodno pitanje shodno članu 27. stav 3. Zakona o eksproprijaciji. Utvrđujući vlasničke odnose na predmetnoj parceli organ je došao do saznanja ko su nasljednici iza umrle Pirić (Hava) Đule, odnosno ko su stvarni vlasnici i posjednici predmetne nekretnine, na način: - uvidom u izvode iz matične knjige rođenih utvrđeno je da je Pirić (Hava) Đula umrla dana 07.03.2017. godine, da je Pirić (Muhamed) Fehim suprug umrle Pirić Đule, a da su Pirić (Fehim) Mensur, Pirić (Fehim) Midhat, Brčaninović (Fehim) Fehima i Pirić (Fehim) Reufik djeca umrle Pirić Đule, zatim je utvrđeno da je Pirić (Fehim) Reufik umro dana 12.04.1994. godine a da iza istog nema sljednika, odnosno nasljednika. - Na zapisnik o uvidaju, te zapisnik o raspravi u predmetu broj: 04-31-1689/19 prisutni su izjavili da su predmetnu nekretninu naslijedili iza umrle Kavazaović Have a da isto nisu proveli kroz katastar nekretnina, te da su iza umrle Pirić Đule ostali suprug Pirić Fehim, te djeca Pirić Mensur, Pirić Midhat i Brčaninović Fehima. Nadalje u postupku je utvrđeno da je Kavazović (Nezir) Neziri oduzeta poslovna sposobnost, a daje za staratelja imenovana Kavazović (Nezir) Mirsada- dokaz Rješenje o oduzimanju poslovne sposobnosti broj: 127 0 v 046222 12 v od 25.03.2013. godine donijeto od strane Općinskog suda u Banovićima i rješenje JU „Centar za socijalni rad“ Banovići broj: UPI-XI-03-35/24-0719-2013 od 11.09.2013. godine kojim se Kavazović Nezira stavlja pod starateljstvo a za staratelja imenuje Kavazović Mirsada. Obzirom na naprijed navedeno, organ je raspravljajući vlasničke odnose za predmetnu parcelu utvrdio činjenično stanje odnosno utvrdio da je predmetna parcela broj: 626 K.O. Bućik Gornji, u stvarnom suvlasništvu i posjedu Kavazović (Hava) Mirsade u dijelu od 4/9, Kavazović (Hava) Nezire u dijelu od 1/9, Pirić (Muhamed) Fehima u dijelu od 1/36, Pirić (Fehim) Mensura u dijelu od 1/36, Pirić (Fehim) Midhata u dijelu od 1/36, Brčaninović (Fehim) Fehime u dijelu od 1/36, Kavazović (Hava) Bege u dijelu od 1/9, Kavazović (Hava) Emina u dijelu od 1/9 i Kavazović Adela u dijelu od 1/9.

sudjeluju najmanje dvije stranke – korisnik eksproprijacije i vlasnik(ci) nekretnina koje se eksproprišu. Njihovi su interesi, suprotni. U skladu s tim, potrebno je osigurati, u toku postupka eksproprijacije, zaštitu procesnih prava i korisnika eksproprijacije, aktivne stranke (na zahtjev koji se postupak pokreće) i vlasnika nekretnine kao pasivne stranke (protiv koji se postupak vodi). Na rješenje o eksproprijaciji može se izjaviti žalba Federalnoj upravi za geodetske i imovinsko-pravne poslove, pa vidimo da je u postupcima eksproprijacije propisana dvostepenost.

Ulazak u posjed na eksproprijsanoj nekretnini

U postupku eksproprijacije jedan važan moment je ulazak u posjed. Zakon o eksproprijaciji je u jednom cijelom poglavlju utvrdio ovaj važan moment.

Korisnik eksproprijacije stiče pravo na posjed eksproprijsane nekretnine danom pravomoćnosti rješenja o eksproprijaciji ukoliko je do tada ranijem vlasniku isplatio naknadu za eksproprijsanu nekretninu, odnosno predao u posjed drugu odgovarajuću nekretninu, a u protivnom danom isplate naknade, odnosno predajom u posjed druge odgovarajuće nekretnine, ukoliko se raniji vlasnik i korisnik eksproprijacije drugačije ne sporazumiju.¹⁰

Kada je upitanju ulazak u posjed ovo pitanje nameće nekoliko problema koji se mogu pojaviti i za korisnika eksproprijacije kao i za vlasnika. Uzimajući u obzir hitnost postupka eksproprijacije koja može biti ugrožena velikim brojem procesnih radnji posebno u situaciji kada nisu riješeni vlasnički odnosi i potrebno ih je rješavati u toku postupka kao prethodno pitanje, korisnik eksproprijacije može doći u situaciju da poslovi koji imaju rokove kao i oni poslovi koji su usko vezani za kreditne aranžmane, dođu u situaciju da moraju tražiti ulazak u posjed kroz poseban institut propisan čl.31., stav 2.,ZE¹¹. Također i kada je u pitanju vlasnik

---

¹⁰ Čl. 31. Zakon o eksproprijaciji Federacije BiH ("Službene novine FBiH", br. 70/2007, 36/2010, 25/2012, 8/2015 - odluka US 34/2016) stav 1

¹¹Čl. 31. Zakon o eksproprijaciji Federacije BiH ("Službene novine FBiH", br. 70/2007, 36/2010, 25/2012, 8/2015 - odluka US 34/2016) stavovi (kurziv), 2) *Izuzetno, kada se radi o izgradnji ili rekonstrukciji objekata javne infrastrukture (prometne, energetske, vodoprivredne, telekomunikacijske, komunalne) Vlada može na zahtjev korisnika eksproprijacije koji je iznio valjane razloge za potrebu hitnog stupanja u posjed nekretnine, ako utvrdi da je to neophodno zbog hitnosti slučaja ili da bi se otklonila znatnija šteta, dozvoliti da mu se ta nekretnina preda u posjed prije pravomoćnosti rješenja o eksproprijaciji, odnosno prije isplate naknade za eksproprijsanu nekretninu.* (3) *Prije podnošenja zahtjeva iz stava 2. ovog člana, korisnik eksproprijacije dužan je vlasnika nekretnine na usmenoj raspravi ili na drugi odgovarajući način upoznati sa potrebom hitnog stupanja u posjed nekretnine, predočiti mu razloge hitnosti i to pitanje s njim pokušati riješiti sporazumno.* (4) *Na zahtjev korisnika eksproprijacije usmenoj raspravi iz stava 3. ovog člana dužna je održati općinska služba za upravu o čemu se sačinjava zapisnik.*

nekretnine isti mora trpjeti ulazak u posjed bez obzira što nije primio naknadu zasvoju nekretninu ukoliko Vlada Federacije donese rješenje o ulasku u posjed prije isplate naknade za eksproprijsanu nekretninu.

Odustanak od prijedloga za eksproprijaciju

Korisnik eksproprijacije može do pravomoćnosti rješenja o eksproprijaciji potpuno ili djelimično odustati od prijedloga za eksproprijaciju.

Neće se usvojiti djelimičan odustanak od eksproprijacije ako bi time bila povrijeđena prava vlasnika nekretnine iz člana 11. ovog Zakona i ako vlasnik istakne takav prigovor.¹²

Specifičnost ZE je i u ovoj odredbi koja propisuje da se na zahtjev vlasnika nekretnine ima eksproprijsati i preostali dio koji korisnik eventualno nije imao namjeru eksproprijsati, ukoliko vlasnik dokaže da je uslijed eksproprijacije izgubio ekonomski interes da koristi preostali dio ili jednu cijelu nekretninu koja graniči sa eksproprijsanom nekretninom. U praksi su dosta česte ovakve situacije posebno na područjima gdje se eksproprije veliki dio nekretnina, a vrlo često i kompletna domaćinstva. U takvim slučajevima vlasnik ima pravo da zahtjeva da korisnik eksproprije nekretninu za koju je on izgubio ekonomski interes i u slučaju kada ta nekretnina nije potrebna korisniku eksproprijacije.

Poništenje pravomoćnog rješenja o eksproprijaciji

Jedna od specifičnosti ovog posebnog postupka je i poništenje pravosnažnog rješenja o eksproprijaciji. Prema zakonu o upravnom postupku propisani su uslovi za poništenje pravosnažnog rješenja. Međutim u postupcima eksproprijacije za poništenje pravosnažnog rješenja o eksproprijaciji potrebno je da su ispunjeni uslovi propisani ZE, ako korisnik eksproprijacije u roku od tri godine nije izvršio prema prirodi radova znatnije radove. Pored ove specifičnosti također je moguće i jedini postupak u kome prvostepeni organ, dakle onaj koji je rješavao u prvom stepenu, provodi postupak poništenja rješenje.

Na zahtjev ranijeg vlasnika eksproprijsane nekretnine pravomoćno rješenje o eksproprijaciji poništiti će se ako korisnik eksproprijacije u roku od tri godine od

---

(5) Prije donošenja rješenja iz stava 2. ovog člana moraju se osigurati dokazi o stanju i vrijednosti eksproprijsanih nekretnina (nalaz i mišljenje vještaka, drugi relevantni dokazi u vezi sa procjenom vrijednosti eksproprijsanih nekretnina). (6) Odredba stava 2. ovog člana ne odnosi se na slučajeve kada je predmet eksproprijacije stambena ili poslovna zgrada za koju korisnik eksproprijacije nije osigurao drugu odgovarajuću nekretninu“.

¹² Čl. 11. Zakona o eksproprijaciji FBiH

pravomoćnosti tog rješenja nije izvršio, prema prirodi objekta, znatnije radove na tom objektu.

Pravomoćno rješenje o eksproprijaciji u slučaju iz stava 1. ovog člana poništiti će se i u dijelu ako se utvrdi da na dijelu eksproprijsane nekretnine nisu izvršeni nikakvi radovi i da taj dione služi svrsi eksproprijacije.¹³

U praksi su ovi postupci uglavnom veoma složeni iz više razloga, jednim dijelom zbog rokova koji su prema korisnicima eksproprijacije relativno kratki i korisnici veoma često ističu prigovor da objektivno nisu bili u mogućnosti izvršiti znatnije radove na objektu, a jednim dijelom i zbog naknade koja je isplaćena ranijem vlasniku. U praksi je za ove postupke opće prihvaćeni termin „deeksproprijacija“. Zakonodavac nije definisao znatnije radove pa su organi koji postupaju dužni provesti postupke vještačenja po vještačima odgovarajuće struke koji će dati odgovore na pitanja da li su izvršeni znatniji radovi.¹⁴

---

¹³ Čl. 34.Zakona o eksproprijaciji FBiH

¹⁴ Iz obrazloženja presude Kantonalnog suda u Tuzli, broj: 03 0 U 014158 15 U od 18.05.2016. g.“*U spisima predmeta nalaze se i sljedeći nalazi i mišljenja vještaka građevinske struke: Nalaz i mišljenje vještaka Omerović Jakuba 1995. g. kojim je utvrđeno da su objekti visoko gradnje, infrastrukture i dijelom objekti niskogradnje (saobraćajnice) kompleksa Auto-baze predviđeni projektnom dokumentacijom izvedeni, da navedene objekte koristi UNPROFOR, da je u kompleksu UNPROFOR izgradio i privremene objekta za svoje potrebe, da je na predmetnim parcelama, prema projektnoj dokumentaciji, predvidena izgradnja prostora za smještaj vozila pod tačkom 8 (parking prostor) kao i požarni izlaz pod tačkom 11 (put) a na navedenim objektima izведен je donji sloj od pjeskovitog materijala i kišna kanalizacija, nije izведен gornji sloj (tamponski sloj od šljunka i asfalt), horizontalna i vertikalna signalizacija; Nalaz i mišljenje istog vještaka iz 2000. g. prema kojem korisnik eksproprijacije nije priveo svrsi eksproprijacije, odnosno nije izvršio znatnije radove na predmetnim parcelama, nego je iste izdao u zakup kompaniji BROWU ROOT koja je izgradila objekte za svoje potrebe, kao i dopuna tog nalaza u kojoj i dalje ostaje u cijelosti kod datih ranijih nalaza i mišljenja; Izvještaj Instituta za građevinarstvo, građevinske materijale i nemetale Tuzla d.d. od 15.12.2000. g. prema kojem je dana 09.11.2000. g. uvidom na terenu konstatovano da su na predmetnim parcelama na objektu parkirališta izvedeni sljedeći radovi na donjem sloju i kolovoznoj konstrukciji: valjanje podtla, nasipanje sloja pijeska, izvedena atmosferska kanalizacija sa šahtovima i nasipanje mehanički zbijenog sloja konstrukcije podloge (tampona) od drobljenog kamena a u okviru kompleksa, a između sabirne saobraćajnice i parkirališta izvedene su instalacije infrastrukture i to: telefonski vod, cjevovod industrijske vode od 500mm i cjevovod pitke vode; Dopuna zaključka od 15.12.2000. g. prema kojoj površina parkirališta i pristupnog puta za teretni saobraćaj zahvata 60% spornih parcela, radovi na parkiralištu teretnog saobraćaja i pristupnom putu su izvedeni 59%; Nalaz i mišljenje vještaka Sultanović Rešada iz 2007. g. kojem je naloženo da utvrdi koji su radovi izvedeni na izgradnji objekata u roku od tri g. od pravosnažnosti rješenja broj 06/I-473-89/81-7 od 26.01.1982. g., prema kojem korisnik eksproprijacije predmetne parcele k.č. broj 296/1 i 295/1 k.o. Kiseljak nije priveo svrsi eksproprijacije, odnosno nije izvršio znatnije radove predviđene investiciono-tehničkom dokumentacijom u predmetnom roku, a i dio pripremnih i zemljanih radova koje je izveo je uradio najvećim*

Imovinski odnosi između korisnika eksproprijacije i vlasnika nekretnine iz stava 2. ovog člana rješavat će se u slučaju spora pred nadležnim sudom.¹⁵

Još jedna specifičnost ovog postupka je i pitanje naknade koju je potrebno riješiti u postupku poništenja pravosnažnog rješenja o eksproprijaciji. U čl. 34 ZE data je mogućnost sporazumnog rješavanja pitanja naknade međutim u praksi se ovo pitanje najčešće rješava pred nadležnim sudom jer raniji vlasnici nekretnina nisu spremni da izvrše „povrat“ novca koji su primili prilikom eksproprijacije. Ono što je interesantno da su sudovi u postupku zauzeli stav da se radi o neosnovanom bogaćenju ranijeg vlasnika te se postupci provode po zakonu o obligacionim odnosima.

Eksproprijacija na područjima zahvaćenim elementarnim nepogodama većeg obima

U slučaju eksproprijacije na području zahvaćenom elementarnim nepogodama većeg obima (zemljotres, poplave, požar i sl.) zbog izgradnje objekta i izvođenja radova kojima se otklanjaju posljedice prouzrokovane tim nepogodama, u poglavlju (V) ZE propisani su uslovi koji definišu mogućnost primjene ZE samo radi otklanjanja posljedica elementarne nepogode.

Općinska vijeća utvrđuju javni interes, međutim na može se voditi upravni spor. Kao što vidimo razlika u odnosu na redovni postupak je da nije dozvoljeno voditi upravni spor. U slučaju potrebe zakon dozvoljava i privremeno zauzimanje nekretnine radi otklanjanja posljedica elementarne

---

dijelom znatno poslije predmetnog roka, te je u istom nalazu naveo da su ulazna kapija, ograda, portirница, montažna drvena baraka objekti koji su urađeni poslije 26.01.1985. g. i to od strane UNPROFOR-a i Kompanije BROWN ROOT koja je predmetne parcele koristila 2000. g.; Nalaz i mišljenje vještaka Izić Nedžada iz marta 2003. g. kojem je naloženo da utvrdi koji su radovi izvedeni na izgradnji objekata u čiju svrhu je izvršena eksproprijacija predmetnih parcela od strane korisnika eksproprijacije, u roku od tri g. od pravosnažnosti rješenja broj 06/1-473-89-7 od 26.01.1986. g., znači u periodu do 26.01.1989. g. kao i da se utvrdi koji su radovi izvedeni od strane trećeg lica kome je korisnik eksproprijacije dao u zakup, a prema kojem vrijednost radova izvedenih na predmetnim parcelama do 26.01.1989. g. iznosi 271.100,00 KM a procent izgrađenosti je 47,4% a uzme li se u obzir da je investitor svojim sredstvima napravio pristupni put, izvršioogradivanje kompleksa, doveo na lokaciju infrastrukturu sve u roku od tri g. od pravosnažnosti rješenja, može se utvrditi da je stepen izgrađenosti znatno iznad 50% od ukupno predviđenih radova; Nalaz i mišljenje istog vještaka iz avgusta 2006. g., kojem je naloženo da se utvrdi koji su radovi izvedeni na predmetnim parcelama u roku od tri g. od pravosnažnosti rješenja broj 06/1-473-89-7 od 26.01.1982. g., znači u period do 26.01.1985. g., a prema kojem vrijednost radova izvedenih na predmetnim parcelama od strane korisnika eksproprijacije u vremenu do 26.01.1985. g. iznose 508.480,00 KM a procent izgrađenosti do istog datuma je 62,8%; „

¹⁵ Čl. 35. Zakona o eksproprijaciji FBiH

nepogode, a žalba na rješenje ne odlaže izvršenje istog. Korisnik eksproprijacije stiče pravo na posjed kada rješenje o eksproprijaciji postane konačno, međutim ako se radi o hitnosti stupanja u posjed zakonodavac i u tom slučaju pravi izuzetak i kroz član 41. stav 2 ZE dozvoljava predaju nekretnine u posjed prije konačnosti rješenja, ako se utvrdi da je to neophodno zbog hitnosti.

Naknada za eksproprijsanu nekretninu

Naknada

U poglavlju VI ZE propisan je postupak utvrđivanja naknade za eksproprijsanu nekretninu. U članu 45. ZE propisuje se da se za eksproprijsanu nekretninu u pravilu daje druga nekretnina, a kada to nije moguće ili vlasnik ne prihvata drugu nekretninu, naknada se utvrđuje u novcu u visini tržišne vrijednosti nekretnine.¹⁶ Zakon u ovom poglavlju razrađuje na koji način se utvrđuje tržišna vrijednost nekretnine ovisno o kojoj vrsti se radi; objektu, voćnjaku, šumi, livadi, poljoprivrednom ili građevinskom zemljištu. Zakonodavac je predviđao prikupljanje podataka od poreske uprave i drugih postignutih sporazuma na području gdje se vrši eksproprijacija, međutim u praksi se sve više utvrđivanje tržišne vrijednosti nekretnine vrši putem vještačenja po vještacima odgovarajuće struke. Kada rješenje o eksproprijaciji postane pravosnažno općinska služba za imovinske poslove dužna je bez odlaganja zakazati i održati usmenu raspravu za određivanje naknade za eksproprijsanu nekretninu. Uloga organa je da aktivno posreduje da stranke zaključe sporazum pri tome vodeći računa da ne dođe do zaključenja bilo kakvog sporazuma, već sporazum koji će biti u skladu sa odredbama zakona. U svom nastojanju da se zaključi sporazum organ ne smije vršiti pritisak, uloga organa na raspravi je da daje prijedloge, sugestije i savjeta, ali od samih stranaka ipak zavisi hoće li se sporazum zaključiti (Vesković, 2007. 192).

Naknada za slučaj ustanovljenja služnosti, zakupa i privremenog zauzimanja.

U slučaju ustanovljenja služnosti naknada se određuje u iznosu za koji je uslijed ustanovljene služnosti umanjena tržišna vrijednost nekretnine kao i za nastalu štetu.

U slučaju ustanovljenja zakupa naknada se određuje u visini zakupnine koja se postiže na tržištu. Naknada se može odrediti u obliku

---

¹⁶ Član 45. Zakona o eksproprijaciji FBiH

jednokratnog iznosa za cijelo vrijeme trajanja zakupa ili u povremenim davanjima koja se plaćaju u jednakim vremenskim razmacima.

Naknada se računa od dana kada je korisnik eksproprijacije stupio u posjed zemljišta. Za eventualnu štetu nastalu ustanovljenjem zakupa zakupoprimec odgovara vlasniku zemljišta po općim propisima o odgovornosti za štetu. Naknada za privremeno zauzimanje zemljišta određuje se u visini i na način kako je to ovim, zakonom određeno za naknadu u slučaju ustanovljenja zakupa.¹⁷

Sporazum o naknadi

Sporazum o naknadi za eksproprisane nekretnine mora sadržavati oblik i visinu naknade i rok ukojem je korisnik eksproprijacije dužan ispuniti obaveze u pogledu naknade, kao i druge podatke neophodne za ispunjenje obaveze korisnika eksproprijacije.¹⁸ Svi podaci koji se unose u sporazum o naknadi moraju biti precizno određeni kako bi korisnik i raniji vlasnik bili zaštićeni u slučaju da se jedna od strana ne pridržava uslova iz sporazuma. Pored toga, a što je još jedna specifičnost ovog postupka je da sporazum o naknadi ima snagu izvršnog rješenja shodno stavu 4. člana 61. ZE. Na temelju sporazuma o naknadi može se tražiti izvršenje u roku koji je određen sporazumom, zbog toga je rok kao obavezujući element sporazuma važan kao i drugi elementi sporazuma koje zakon propisuje a isti mogu biti predmet spora. Izvršenje radi ispunjenja nenovčane obaveze iz sporazuma izvršava organ pred kojim je zaključen sporazum. Izvršenje radi ispunjenja novčane obaveze iz sporazuma provodi nadležni sud prema zakonu o izvršnom postupku (Vesković, 2007: 200). Sporazum o naknadi može biti i djelimičan ukoliko su se strane sporazumjеле samo u pogledu nekih pitanja. Strane se mogu sporazumjeti u pogledu naknade za zemljište koje jepredmet eksproprijacije ali se ne mogu sporazumjeti u vezi objekta na tom zemljištu ili voćnih zasada.¹⁹

Upućivanje sudu na odlučivanje

Ako se ne postigne sporazum o naknadi u roku od dva mjeseca od dana pravosnažnosti rješenja o eksproprijaciji općinska služba za upravu dostaviti će, bez odlaganja, pravosnažno rješenje o eksproprijaciji sa svim spisima nadležnom суду na čijem području se nalazi eksproprisana

---

¹⁷ Čl. 58. Zakona o eksproprijaciji FBiH

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Presuda Vrhovni sud BiH, broj: Rev 130/88 (kurziv) „Sporazum o naknadi zaključen po odredbama zakona o eksproprijaciji pred nadležnim organom uprave ima karakter poravnanja u pogledu koga važe odredbe zakona o obligacionim odnosima“.

nekretnina zbog određivanja naknade.²⁰ Sud u vanparničnom postupku odlučuje samo o naknadi za eksproprijanu nekretninu, sud ne može odlučivati o odluci o eksproprijaciji, o pravu na pravni lijek na rješenje o eksproprijaciji odlučuje drugostepeni organ (Federalna uprava za geodetske i imovinsko pravne poslove).²¹ Postupak pred sudom je hitan. Bitno je naglasiti da sud određuje naknadu prema tržišnoj vrijednosti u vrijeme eksproprijacije a ne u momentu donošenja odluke. Zakonom nije propisana zastara vođenja postupka određivanja naknade na eksproprijanoj nekretnini. U praksi se može desiti da je rješenje o eksproprijaciji donijeto i postalo pravosnažno prije 20 godina, a da nije proveden postupak određivanja naknade. I u tim slučajevima provest će se postupak po odredbama zakona o eksproprijaciji.

Troškovi postupka

Troškovi postupka eksproprijacije padaju na teret korisnika eksproprijacije .

Troškovi postupka za sporazumno određivanje naknade pred organom padaju na teret korisnika eksproprijacije. Troškovi postupka pred sudom za određivanje naknade za eksproprijanu nekretninu određuje sud srazmjerno uspjehu strana u postupku.

Kada su u pitanju troškovi postupka zakonodavac je jasno utvrdio ko snosi iste, međutim u praksi se ipak mogu susresti različite situacije po pitanju troškova, kao što su troškovi za pravno zastupanje i sl.

Uknjižba prava vlasništva i drugih prava

Uknjižba prava vlasništva i drugih stvarnih prava na eksproprijanoj nekretnini kao i na nekretnini koja je data na ime naknade ranijem vlasniku izvršit će se na osnovu pravosnažnosti rješenja o eksproprijaciji i dokaza o isplaćenoj naknadi ukoliko je tim rješenjem određena naknada u novcu, odnosno dokaza o sticanju prava vlasništva ranijeg vlasnika na drugoj odgovarajućoj nekretnini, a na zahtjev korisnika eksproprijacije ili ranijeg vlasnika nekretnine. Nekretnine koje su eksproprijane u svrhu izgradnje dobra od općeg interesa, uknjižiti će se na način propisan posebnim zakonom.²² Uknjižba prava vlasništva vrši se samo kod potpune eksproprijacije. Potpuna eksproprijacija uvijek postaje državna svojina.

---

²⁰ Čl. 62Zakon o eksproprijaciji FBiH

²¹ Vrhovni sud BiH, broj: Rev 7637/90.“sud je u vanparničnom postupku nadležan da odlučuje samo o prijedlogu za određivanje naknade za eksproprijanu nekretninu , a ne i o prigovoru protiv rješenja o eksproprijaciji “.

²²Čl. 68. Zakona o Eksproprijaciji FBiH

Uknjižba prava služnosti i zakupa se upisuje u zemljišnu knjigu u C teretni list.²³ Međutim kada su u pitanju upisi javnih dobara imajući u vidu da nakon stupanja na snagu zakona o stvarnim pravima koji je u svojim odredbama propisao donošenje posebnog zakona o općim i javnim dobrima, a koji do danas nije donijet, postoje određeni problemi kod uknjižbe javnih dobara, a posebno kod eksproprijacije istih. Naime posebni zakoni regulišu javna dobra koji su dijelom u koliziji sa zakonom o eksproprijaciji i zakonom o zemljišnoj knjizi. Zbog toga nije ujednačena praksa u Federaciji Bosne i Hercegovine po ovom pitanju. Uknjižba se vrši na temelju isprava pravosnažnog rješenja o eksproprijaciji i dokaza da je izvršena isplata, odnosno dokaza da je predata druga nekretnina kao naknada za eksproprijsanu nekretninu. Ukoliko se prije konačnosti rješenja postigne sporazum o prijenosu prava vlasništva postupak eksproprijacije će se obustaviti.

Zaključak

Kao što smo mogli vidjeti kroz ovaj rad eksproprijacija u našem pravnom sistemu ima izuzetno veliki značaj posebno kada je u pitanju izvođenje radova na infrastrukturnim objektima. Zakon o eksproprijaciji je poseban lex specialis zakona koji detaljno reguliše postupak eksproprijacije kao posebni upravni postupak. Zakon o eksproprijaciji je autoritativan zakon. Koliko god bilo opravdano ograničenje prava vlasništva u javnom interesu u biti predstavlja prinudno oduzimanje nekretnine odnosno ograničenje prava vlasništva.

Kada je u pitanju položaj vlasnika u postupku eksproprijacije možemo ga kroz ovaj rad vidjeti iz dva ugla. S jedne strane kod utvrđivanja javnog interesa, pokretanje prijedloga i vođenje postupka eksproprijacije, ukoliko korisnik eksproprijacije dokaže postojanje javnog interesa i dostavi potrebne dokaze o istom, vlasnik kao protivna stranka u postupku nema mehanizam za osporavanje ili suprostavljanje postupku eksproprijacije i donošenju rješenja. S druge strane zaštitu prava vlasnika vidimo kroz čl. 11. ZE kada vlasnik ima pravo da traži eksproprijaciju dijela ili kompletne nekretnine za koju je izgubio ekonomski interes zbog eksproprijacije jednog dijela ili više nekretnina na istom području, bez obzira što one nisu potrebne

---

²³ Pravilnik o postupanju u zemljišnoknjižnim stvarima ("Sl. novine FBiH", 80/11) „Član 10.(1) U C teretni list se upisuje: *1. pravni osnov upisa. Sva stvarna prava kojima je zemljišnoknjižno tijelo opterećeno i zabilježbe koje se odnose na ta opterećenja ili idealni dio nekog suvlasnika, prava stečena na ovim pravima, pravo otkupa, pravo preče kupovine, pravo najma i zakupa, ograničenje raspolažanja zemljišnoknjižnim tijelom ili suvlasničkim dijelom kojem je podvrgnut svagdašnji vlasnik opterećenog dobra, (2) Kad se upisuju služnosti ili realni tereti, oni će se vidljivim učiniti i u A popisnom listu povlasnog dobra. (3) U B vlasničkom listu mogu se učiniti vidljivim ograničenja upisana u C listu“.*

korisniku eksproprijacije. Kroz upravnu i sudsku praksu može se uočiti da je vlasnik u tom slučaju u povoljnijem položaju u odnosu na korisnika eksproprijacije, jer je evidentno da korisnik ne uspijeva osporiti zahtjev vlasnika kada je isti postavljen za primjenu člana 11. ZE. Izmjenama ZE iz 2016. godine utvrđeno je pravo na naknadu za bespravno izgrađene objekte uz određene uslove, ali se posmatrajući te uslove može uočiti da se zakonodavac i kroz ovu odredbu stavio na stranu vlasnika.

Naknada za slučaj eksproprijacije nekretnina je kroz zakon detaljno obrađena i sastoji se od više mehanizama zaštite ranijeg vlasnika, posebno jer je predviđena tržišna vrijednost naknade za eksproprijsanu nekretninu. Također ulazak u posjed korisnika eksproprijacije uslovljen je isplatom naknade, kao i uknjižba prava vlasništva u korist korisnika eksproprijacije.

U ovom radu smo mogli na sistemski način pratiti specifičnosti ovog upravnog postupka, koji je ZE dosta detaljno regulisao. Da li će strane u postupku na adekvatan način zaštititi svoje pravo i pravne interese zavisi u velikoj mjeri od službenih lica koja vode upravni postupak.

Literatura

1. Čendo-Metzinger,T., Toth, M. (2020). *Metodologija istraživačkog rada za stručne studije* Velika Gorica, 2020.
2. Milardović, D. (2015). *Istorijski razvoj eksproprijacijesa posebnim osvrtom na regijon zapadnog Balkana*. Bijeljina. Slobomir P univerzitet.
3. Pravilnik o postupanju u zemljишnoknjižnim stvarima ("Sl. Novine FBiH", 80/11)
4. Presuda Kantonalnog suda u Tuzli, broj: 03 0 U 014158 15 U od 18.05.2016. godine
5. Presuda Vrhovni sud BIH, broj: Rev 130/88
6. Rješenje o eksproprijaciji Služba za opću upravu, geodetske, imovinsko pravne poslove i katastar Općine Banovići, Broj: 04-31-1690/19,datum: 11.11.2019. godine
7. Staničić, F., Postupak izvlaštenja – dvojbe i perspektive, Katedra za upravno pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu (preuzeto 20.09.2023.godine)
8. Vesović, B. (2007). *Komentar zakona o eksproprijaciji Federacije BiH*. Sarajevo. Privredna štampa.
9. Zakon o eksproprijaciji Federacije BiH ("Službene novine FBiH", br. 70/2007, 36/2010, 25/2012, 8/2015 - odluka US 34/2016)
10. Zakon o eksproprijaciji R Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 53/95, "Sl. list SRJ", br. 16/2001 - odluka SUS i "Sl. Glasnik RS", br. 20/2009, 55/2013 - odluka US i 106/2016 - autentično tumačenje)

11. Zakon o zemljišnim knjigama Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 58/02, 19/03, 54/04 i 32/19 -Presuda Ustavnog suda Federacije BiH broj U-22/16 i 61);

Abstract: *Expropriation is a legal institute that allows the forced transfer of immovable property from private to public property with the market value of compensation, due to the existence of public/general interest. Public interest is most often established for the purpose of building infrastructure facilities: roads, bridges, railroads, gas pipelines, or building facilities in the fields of health, education, culture, sports, defense, and the like. Regardless of the fact that property is protected as the highest authority to possess, use and dispose of a thing in accordance with its nature and purpose, it can be exceptional or limited, when the conditions prescribed by law are met. Expropriation of real estate in a procedure prescribed by law, when it is in the public interest and with a certain compensation, represents a complete expropriation, and the establishment of a tenure or lease for a certain period represents an incomplete expropriation. Expropriation procedures are special procedures carried out according to the law on expropriation of the Federation of Bosnia and Herzegovina, which regulates the method, conditions and procedure of expropriation as a lex specialis law and the law on administrative procedure that has subsidiary application. Expropriation procedures are carried out by the municipal bodies responsible for property legal affairs, on whose territory the properties subject to expropriation are located.*

This paper presents the legal regulation of the expropriation procedure, as well as all its stages and specifics that must be fulfilled. Conditions for starting the expropriation procedure, purpose of expropriation, preliminary question, introduction into possession, compensation for expropriation. The position of the party in the expropriation procedure.

Key words: *Expropriation Law in the Federation of Bosnia and Herzegovina, purpose of expropriation, previous question, introduction into possession, compensation for real estate expropriation.*

Akademik prof. dr Miroslav Baljak¹

TRGOVINA LJUDIMA

Apstrakt: U radu se govori o trgovini ljudima koja je kompleksan društveni fenomen. Nakon trgovine drogom i ilegalne trgovine oružjem, trgovina ljudima danas se spominje kao treća najprofitabilnija kriminalna aktivnost. Ovdje ćemo trgovini ljudima pristupiti kao društveno determinisanom fenomenu, čije posljedice ne poguđaju samo pojedince i društvene grupe nego društvo u cijelini.

Trgovina ljudima je globalni fenomen, koji se bez izuzetka javlja širom svijeta i u svim državama, bez obzira na njihovo društveno uređenje ili ekonomsku razvijenost. To mogu biti zemlje u političkoj i ekonomskoj tranziciji, nerazvijene i zemlje u razvoju, zemlje u ratu i postkonfliktne zemlje. Sve one se pojavljuju kao zemlje porijekla i tranzita žrtava, dok se ekonomski razvijenije zemlje pojavljuju kao zemlje destinacije.

Ključne riječi: trgovina ljudima, ropstvo, žrtva, siromaštvo.

Uvod

Trgovina ljudima, najkraće i najjednostavnije rečeno, nerijetko predstavlja jedan od oblika organizovanog kriminaliteta, čije su posljedice mnogo dalekosežnije i mnogo intezivnije, a profit mnogo veći u odnosu na ostale oblike organizovanog kriminaliteta. Nema sumnje da ovaj oblik kriminalnog djelovanja predstavlja jako unosan posao i iz perspektive organizovanih kriminalnih grupa. O kom novčanom iznosu se radi je teško utvrditi, tako da se najčešće govori samo o manje ili više potkrijepljenim pretpostavkama. Prema jednoj, trgovinom ljudima godišnje se zaradi od 8,5 do 12 milijardi eura,² dok je prema nekim drugim podacima ta cifra veća i dostiže čak i do 32 milijarde američkih dolara (Ignjatović, 2007: 242). Trgovina ljudima, pored ostalog, predstavlja i jako unosan posao sa enormno velikom zaradom i malim rizikom po učinioce.

Pojmovno određenje

Laički gledano, trgovina ljudima predstavlja obavljanje trgovinske transakcije u kojoj su objekat trgovine ljudska bića, kao što je u običnoj

¹ Ekonomski fakultet, Evropski univerzitet „Kallos“ Tuzla, e-mail: izet.banda@gmail.com

² Izvještaj o stanju organizovanog kriminala u Evropskoj uniji za 2020. godinu

trgovini hljeb ili neke od drugih namirnica. Zapitamo se kako je to moguće? Ljudi su bića, a ne predmeti kojima se trguje, obične stvari koje se kupuju za novac.

U literaturi postoje mnogobrojne definicije kojima se određuje pojam trgovine ljudima kao oblik organizovanog kriminaliteta i jedan od najsramnijih oblika krivičih djela u savremenom svijetu. Pojam trgovine ljudima je prvi put sveobuhvatno definisan Protokolom Ujedinjenih nacija za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta iz 2000. godine.

Pored definicije UN-a, i druge institucije su pokušale da daju definiciju trgovine ljudima. Regrutovanje, prevoz ili kretenje osoba unutar, ili preko granica, radi finansijske ili druge dobiti, u čemu se materijalna obmana, prisila, sila, neposredne ili posredne prijetnje, zloupotreba autoriteta, prevara, lažno predstavljanje i skrivanje pravog identitete koriste u svrhu stavljanja nekog prisilno ili protiv njegove volje u situacije iskoristenosti, zlostavljanja ili služenja kao što su: prisilna prostitucija, prisilno prosjačenje i prisilan rad (Međunarodna organizacija za migracije, 1999).

Član 3. Protokola iz Palerma predviđa da se pod trgovinom ljudskim bićima podrazumijeva vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem prijetnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, s ciljem eksplotacije. Eksplotacija obuhvata, kao minimum, eksplotaciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksplotacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa. Pristanak žrtve trgovine ljudskim bićima na namjeravanu eksplotaciju iznijetu u podstavu a) ovog člana je bez značaja u slučajevima u kojima je korišćena bilo koja mjera iznijeta u podstavu a); vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje ili primanje djeteta za svrhe eksplotacije smatra se 'trgovinom ljudskim bićima' čak i ako ne obuhvata bilo koje od sredstava iznijetih u podstavu a) ovog člana; pojam 'dijete' označava bilo koju osobu mlađu od osamnaest godina (Bjelica, 2009:22).

Takođe, pod trgovinom ljudima podrazumijevaju se i „sva djela u regrutovanju i/ili prevozu žena, unutar ili preko državnih granica, za rad ili usluge, učinjena sredstvima nasilja ili prijetnja nasiljem, zloupotrebe autoriteta ili položaja dominacije, dužničkog vezivanja, obmane ili drugih oblika prisile.” (Global Alliance Against Trafficking Women - GAATW, 1999).

Trgovina ljudima definiše se i kao: „zapošljavanje, transport, transfer, skrivanje, ili prijem lica, upotrebom ili prijetnjom upotrebe sile ili drugih oblika prinude, ili otimanja, prevare, obmane, ili zloupotrebe ovlašćenje ili inferiornog položaja, ili davanje ili primanje plate ili koristi, da bi se pribavila saglasnost koja ima kontrolu nad drugom osobom, u svrhu iskorišćavanja. Iskorišćavanje uključuje, u najmanjoj mjeri, iskorišćavanje usluge, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, ropsku zavisnost ili uklanjanje“ (Ekberg, S.G., “The Palermo Protocol”, NIKMagasin, NOI, 2000). Vrbovanje, prevoz, transfer, smještaj ili prihvat lica, upotrebom prijetnje ili upotrebom sile, u svrhu eksploatacije, odnosi se na trgovinu ljudima.

Kada je riječ o trgovini ljudima pored pojmovnog određenja u međunarodnim dokumentima pregledom literature može se ustanoviti da su se pojmom trgovine ljudima bavili i kriminolozi. Pod pojmom trgovine ljudima Bošković podrazumijeva „regrutovanje, transportovanje, transferisanje, prihvatanje i primanje osoba, putem sredstava prinude ili upotrebe sile ili drugih oblika prinude, radi eksploatacije“ (Bošković, 1998: 21).

Ovaj oblik organizovanog kriminaliteta predstavlja globalni problem, koji opstaje uprkos koordinisanoj akciji na nacionalnom i međunarodnom nivou. Trgovina ljudima je prisutna svuda u svijetu ali se pozicije pojedinih zemalja razlikuju. Tako možemo razlikovati zemlje iz kojih se vrbuju i regрутiraju žrtve trgovine ljudima, tranzitne zemlje - zemlje preko čijih teritorija se obavlja transport i na kraju zemlje destinacije u koje se dopremaju žrtve radi eksploatacije (Kostić, 2011:130).

Sociološki aspekt trgovine ljudima

Organizovani kriminalitet predstavlja društvenu pojavu, jer se pojavljuje u društvu, u njemu egzistira i sa njim ima određene interakcije. I trgovina ljudima, kao oblik organizovanog kriminaliteta predstavlja društvenu pojavu. Stanje u društvu je bitan faktor koji omogućuje nastanak, razvoj i egzistenciju trgovine ljudima. Pod tim stanjem podrazumijevamo društvene prilike u državi, sređenost ili nesređenost pravosudnog sistema, ekonomski prilike, mogućnost države da kontroliše sopstvenu teritoriju i da na njoj sprovodi zakone, zatim nivo siromaštva, nivo zaposlenosti itd. Osim toga, i ratovi mogu u mnogome doprinjeti razvoju svih oblika kriminaliteta, a to uključuje i trgovinu ljudima.

Nesređeno stanje u državi pogoduje razvoju kriminaliteta, dok sređeno stanje dovodi do njegovog smanjenja i držanja u prihvatljivim granicama. Interakcija kriminalitet-društvo nije jednosmjerna. Ako društvo utiče na kriminalitet, postoji i određeni uticaji kriminaliteta na društvo.

Izuzetak nije ni trgovina ljudima. Interakciju trgovine ljudima posmatraćemo na dva načina:

1. uticaj društva na razvoj trgovine ljudima i
2. uticaj trgovine ljudima na društvo, gdje ćemo prije svaga akcenat dati na uticaj trgovine ljudima na žrtve i uticaj žrtava na društvo i obratno.

Kao glavni faktor kojim društvo utiče na razvoj trgovine ljudima, kako smo već naveli, jeste nesređeno stanje u državi, poslijeratni oporavak države, politička previranja u državi i sl. Političke partije koje su na vlasti nisu u stanju da se bore sa prijetnjama po bezbjednost države, jer ih i ne primjećuju u borbi za prevlast i svoje interes. Na ključna mesta u državi se postavljuju ljudi koji nemaju odgovarajući nivo znanja i iskustva, pa često svojim greškama dovode do katastrofalnih posljedica. Preduzeća propadaju, radnici ostaju bez posla, bez izvora prihoda, a država koja je već iznurema i iscrpljena konstantnom borbom za vlast, na čijem čelu se nalaze nestručni ljudi, povlači niz ishitrenih poteza koji, u kraćem ili dužem vremenskom periodu, prouzrokuju još više problema. Stanovništvo se nalazi na ivici gladi, kreditno prezaduženo, bez sigurnog posla i mogućnosti za zaradu. Siromaštvo, glad, prezaduženost i nezaposlenost okrenuće određeni broj osoba ka kriminalnim aktivnostima, jer u tome vide izlaz iz situacije u kojoj se nalaze.

Realizaciji kriminalnih aktivnosti doprinosi i velika količina vatrenog oružja zaostalog iz ratnog perioda. U početku je to borba za preživljavanje, koja kasnije prerasta u bezobzirnu borbu za što većim profitom. Sudovi su nemoćni, bilo da su oslabljeni razdorima u političkom vrhu ili da njihov rad opstruiše određena grupa korumpiranih ljudi. Najugroženija kategorija postaju žene i djeca. U nemogućnosti pronalaženja drugog rješenja, određeni broj žena podliježe pritisku, zanemaruje moralne norme i prepusta se prostituciji. Slabe osnovne društvene vrijednosti. Porodica, kao osnovna celija društva polako gubi svoj značaj, a svi članovi polako postaju prepušteni sami sebi.

Ovakvi društveni odnosi u velikoj mjeri pogoduju trgovcima ljudima. Zakon se ili ne sprovodi ili je nemoćan, tako da trgovci mogu da koriste razne metode da prinude žrtvu na voljnu ili nevoljnu saradnju. Siromaštvo daje svoj doprinos, tako da se težak položaj pojedinih lica može iskoristiti od strane drugih, da bi ih obmanulii prisilili na rad, obećavajući tom prilikom bolji život ili jednostavno stvaranjem ropskog odnosa. Zbog svega ovog, kažemo da društvo utiče na razvoj trgovine ljudima. Što je država snažnija, ekonomski i pravno jača, odnosi sređeniji, to su uslovi za razvoj organizovanog kriminaliteta slabiji. On ne može javno da se eksponira, već

se trudi da postigne što veću tajnost, od čega mu i zavisi opstanak u dužem vremenskom periodu.

Organizovani kriminalitet, čiji oblik može biti i trgovina ljudima, ima snažan uticaj na društvo. Ljudi strahuju za svoju i za bezbjednost svojih porodica, a ovo je posebno izraženo kod trgovine ljudima. Strah je opravdan, jer se nikada ne zna ko, kada i na koji način može postati žrtva trgovine ljudima. Trgovci ne biraju sredstva tražeći potencijalne žrtve. Ponekad kao pauci, lagano pletu mrežu i čekaju kada će se žrtva upescati. Najčešći način vrbovanja žrtava jeste obmana. Potencijalnim žrtvama se nude razni poslovi, u zemlji i inostranstvu, sa brzom i velikom zaradom. Novine i internet su prepuni primamljivih, ali lažnih oglasa u kojima se traže djevojke i žene za rad u inostranstvu. Javljanjem na oglas, potencijalne žrtve su već rizikuju da budu uvučene u mrežu trgovaca ljudima. Obećava im se sve i svašta, samo da daju pristanak. Od tog momenta, situacija se bitno mijenja. Određeni broj žrtava se transportuje u inostranstvo, gdje se vrši njihova eksploracijacija, dok neke žrtve ostaju u zemlji.

Zahvaljujući ratnom stanju, poslijeratnom oporavku, sankcijama i viznim režimima, veliki broj lica nikada nije mogao otići u inostranstvo, tako da i određeni broj žrtava živi u ubjeđenju da se nalazi u inostranstvu, iako to nije slučaj. Po dolasku na predviđeno mjesto, oduzimaju im se putni dokumenti, mobilni telefoni, kao i svi uređaji kojima bi žrtva mogla stupiti u kontakt sa porodicom ili policijskim službenicima. Odjednom, ljubazni poslodavci se pretvaraju u zvijeri, stvaraju dužnički odnos sa žrtvom, tjeraju na prostituciju uz prijetnju silom ili po živote članova porodice, fizički i psihički ih maltretiraju, tjeraju na konzumiranje opojnih droga i alkohola, ograničavaju izlaska iz prostorija i sl. Sve ovo kod žrtava stvara određene psihološke poremećaje, zdravstvene probleme, probleme zavisnosti i mnoge druge.

Psihološki poremećaji nastaju kao poslijedica psihičkog i fizičkog maltretiranja, ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja, zatvaranja, skrivanja i mnogih drugih oblika zlostavljanja. Sam čin prisile na seksualni odnos može prouzrokovati trajne poslijedice kod žrtve. Osim toga, stalno izlaganje pritisku, strahu i stresnim situacijama kod žrtava izaziva traume kojih se teško mogu osloboediti. Nehigijenski uslovi, konzumiranje alkohola u velikim količinama, korištenje narkotika, mijenjanje velikog broja seksualnih partnera u toku jedne večeri, česta maltretiranja, premlaćivanja, kažnjavanja na razne načine, neadekvatni ili nikakvi uslovi medicinske zaštite, neželjene trudnoće i abortusi, mogu dovesti do ozbiljnih poslijedica po zdravstveno stanje žrtve. Abortuse često vrše ljekari koji za to nemaju dozvolu ili ljekari koji su iz nekog razloga isključeni iz ljekarske Komore, u neadekvatnim i nehigijenskim uslovima, što može dovesti do ozbiljnih poslijedica po život i

zdravlje žrtve. Da ne zaboravimo pomenuti i polne bolesti, koje su neizostavan elemenat prostitucije.

Narkotici su sredstvo kojima trgovci, nerijetko nastoje da natjeraju žrtvu da pristane da se bavi prostituticom. Konstantnim davanjem određene doze opojnih droga, kod žrtve stvaraju zavisnost, te na taj način uspjevaju uspostaviti kontrolu nad žrtvom. Zavisnost takođe predstavlja veliki problem za zdravlje žrtve, jer je potreban dug vremenski period za odvikavanje. Osim toga, za svaki pokušaj bjekstva ili prijavljivanja žrtve se najstrožije kažnjavaju, a poslijedice svega toga su različite traume, jako veliki psihički poremećaji, te zavisnost o opojnim drogama.

Iz navedenog, može se naslututi na koje načine trgovina ljudima utiče na društvo. Zbog tajnosti kriminalnih organizacija, tačan broj žrtava se ne zna, ali se pretpostavlja da je riječ o velikom broju. Nakon oslobađanja od trgovaca, žrtve su istraumirane, izmučene i često narušenog zdravlja, te im je potrebnasva moguća pomoć, počevši od psihološkog savjetovanja, pa sve do pravne pomoći.

Tokom razmatranja načina na koji trgovci ljudima dolaze do svojih žrtava, naveli smo neke od karakteristika potencijalne žrtve. U rizičnu grupu možemo svrstati lica koja imaju nesredene odnose u porodicama, gdje je prisutno nasilje u porodici, djeca čiji su roditelji alkoholičari i slično. Osim navedenih lica, prema izvještaju o stanju trgovine ljudima i ilegalnoj imigraciji za 2019. godinu, u rizičnu grupu spadaju i pripadnici Romske manjine.³ Kako se navodi u pomenutom izvještaju, u proteklom periodu su animirane žene pripadnice romske manjine koje same već pripremaju radionicu o trgovini ljudima. U rizičnu grupu, kada je riječ o BiH, spadaju i osobe sa invaliditetom. Izvještaj navodi da se pripremaju aktivnosti koje će uspješno moći zaštiti ove navedene grupacije ljudi.

Kada su u pitanju djeca, žrtve trgovine ljudima, onda je sitacija još teža. Kako navodi Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka, pod djetetom se podrazumijeva svako lice mlađe od 18 godina.⁴ Očigledno je da se djeca i mladi u sve većoj mjeri nalaze u opasnosti da postanu žrtve trgovine ljudima, kako zbog perfidnosti metoda vrbovanja od strane trgovaca, tako i činjenice da se pronalaze novi oblici eksploatacije čije su žrtve upravo maloljetna lica (Žarković, 2009: 241).

---

³Izvještaj o stanju trgovine ljudima i ilegalnoj imigraciji u BiH i izvještaj o provedbi akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u BiH za 2019, operativni plan za provodbu operativnog plana za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u BiH za 2020. godinu, državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u BiH, str. 20.

⁴Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka, Ujedinjene nacije, član 4.

Maloljetnici su iz više razloga veoma pogodan objekat vrbovanja. Često dolaze iz porodica u kojima su narušeni osnovni odnosi u porodici, iz porodica u kojima postoji porodično nasilje, kozumiranje alkohola i slično. Ovakvu djecu nema ko da zaštiti. Zahvaljujući naivnosti, sa težnjom pronalaska boljeg života, često postaju žrtve trgovaca ljudima, koji ih koriste za razne oblike eksploatacije. Najčešće je to transport narkotika, seksualna eksploatacija, ili pak radi sakáćenja za prosjačenje ili za uzimanje organa za transplanzaciju. Sam postupak vrbovanja, pronalazeњa ili otimanja djece i maloljetnih lica, te dalji tretman radi eksploatacije, može kod ovih lica prouzrokovati niz psiho-fizičkih anomalija i ostaviti dugotrajne poslijedice, koje, pojedina lica mogu nositi i do kraja svog života (primjer su djeca koja se optimaju ili vrbuju, a zatim namjerno sakate, kako bi dok prosjače, kod prolaznika izazivala osjećaj sažaljenja).

Osim navedenih, velike probleme predstavlja i ponovna adaptacija žrtava u društvo. Društvo je to koje teško prihvata žrtve trgovine ljudima. Pojedinci ne razumiju kroz šta je sve žrtva prošla, gledaju ih kao da su to same htjele i kao da su osobe koje manje vrijede. Ovakav stav društva proizilazi iz opšteg neznanja i neinformisanosti. Žrtve su često u poziciji da ih ostali članovi društva odbacuju, vrijeđaju pa čak i ponižavaju, što kod žrtava produbljuje agoniju, ponovo vraća strah i nepovjerenje. Oni u svemu vide potencijalnu opasnost. Zbog toga često znaju biti i agresivne, psihotične i sl. Sličan problem se javlja i kod osakaćenih osoba, jer ih društvo posmatra kao manje vrijedne i nesposobne za život.

Osim pronalazeњa načina za kontrolisanje razvoja kriminaliteta, jako je bitno i pobrinuti se za žrtve. Sigurne kuće, u koje se žrtve mogu smjestiti, su samo jedan vid brige, ali je potrebno i raditi na konstantnom informisanju ostalih pripadnika društva o tome šta predstavlja trgovina ljudima, koje su njene karakteristike i na koje se to načine ona odvija, zatim koje su to njene štetne poslijedice, te pokušati probuditi svijest građana da niko nije imun i da svi mogu postati žrtve. Na ovaj način se može djelimično smanjiti broj potencijalnih žrtava, a žrtvama olakšati postupak ponovne adaptacije u društvo.

Krivičnopravni aspekt trgovine ljudima

Polazeći od Univerzalne deklaracije o pravima čovjeka, Savjet bezbjednosti donio je Konvenciju o borbi protiv trgovine ljudima. Analizirajući sve negative strane, krivična djela koja se tom prilikom izvrše, kao i pogubnost posljedica trgovine ljudima, na sjednici održanoj 16. maja 2005. godine u Varšavi, članovi Savjeta Evrope složili su se da trgovina ljudima predstavlja: „vrbovanje, prevoz, premještanje, skrivanje ili prihvatanje ljudi, uz primjenu prijetnje ili sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare,

obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili ili ugroženosti, ili davanjem ili primanjem novčanih sredstava ili druge koristi radi dobijanja pristanka lica koje ima kontrolu nad drugim licem u cilju eksploracije. Eksploracija, u najmanju ruku, uključuje iskorištavanje prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilan rad ili pružanje usluga, ropstvo ili praksi sličnu ropstvu, služenje ili vađenje ljudskih organa“.

Veliki broj autora, koji se bavi ovom oblasti pokušao je unaprijediti definiciju trgovine ljudima. U svom radu, za trgovinu ljudima, Dejan Sinko kaže: „ako je trgovina narkoticima najopasniji oblik organizovanog kriminaliteta, onda po pitanju morala, trgovina ljudima definitivno predstavlja jedan od najgorih oblika transnacionalnog kriminala na zapadnom Balkanu“ (Sinko, 2009: 21).

Prema Plaziniću, trgovina ljudima predstavlja vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica prijetnjom, silom ili upotrebe silom ili drugim oblicima prisile, otmicom, prevarom, obmanom, zloupotrebotom ovlaštenja ili teškog položaja ili davanjem ili primanjem novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem s ciljem eksploracije (Plazinić, 2004, 42). Kao što možemo vidjeti, navedena definicija sadrži slične elemente kao i ona u Konvenciji Savjeta Evrope. Kako dalje navodi Plazinić, kada se govori o trgovini ljudima, uglavnom je riječ o ženama, djeci i bebama, kao i o trgovini ljudskim organima. Žene se najčešće koriste kao objekti seksualne eksploracije, djeca se koriste u pornografske svrhe, sakate radi prosjačenja, dok se bebe najčešće prodaju radi usvajanja. Do novorođenčadi se dolazi ili otmicom ili prodajom po rođenju. Nisu rijetki slučajevi da žene pred porodom odlaze u inostranstvo da bi se tamo porodile i prodale novorođenče (Plazinić, 2004, 43).

Nešto drugačija definicija trgovine ljudima se pominje u akcionom planu za borbu protiv iste u BiH, koja kaže da trgovina ljudima zasigurno predstavlja najozbiljniju povredu ljudskih prava. Kako dalje stoji u definiciji, žrtve trgovine ljudima su izložene psihološkom, fizičkom i seksualnom zlostavljanju u svrhu ostvarenja profita za trgovce ljudima koji u pravilu pripadaju organizovanim kriminalnim grupama, praktično se nalaze u ropskom odnosu, u kojem se ograničava sloboda kretanja, postaju predmet trgovine-roba, koja se prodaje za novac. Ovom definicijom se, na jednostavan način, opisuje trgovina ljudima. Ona ne predstavlja citiranje Konvencije Savjeta Evrope, niti citat dijela člana Krivičnog zakona. Za razliku od nje, definicijom koju daje Konvencija Savjeta Evrope, obuhvaćen je veliki dio karakteristika trgovine. Veoma je lako, polazeći od ove definicije, taksativno nabrojati sve negativne oblike koji karakterišu trgovinu ljudima.

Kao što smo mogli vidjeti, definicije trgovine ljudima su manje više slične, ali se sve u jednom slažu, a to je da trgovina ljudima predstavlja jako negativnu pojavu sa dalekosežnim poslijedicama po žrtve, te da je kao takvu treba ozbiljno shvatiti i tretirati. Kada je riječ o tretmanu, možemo govoriti o dva načina djelovanja, preventivno i represivno.

Kada je riječ o preventivnim mjerama, one mogu biti višestruke. Kako stoji u izvještaju o stanju trgovine ljudima i ilegalnoj migraciji u BiH, podizanje javne svijesti o trgovini ljudima je jedan od načina za prevenciju trgovine ljudima, a ogleda se u mjerama emitovanja promotivne kampanje, koja sadrži kratke spotove koji prikazuju neke od negativnih poslijedica trgovine ljudima, te načine na koje se postaje žrtva. Pod preventivnim mjerama, u strategiji borbe protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji se podrazumijeva sljedeće: povećanje nivoa svijesti o problemu trgovine ljudima, kao oblika modernog ropsstva putem povećanja nivoa svijesti najšire javnosti, povećanjem nivoa svijesti rizičnih grupa, a na osnovu rezultata istraživanja i njihove redovne evaluacije, zatim povećanja nivoa svijesti klijenata i potencijalnih eksploataatora, te povećanjem nivoa svijesti državnih i nevladinih predstavnika koji rade sa grupama pod rizikom.

Kao drugi način, strategija navodi smanjenje faktora rizika i podložnosti problemu putem poboljšanja znanja grupa pod rizikom o mjerama opreza koje se mogu preduzeti u cilju smanjenja rizika od trgovine ljudima, zatim poboljšanja socijalnih i ekonomskih uslova grupa pod rizikom, te razvijanjem ekonomskih i socijalnih programa za osnaženje žena i djece pod rizikom. Iz navedenog se može zaključiti da preventivno djelovanje iziskuje planiranje i sprovođenje velikog broja mjera i aktivnosti iz raznih oblasti društvenih odnosa, kao i stalno istraživanje i analizu stanja po pitanju trgovine ljudima, kao i pronalasku novih rješenja za ovaj problem, jer i trgovina ljudima vremenom mijenja svoje oblike ispoljavanja.

Pored preventivnih mjera, postoje i represivne mjere, koje propisuje zakonodavac, a primjenjuju se u situacijama kada su preventivne mjere zakazale i kada je učinjeno krivično djelo trgovine ljudima. Kada je riječ o Krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije, Krivični Zakonik prepoznaje sljedeće krivično djelo trgovina ljudima, a inkriminisano je učlanu 388.

Osim krivičnog djela trgovine ljudima, Krivični zakonik Republike Srbije prepoznaje još neka od krivičnih djela, koja su u vezi sa trgovinom ljudima. Pomenuli smo ih tokom prethodnih razmatranja, a odnose se na trgovinu djecom. Tom prilikom smo pomenuli da se djeca ili otimaju ili prodaju, tako da se ova aktivnost može realizovati u dva načina kako navodi Plazinić, a to su:

1. kada su roditelji saglasni da svoju bebu prodaju uz odgovarajuću novčanu naknadu, naročito zbog većeg broja djece i nedostatka sredstava za život i
2. mnogo teži i opasniji način, gdje se novorođenčad kradu, proglašavaju za umrle i potom prodaju zainteresovanim licima (Plazinić, 2004: 42).

Imajući u vidu ovakve aktivnosti, Krivični zakonik Republike Srbije predviđa i sljedeće krivično djelo, koje se odnosi na trgovinu novorođenčadi, a ono nosi naziv *trgovina maloletnim licima radi usvojenja* iz člana 389. Iako Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka izričito zabranjuje zasnivanje ropskog odnosa, te držanje drugih lica u takvom odnosu, trgovina ljudima pojedinim svojim elementima podsjeća na takav odnos, te se zato u nastavku Krivičnog zakonika pominje i sljedeće krivično djelo, koje nosi naziv *zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu* iz člana 390.

Krivičnopravni aspekt organizovanog kriminaliteta u BiH smo razmatrali kroz Krivične zakone Republike Srpske, Federacije BiH, Krivični zakon Brčko distrikta, te na kraju Krivičnim zakonom BiH. Na identičan način ćemo razmatrati i trgovinu ljudima.

Krivični Zakon Republike Srpske ne poznaje trgovinu ljudima kao samostalno krivično djelo. Naime, slična inkriminacija svrstana je u grupu krivičnih djela protiv polnog integriteta, u glavi devetnaest, a krivično djelo je inkriminisano kao: *trgovina ljudima radi vršenja prostitucije*.⁵ Navedeni član Krivičnog zakona ne obuhvata u potpunosti sve aspekte trgovine ljudima, već jedan dio. Iz njega vidimo da tokom inkriminacije trgovine ljudima, u to djelo nisu unesene sve kvalifikatorne karakteristike, koje stoje u Konvenciji Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, kao što je slučaj sa Krivičnim Zakonom Republike Srbije. Iz tog razloga, Krivični Zakon Republike Srpske ima inkriminisano i sljedeće krivično djelo, koje je povezano sa trgovinom ljudima, a odnosi se na djecu i maloljetna lica, nosi naziv *iskorišćavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju*.⁶

Slično zakonsko rješenje ovog problema je predviđeno i u Krivičnom Zakonu Federacije BiH. Kao i KZ Republike Srpske, i on prepoznaje samo određene elemente koji se pominju u pojmu trgovine ljudima. I u ovom slučaju imamo krivično djelo *navođenja na prostitutciju*,⁷ te krivično djelo *iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije*,⁸ a i jedno i drugo

⁵ Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, broj 49, od 25. juna 2003. godine, član 198.

⁶ Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, broj 49, od 25. juna 2003. godine, član 199.

⁷ Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine od 01. avgusta 2003. godine, član 210.

⁸ Ibid, član 211.

krivično djelo je svrstano u devetnaestu glavu, u grupu krivičnih djela protiv spolne slobode i morala. Možemo zaključiti da su oba zakonska rješenja po pitanju trgovine ljudima ili navođenja na prostituciju gotovo identična. Osim različitih naziva, razlika je i u stavu 4. koji se odnosi na kaznu zatvora za počinioce. U Republici Srpskoj je to od jedne do dvanaest godina, dok je u Federaciji predviđena oštira zatvorska kazna, a iznosi od tri do petnaest godina. Krivični zakon Brčko distrikta predviđa identično zakonsko rješenje kao i Krivični Zakon Federacije BiH. Jedina razlika je u članovima pod kojima se vodi krivično djelo.⁹

Za razliku od entitetskih i zakonskih rješenja u Brčko distriktu, Krivični zakon na nivou Bosne i Hercegovine predstavlja pravo osvježenje. On ne samo da prepoznaje krivično djelo trgovine ljudima, nego ima i čitavo poglavlje koje se bavi krivičnim djelima protiv čovječnosti i zaštitom međunarodno zagarantovanih prava. Krivično djelo *trgovine ljudima*, svrstano je u grupu krivičnih djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom u sedamnaestoj glavi, a definisano je na slijedeći način:

1. Ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom vlasti ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi privolio lice koje ima kontrolu nad drugim licem vrbuje, preze, preda, sakrije ili primi lice u svrhu iskorištavanja prostitucijom drugog lica ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili usluga, ropstva ili njemu sličnog odnosa, služenja, odstranjivanja dijelova ljudskog tijela ili drugog iskorištavanja kazniće se kaznom zatvora najmanje tri godine.
2. Ko vrbuje, navodi, preze, preda, sakrije ili primi lica koja nisu navršila 18 godina života radi iskorištavanja iz stava (1) ovog člana kazniće se kaznom zatvora najmanje pet godina.
3. Ako je krivično djelo iz stavova (1) i (2) ovog člana izvršilo službeno lice prilikom obavljanja službene dužnosti, počinilac će se kazniti kaznom zatvora od najmanje pet godina.
4. Ko krivotvori, pribavi ili izda putnu ili ličnu ispravu ili koristi, zadržava, oduzima, mijenja, oštećuje, uništava putnu ili ličnu ispravu drugog lica u svrhu omogućavanja trgovine ljudima, kazniće se kaznom zatvora od jedne do pet godina;

---

⁹ Krivični zakon Brčko distrikta, od 28.maja 2003. godine, član 207. i 208.

5. Ko organizuje ili na bilo koji način rukovodi grupom ljudi radi izvršenja krivičnog djela iz stavova 1. i 2. ovog člana, kazniće se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora;
6. Ko koristi usluge žrtve trgovine ljudima kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina;
7. Ako je izvršenjem krivičnog djela iz stavova 1. i 2. ovog člana prouzrokovano teže narušavanje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt lica iz stavova 1. i 2. ovog člana, počinilac će se kazniti kaznom zatvora od najmanje pet godina ili dugotrajnim zatvorom;
8. Predmeti i prevozna sredstva upotrijebljena za izvršenje djela biće oduzeti, a objekti koji su korišteni u svrhu trgovine ljudima mogu se privremeno ili trajno zatvoriti;
9. Na postojanje krivičnoig djela trgovine ljudima bez uticaja je okolnost da li je lice koje je žrtva trgovine ljudima pristalo na iskorištavanje;¹⁰

Ovaj član zakona predstavlja jednu od obuhvatnijih inkriminacija trgovine ljudima. Ne samo da je obuhvatio jako veliki broj karakteristika trgovine ljudima, nego se bavi i krivičnim sankcijama za korisnike usluga žrtava trgovine ljudima. Korisnici usluga su bitni koliko i sami trgovci, jer da nije njih i njihovih izopačenih i perverznih pobuda, trgovine ljudima i prostitucije vjerovatno nebi ni bilo. Osim ovog člana, već pomenuti Krivični Zakon raspoznaće i krivično djelo *međunarodnog vrbovanja radi prostitucije*¹¹ i krivično djelo *krijumčarenje ljudi*¹² koja se takođe mogu povezati sa trgovinom ljudima, pa čak i sa trgovinom ljudskim organima.

Zaključak

Trgovina ljudima je globalni fenomen koji pogađa sve zemlje, kako nerazvijene tako i zemlje u razvoju. Ovaj savremeni i izuzetno aktuelni problem danas je najzastupljeniji u zemljama: Južne Amerike, Afrike, Azije, zemljama nastalih raspadom bivšeg SSSR-a, a nažalost ni naša država nije pošteđena ove pojave.

Trgovina ljudima je jedno od najtežih krivičnih djela koje ugrožava osnovna ljudska prava, pravo na život i pravo na slobodu. Danas kada se govori o trgovini ljudima, govori se o razvijenom obliku organizovane

---

¹⁰ Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, član 186.

¹¹ Ibid član 187.

¹² Ibid član 189. i 189a.

kriminalne aktivnosti koja u sebi uključuje mnoštvo isprepletenih interesa. Cilj trgovine ljudima je ostvarivanje zarade kroz eksploraciju, bilo da se radi o seksualnoj eksploraciji, prisilnom radu, ilegalnom posvajaju, prisilnom prosjačenju, prisilnom sklapanju braka, prisili na vršenje krivičnih djela, trgovini organima ili nekom drugom obliku.

Trgovina ljudima predstavlja grub oblik zloupotrebe i povrede prava svakog živog bića, a svaki čovjek na osnovu toga da je slobodno i dostojanstveno biće ima pravo da od države zahtijeva absolutnu zaštitu od svih oblika zloupotrebe. Sve mjere prevencije treba da ugrade posebne mehanizme za sprječavanje, prepoznavanje i oštro sankcionisanje trgovine ljudima, kao i da omoguće pružanje pomoći i aktivne podrške žrtvama s ciljem njihove rehabilitacije i ponovnog uključivanja u društvene tokove.

Trgovina ljudima je ozbiljan društveni problem, jer najdrastičnije ugrožava osnovna ljudska prava - pravo na život, na slobodu izbora, na slobodu kretanja... Trgovina ljudima, kao fenomen, stoji na suprotnoj strani u odnosu na poštovanje ljudskih prava.

Literatura:

1. Bjelica, J. (2009). *Trgovina ljudima na balkanu*. Zemun: Tipografski puls.
2. Bošković, M. (1998). *Organizovani kriminalitet, I deo*, Beograd: Policijska akademija.
3. Global Alliance Against Trafficking Women – GAATW. 1999.
4. Ekberg, S.G., (2000). *The Palermo Protocol*. NIKMagasin. NOI.
5. Žarković, M. (2009). *Krivičnopravna zaštita maloletnih žrtava trgovine ljudima*. Banja Luka: Pravna riječ.
6. Ignjatović, Đ. (2007). *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja 1. Dio* Beograd: Pravni fakultet.
7. Kostić, M. (2011). *Trgovina ljudima: pravna zaštita u međunarodnim i nacionalnim okvirima*. Niš: Pravni fakultet.
8. Plazinić, S. (2004). *Pojam i delatnosti organizovanog kriminaliteta, specijalistički rad*, Beograd: Fakultet političkih nauka.
9. Sinko, D. (2009). *Transnational organized crime in the western Balkans: a threat to Europe?* Research paper, GCSP/IEUG master of advanced studies in international and Europe security, Geneva.
10. Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka

Abstract: The paper discusses human trafficking, which is a complex social phenomenon. After drug trafficking and illegal arms trafficking, human trafficking is today mentioned as the third most profitable criminal activity. Here we will

approach human trafficking as a socially determined phenomenon, the consequences of which affect not only individuals and social groups, but society as a whole.

Human trafficking is a global phenomenon, which without exception occurs all over the world and in all countries, regardless of their social order or economic development. These can be countries in political and economic transition, underdeveloped and developing countries, countries at war and post-conflict countries. All of them appear as countries of origin and transit of victims, while more economically developed countries appear as countries of destination.

Key words: *human trafficking, slavery, victimhood, poverty.*

mr. sc. Ramiz Fehratović¹

3D MODELIRANJE POSTOLJA KLASIČNOG STRUGA U SOFTVERSKOM PAKETU CATIA V5

Apstrakt: U radu je prikazano 3D modeliranje postolja klasičnog struga koji se koristi u mnogim mašinskim proizvodnim pogonima. Na temelju kreiranih pojedinačnih 3D modela, a zatim sklapanja istih u jedan sklop izvršeno je generiranje 2D tehničke dokumentacije, a sve uz podršku softverskog programa CATIA V5 i njegovih namjenskih skupova modula: Sketcher, Part Design, Assembly Design i Drafting. Na ovaj način stvorene su pretpostavke za izradu samog postolja klasičnog struga i njegovu funkcionalnu provjeru u stvarnim uvjetima rada i upotrebe

Ključne riječi: Postolje klasičnog struga, Sketcher, Part Design, Assembly Design i Drafting 3D modeliranje, CATIA V5.

Uvod

O procesu dizajniranja se može razmišljati kao o detaljsanju oblika kako ideje dizajnera evoluiraju. Dakle, CAD softver kao pomoć u dizajnu, je samo alat da olakša ovaj proces detaljsanja. CAD softveri se mogu klasificirati u dvije grupe. Jedna su računarski podržani sistemi za crtanje koji omogućavaju dizajneru da realizira dizajnerske ideje manipulišući oblicima u dvije dimenzije. Druga grupa su sistemi geometrijskog modeliranja pomoću kojih dizajner manipulira sa oblicima u tri dimenzije. Sljedeći primjeri ilustriraju kako sistem geometrijskog modeliranja se može koristiti u procesu dizajna. Sistemi 3D (geometrijskog modeliranja) su postali realnost da bi se prevazišli problemi koji se susreću kada se koriste fizički modeli u procesu dizajna. Ovi sistemi obezbjeđuju okruženje slično onom kod kojeg se kreira fizički model i manipuliše sa njim na prirodni način. Drugim riječima, koristeći sistem geometrijskog modeliranja, dizajner deformiše, dodaje i siječe dijelove od vizuelnog modela u procesu detaljsanja oblika. Vizuelni model može izgledati isti kao i fizikalni model, ali nije dodirljiv. Međutim, trodimenzionalni vizualni model je praćen sa svojim matematičkim opisom i

---

¹ JU Tehnička škola Brčko distrikt BiH; Doktorant na Evropskom univerzitetu Brčko distrikt BiH, e-mail: ramiz.fehratovic@hotmail.com

time eliminira potrebu za mjerenjem radi izrade prototipa i za masovnu proizvodnju, što je i glavni nedostatak korištenja fizikalnog modela.

Sistemi 3D modeliranja

Sistemi geometrijskog modeliranja se klasificuju kao :

- modelni sistemi sa žičanim okvirom (*wireframe modeling systems*),
- površinski sistemi modeliranja (*surface modeling systems*),
- puni sistemi modeliranja (*solid modeling systems*),
- ne granajući sistemi modeliranja (*nonmanifold modeling systems*).

Žičani sistemi modeliranja predstavljaju oblik preko njegovih karakterističnih linija i krajnjih tačaka. Sistemi koriste ove linije i tačke da prikažu trodimenzionalne oblike i dozvole manipulaciju oblika modificirajući linije i tačke.

Površinski sistemi modeliranja (*surface modeling systems*) i matematski opis koji korespondira vizuelnom modelu uključuje informaciju o površini pored informacije o karakterističnim linijama i njihovim krajnjim tačkama sadržanim u opisu žičanog modela.

Puni sistemi modeliranja se koriste da modeliraju oblik koji ima zatvoreni volumen, koji se naziva puni (*solid*). Za razliku od žičanog sistema modeliranja ili površinskog sistema modeliranja, jednostavan skup površina ili jednostavan skup karakterističnih linija nije dozvoljen ako ne može formirati zatvoren volumen.

Ne granajući (nonmanifold) sistemi modeliranja dozvoljavaju mješavinu površina i solida a prisutni su u mnogim savremenim CAD programima za 3D dizajn kao Maya, 3ds Max i drugi.

Razvoj CAD/CAM softvera

CATIA (*Computer Aided Three-dimensional Interactive Application*) multiplatformni je CAD/CAM/CAE komercijalni softverski paket kojeg izdaje francuska kompanija Dassault Systèmes koju vodi Bernard Charles. Napisana je u C++ programskom jeziku.

CATIA je počela u kućnom razvoju 1977. godine od strane francuskog avio proizvođača Avions Marcel Dassault, u to vrijeme klijent CAD/CAM /softvera za razvoj Dassaultovog Mirage fighter džeta. Kasnije je usvojena u aerosvemirstvu, autoindustriji, brodogradnji i ostalim industrijama.

Godine 1984. Boeing Company izabrala je softver CATIA V3 kao glavni 3D CAD alat, postajući tako najveći klijent. Godine 1988, CATIA V3 je portovana iz mainframe računara u UNIX.

Godine 1990. General Dynamics Electric Boat korporacija izabrala je CATIU kao glavni 3D CAD alat za dizajn SAD mornaričke podmornice Virginia class. Također, Boeing je prodavao svoj CADAM CAD sistem širom svijeta kroz IBM od 1978. godine. Godine 1992. CADAM je kupio IBM i sljedeće godine CATIA CADAM V4 je objavljena.

Godine 1996. portovana je iz jednog od četiri Unixova operativna sistema, uključujući IBM AIX, Silicon Graphics IRIX, Sun Microsystems SunOS, i Hewlett-Packard HP-UX. Godine 1998. V5 je izdana kao potpuno prepisana verzija CATIE sa podrškom za UNIX, Windows NT i Windows XP (od 2001).

Godine 2008. Dassault Systèmes je objavio CATIA V6. Dok se server mogao pokretati na Microsoft Windowsu, Linuxu ili AIXu, klijentna podrška za bilo koji OS osim Windowsa je odbačena.

U novembru 2010. Dassault Systèmes je pokrenuo CATIA V6R2011x, zadnje izdanje svoje PLM2.0 platforme dok je nastavljao podršku i poboljšanje svojeg CATIA V5 softvera.

CATIA radi u različitim radnim okruženjima. Radno okruženje (*Workbench*) se definiše kao specifično okruženje koje se sastoji od skupa alata, koji omogućavaju korisniku da izvršava specifične konstruktorske zadatke u određenoj oblasti.

Osnovna radna okruženja u CATIA V5 su:

- **Part Design Workbench**

Modeliranje delova (**Part Design**) je parametarsko i na fičerima zasnovano okruženje u kojem se kreiraju solid modeli.

- **Wireframe and Surface Design Workbench**

Modeliranje žičanih modela i površina (**Wireframe and Surface Design**) je parametarsko i na fičerima zasnovano okruženje u kojem se kreiraju žičani i površinski modeli. Alati dostupni u ovom okruženju su slični kao i u Part Design okruženju sa razlikom što se koriste za kreiranje osnovnih ili složenih površina.

- **Assembly Design Workbench**

Modeliranje sklopova (**Assembly Design**) se koristi za sklapanje komponenata korišćenjem ograničenja sklapanja koja su dostupna u ovom radnom okruženju.

- **Drafting Workbench**

Crtanje (**Drafting**) se koristi izradu dokumentacije kreiranih dijelova ili sklopova u obliku pogleda i njihovim detaljisanjem.

Modeliranje postolja klasičnog struga

Modeliranje kućišta postolja

Modeliranje počinjemo otvaranjem novog Parta, Sketch-a u YZ ravnini na sljedeći način.

Nakon pokretanja programa **Catia V5** dobijamo sljedeći izgled ekrana.

Slika 1. Prikaz namjenskih modula softvera CATIA V5

Ulazimo u radno okruženje „**Part Designa**” sljedećim redoslijedom radnji

Start → Mechanical Design → Part Design kao što je prikazano na sljedećoj slici (slika 2).

Slika 2. Prikaz odabira radnji pri pokretanju softvera Catia V5

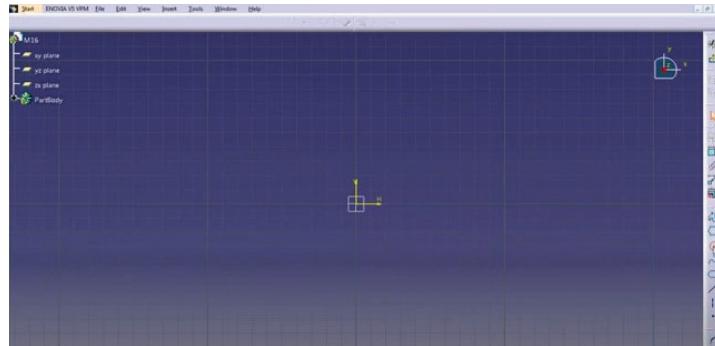
Nakon što uđemo u radno okruženje „**Part Designa**” dobijamo izgled radnog okruženja kao na narednoj slici (slika 3), gdje je potrebno odrediti ravninu u kojoj ćemo crtati „**Sketch**”.

Odabiremo **YZ** ravninu i kliknemo na ikonu za „**Sketch**” kao na narednoj slici (slika 3).

Slika 3. Izgled odabira ravni i ikone za Sketch

Nakon što smo ušli u „**Sketch**“ dobili smo sljedeći izgled radnog okruženje (slika 4) u kojem ćemo da modeliramo pojedine elemente postolja klasičnog struga.

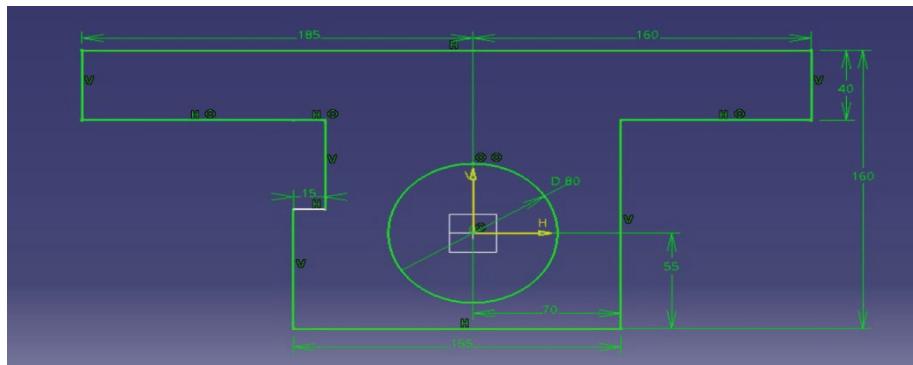

Slika 4. Izgled radnog okruženje Sketcha

Odabriom odgovarajućih alata za crtanje iz paleta alata „**Profile**“ i „**Constraint**“ (slika 5), crtamo, a zatim dimenzionišemo naš crtež koji u konačnom obliku izgleda kao na slici (slika 6).

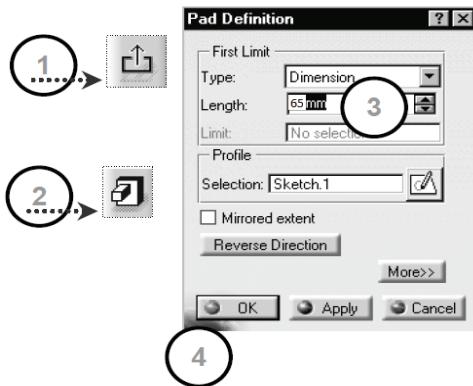
Slika 5. Paleta alata Profile i Constraint

Slika 6. Izgled crteža kućišta postolja u Sketch-u

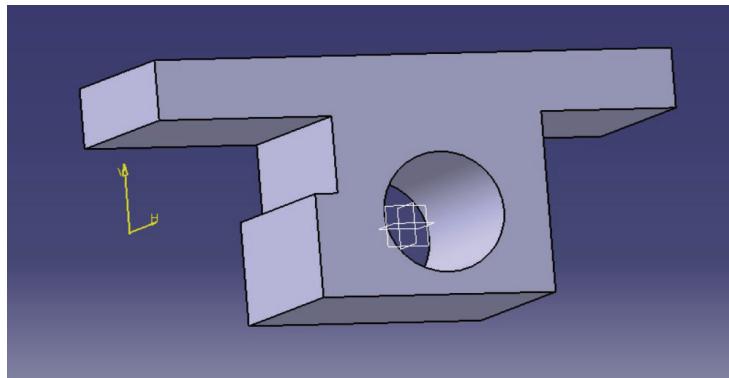
Nakon dobijanja željenog oblika, izlazimo iz **Sketch-a** pomoću

ikone , a zatim biramo ikonu „**Pad**“ i unosimo vrijednost za koliko želimo da izvučemo oblik u ovom slučaju unosimo vrijednost od 65 mm. Cijeli dijalog je prikazan na sljedećoj slici (slika 7).

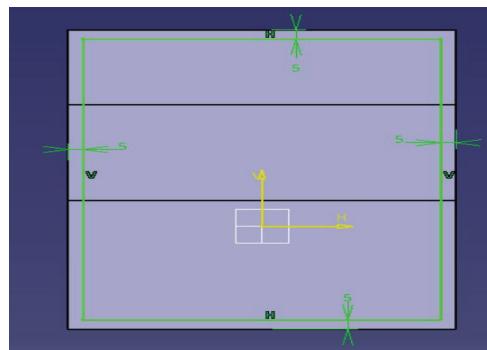
Slika 7. Izgled dijaloga prilikom korištenja ikone „Pad“

Nakon unošenja vrijednosti za izvlačenje dobijamo model tijela koji izgleda kao na slici (slika 8).

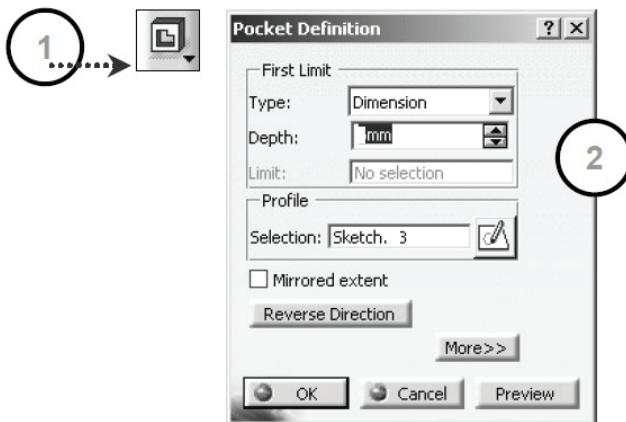
Slika 8. Izgled modela nakon izvlačenja

U sljedećem koraku ulazimo u novi „Sketch“ u koji se ulazi na isti način kao i na početku modeliranja stim da sada biramo osu ZX i crtamo željeni oblik kao na narednoj slici (slika 9).

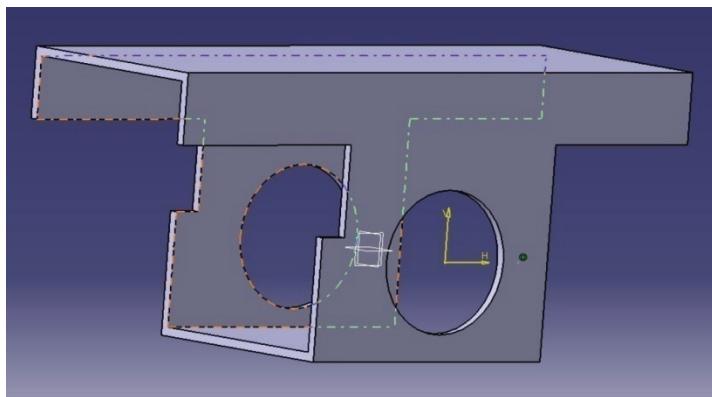
Slika 9. Izgled novog Sketch -a

Komandom „**Pocket**“ odsijecamo oblik koji smo prethodno nacrtali u Sketch –u a cijeli dijalog je dat na sljedećoj slici (slika 10).

Slika 10. Izgled prozor dijaloga Pocket Definition

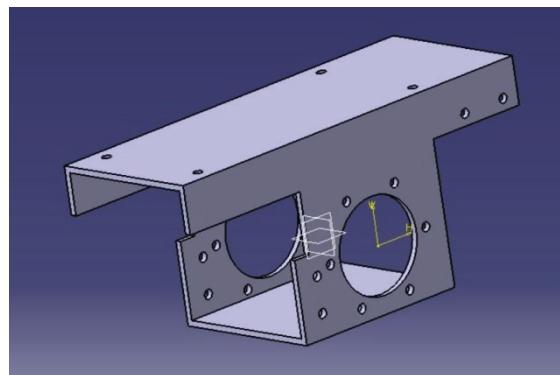
Nakon isjecanja dobijamo izgled modela kao na sljedećoj slici (slika 11).

Slika 11. Izgled modela nakon isijecanja

U sljedećim koracima ulazimo u nove „**Sketch-eve**“ na bočnoj i gornjoj površini postolja na kojima pomoću alata za crtanje i dimenzioniranje „**Profile**“ i „**Constraint**“ crtamo određeni raspored otvora koje želimo da napravimo. Nakon što nacrtamo krugove određenih dimenzija i rasporeda sa komandom „**Pocket**“ probijamo nacrtane oblike.

Poslije probijanja naših otvora predmeta dobijamo konačan izgled kućišta postolja koji izgleda kao na narednoj slici . (slika 12).

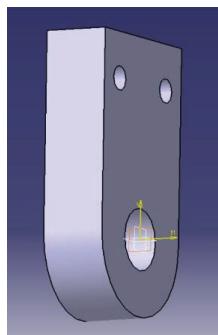
Slika 12. Konačan izgled kućišta postolja

Modeliranje vodilice postolja

Kod modeliranja vodilice potrebno je iz modelirati osnovni oblik vodilice, a zatim urezati navoj.

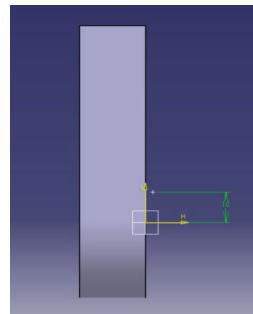
Da bismo počeli modelirati osnovni oblik vodilice postolja koristimo se istim postupcima koje smo koristili u modeliranju prethodnog dijela postolja. Nakon što smo ušli u radno okruženje „**Part Designa**“ potrebno je odrediti ravninu u kojoj ćemo crtati „**Sketch**“.

Nakon ulaska i korištenja odgovarajućih alata za crtanje i dimenzionisanje iz paleta alata „**Profile**“ i „**Constraint**“ kao i alata za isjecanje „**Pocket**“ dobijamo osnovni oblik vodilice postolja kao što je prikazano na sljedećoj slici (slika 13), na kojem trebamo urezati navoj.

Slika 13. Osnovni izgled vodilice postolja

Da bismo urezali navoj ulazimo u novi „**Sketch**“ gdje trebamo definisati određenu tačku od koje će da kreće spirala našeg navoja. Kada izaberemo odgovarajuću ravan u kojoj trebamo definisati tačku ulazimo u paletu alata „**Profile**“ i komandom „**Point**“ definišemo i dimenzionišemo položaj tačke kao što je prikazano na narednoj slici (slika 14).

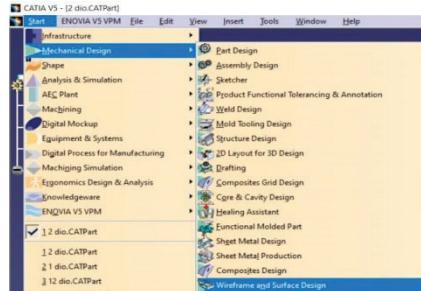

Slika 14. Izgled vodilice nakon definisanja tačke

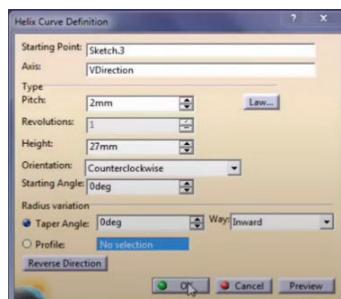
Kada smo definisali tačku, izlazimo iz **Sketch-a** pomoću ikone , nakon čega trebamo nacrtati i definisati spiralu, dužinu i korak našeg navoja koji želimo urezati.

Pošto se izbor alata za definisanje navoja nalazi u novom radnom okruženju Catia-e koji otvaramo sa sljedećim redoslijedom **Start → Mechanical Design → Wireframe and Surface Design** koji je prestavljen na sljedećoj slici (slika 15).

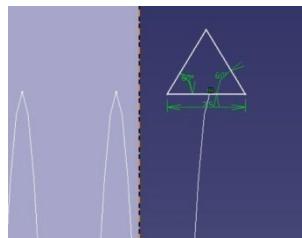
Slika 15. Izbor Wireframe and Surface Design okruženja

Nakon otvaranja novog radnog okruženja koristimo alatku „**Helix**“ gdje nam se otvara novi dijalog u kojem definišemo spiralu, dužinu i korak navoja, a sam dijalog definisanja je prikazan na sljedećoj slici (slika 16).

Slika 16. Izgled prozor dijaloga alata „Helix“

Kada smo definisali spiralu, dužinu i korak navoja pomoću alatke „**Helix**“ koja se nalazi na paleti alata „**Wireframe**“ potrebno je nacrtati i definisati oblik navoja koji želimo urezati, a ravan u kojoj crtamo oblik navoja mora biti upravna (pod uglom od 90°) u odnosu na ravan u kojoj smo definisali spiralu navoja kao što je prikazano na narednoj slici. (slika 17).

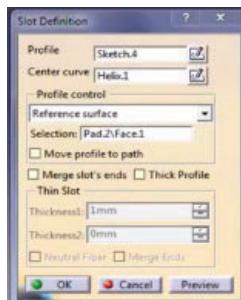

Slika 17. Izgled profila navoja

Kada smo nacrtali i definisali sve karakteristike navoja koji želimo urezati vraćamo se u radno okruženje „**Part Design**“ i sa komandom „**Slot**“

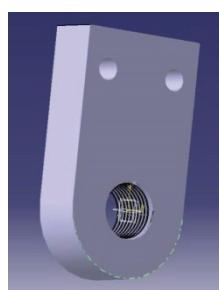

urezujemo željeni navoj, a dijalog alata „**Slot**“ je prikazan na sljedećoj slici (slika 18).

Slika 18. Izgled prozora dijaloga alata „Slot“

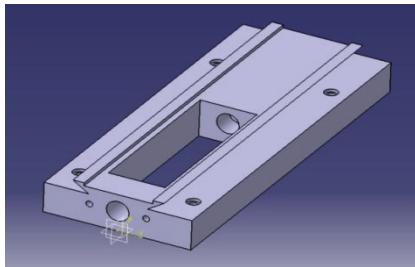
Nakon urezivanja navoja dobijamo konačan izgled vodilice postolja koja izgleda kao na sljedećoj slici . (slika 19).

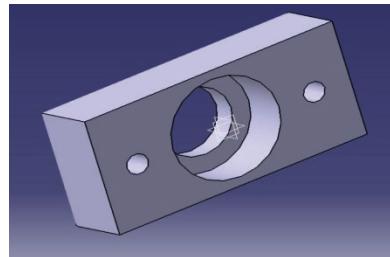
Slika 19. Konačan izgled vodilice postolja

Modeliranje ostalih dijelova

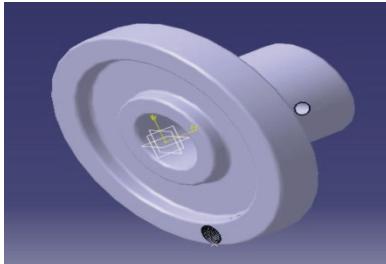
Modeliranje ostalih djelova se vrši na isti način kao i prethodni dijelovi koristeći alate za crtanje, definisanje i ostale alate za modeliranje. Na sljedećim slikama su prikazani ostali dijelovi postolja.

Slika 20. Konačan izgled nosača klizača

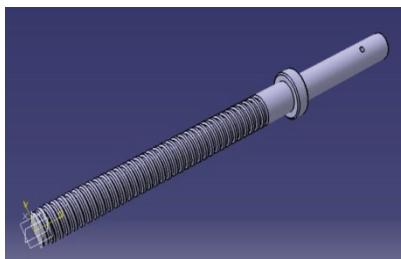
Slika 21. Konačan izgled držača navojnog vretena

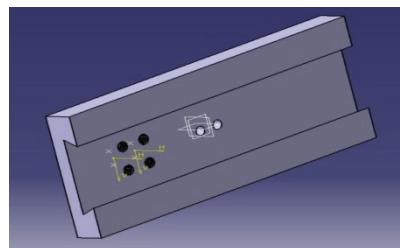
Slika 22. Konačan izgled nosača ručke

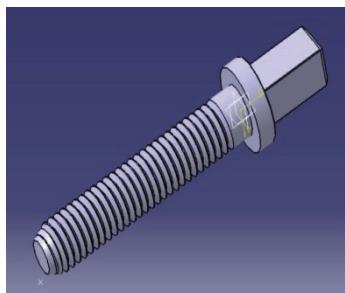
Slika 23. Konačan izgled ručke

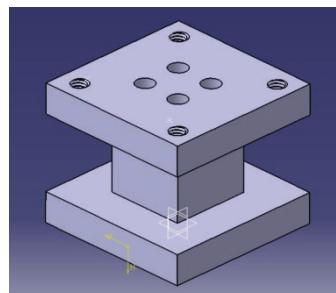
Slika 24. Konačan navojnog vretena

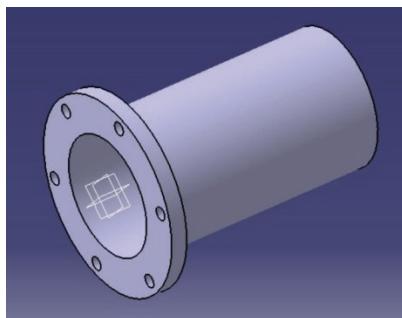
Slika 25. Konačan izgled klizača

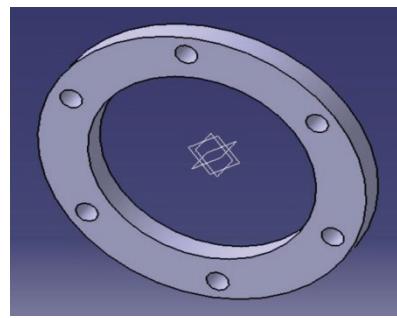
Slika 26. Konačan izgled vijka za stezaje rezognog alata

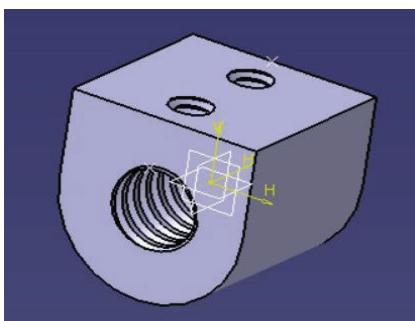
Slika 27. Konačan izgled nosača rezognog alata

Slika 28. Konačan izgled nosača postolja

Slika 29. Konačan izgled prstena postolja

Slika 30. Konačan izgled vodilice klizača

Sklapanje dijelova u sklop

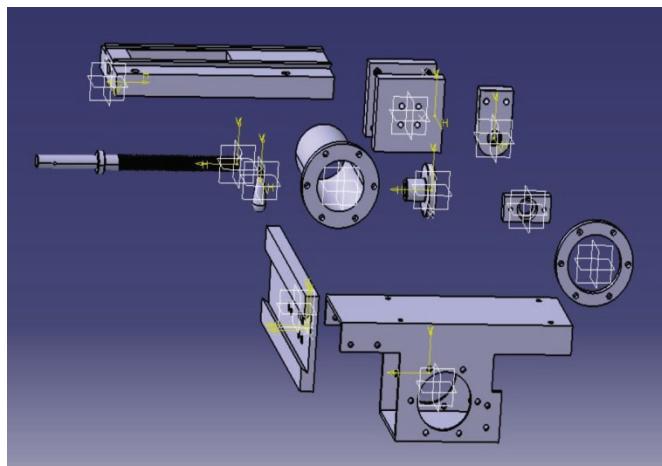
Nakon modelirana pojedinih dijelova postolja klasičnog struga potrebno je sve te dijelove sklopiti u odgovarajuću cjelinu odnosno u sklop. Alati za sklapanje dijelova u sklop nalazi u novom radnom okruženju Catia-e koje otvaramo iz start menija sljedećim redoslijedom **Start → Mechanical Design → Assembly Design**, kao na narednoj slici (slika 31).

Slika 31. Izbor Wireframe and Assembly Design okruženja

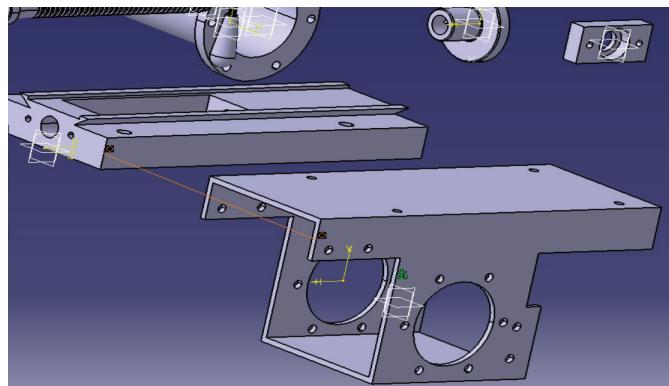
Dobijamo novu radnu površinu gdje ubacujemo naše dijelove pomoću

„Existing Component“ .

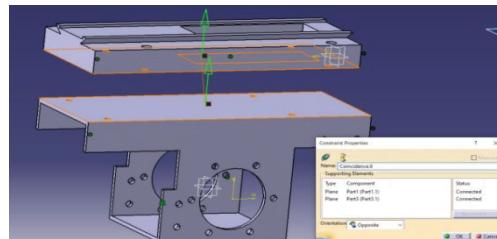
Slika 32. Izgled dijelova u Assembly Design radnoj površini

Princip sklapanja dijelova u sklop je sledeći. Prvo trebamo fiksirati prvi dio koji nakon fiksiranja se neće moći pomijerati a to radimo pomoću komande „Fix Component” .

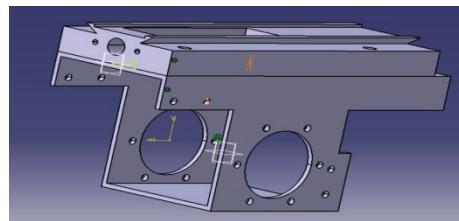
Slika 33. Sklapanje dva dijela

Nakon toga sklapamo jedan po jedan dio po našoj želji. Prilikom sklapanja dva dijela prvo uzimamo i stavljamo te dijelove u istu osu sa komandom „Coincidence Constraint” . Kada odaberemo dva otvora koji trebaju biti u jednoj osi, da bi se ta radnja obavila potrebno je uraditi „Update” , nakon čega će ta dva dijela u odnosu na otvore biti saosni odnosno upravni. Nakon toga sa istom komandom „Coincidence Constraint” biramo površine koje treba da se spoje kao što je prikazan na narednoj slici (slika 34).

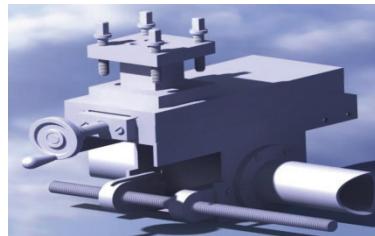
Slika 34. Spajanje dva dijela

Da bi se ta dva dijela spojila ponovo moramo da potvrdimo radnju sa komandom „**Update**“ a nakon toga dva dijela će se sklopiti i to izgledati kao na slici. (slika 35) .

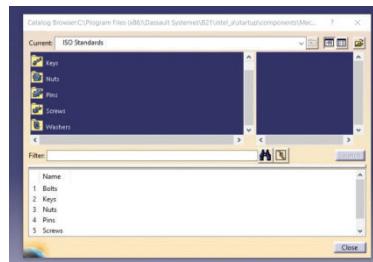
Slika 35. Spojeni dijelovi

Svaki naredni dio sklapa se na isti način koristeći se istim ili sličnim funkcijama **Assembly Design-a**, nakon čega dobijamo cijeli sklop koji izgleda kao na slici (slika 36) .

Slika 36. Izgled postolja struga

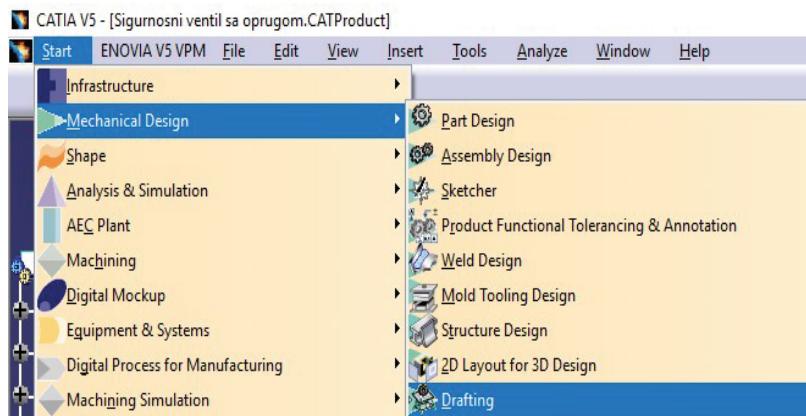
Sve potrebne vijke i navrtke standardnih dimenzija možemo uzeti iz kataloga koji nam nudi radno okruženje Catia-e pon alata „ **Catalog Browser** “ kao na sljedećoj slici (slika 37).

Slika 37. Izgled Catalog Browsera

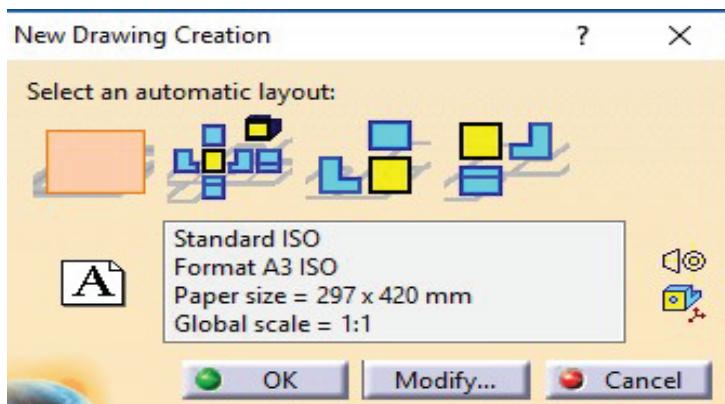
Generiranje 2D tehničke dokumentacije

Izrada radioničkih crteža odnosno 2D tehničke dokumentacije se izvodi u novom radnom okruženju Catia-e pod nazivom „**Drafting**”, a pokretanje tog radnog kruženja ide sljedećim redoslijedom Start □ Mechanical Design □ Drafting kao na narednoj slici (slika 38.)

Slika 38. Izbor Drafting okruženja

Nakon pokretanja radnog okruženja „**Drafting**” otvara se dodatni prozor gdje biramo format lista, a odabirom opcije „**Modify**” izaberemo jedan od ponuđenih formata (slika 39).

Slika 39. Izbor formata crteža

Kad smo izabrali veličinu lista, klikom na “**OK**” dobijamo list na kojem izrađujemo radioničke crteže. Zatim je na listu potrebno nacrtati okvir i zaglavlje radioničkog crteža. To možemo nacrtati sa komandama iz paletе „**Geometri Creation**”.

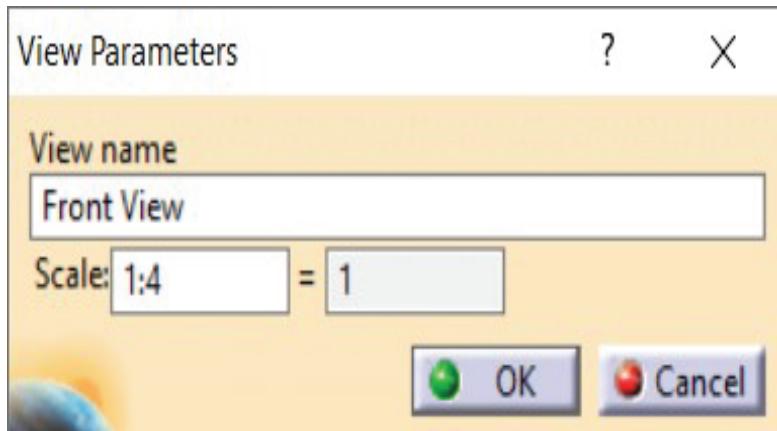
„**Geometri Creation**”. Potrebni tekst u zaglavlju pišemo sa komandom „**Text**” iz paletе „**Annotations**”.

Zatim da bi izradili radionički crtež moramo da otvorimo model koji smo prethodno nacrtali i to ćemo uraditi preko **FILE** □ **OPEN** □ gdje biramo rad za koji želimo izraditi radionički crtež.

Nakon toga ulazimo u komandu „**Advanced**“ sa paleti „**Views**“

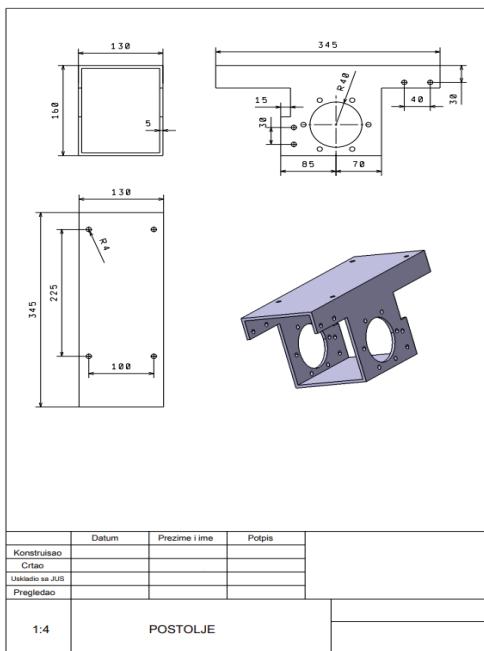
gdje nam se pojavi prozor u kojem biramo ravan i koju razmjjeru crteža kao na slici (slika.40).

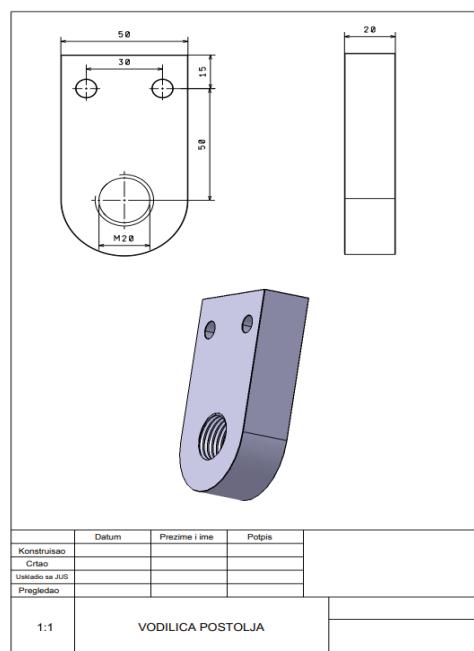
Slika 40. Izbor ravni i razmjere crteža

Nakon toga ulazimo u naš crtež i biramo površinu koju želimo uzeti kao nacrt našeg radioničkog crteža. Dimenziониšemo naš crtež sa komandom „**Dimensions**“ sa palate „**Dimensioning**“.

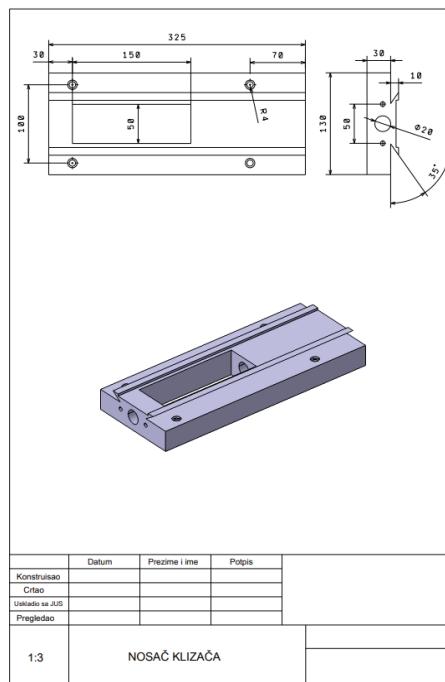
Nakon definisanja svih parametara i dimenzionisanja crteža dobijamo tehničku dokumentaciju za postolje klasičnog struga i na ovaj način stvorene su pretpostavke za izradu proizvoda i njegovu funkcionalnu i ergonomsku provjedu u stvarnim uvjetima rada i upotrebe. Korišten je generativni način izrade tehničkih crteža, što znači da se 2D pogledi u sklopu crteža kreiraju na osnovu 3D modela i ostaju međusobno povezani. Zbog toga je neophodno još u fazi izrade 3D modela imati na umu kako će on izgledati u okviru tehničkog crteža, i kako s njega izvući što više informacija koje će biti prikazane na 2D crtežu. Na kraju smo uradili cijelu tehničku dokumentaciju kreiranih dijelova kao na slikama (slika 41, 42, 43,.... ,55).

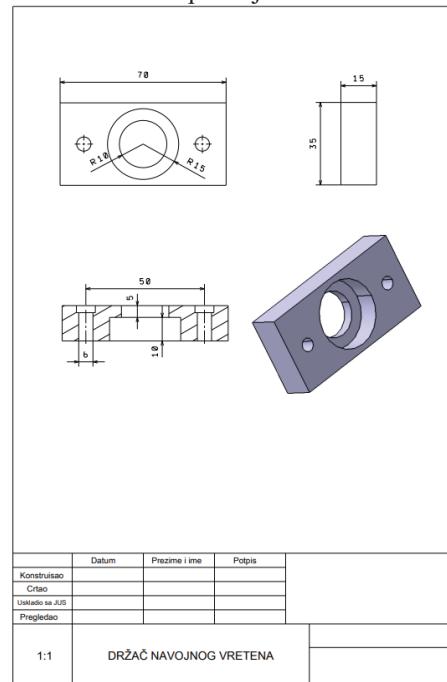
Slika 41. Tehnička dokumentacija postolja

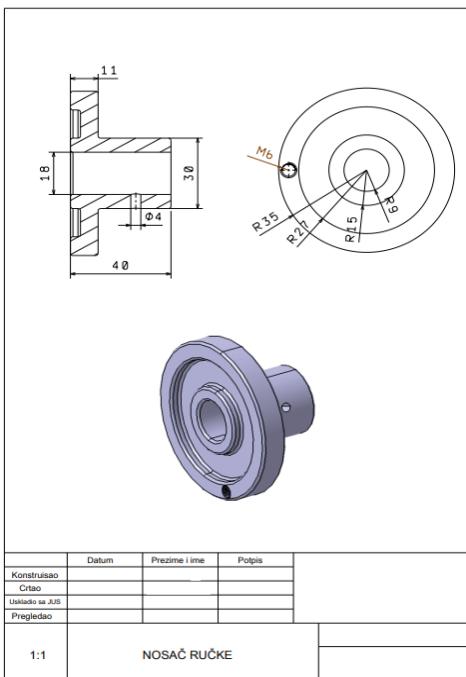
Slika 42. Tehnička dokumentacija vodilice postolja

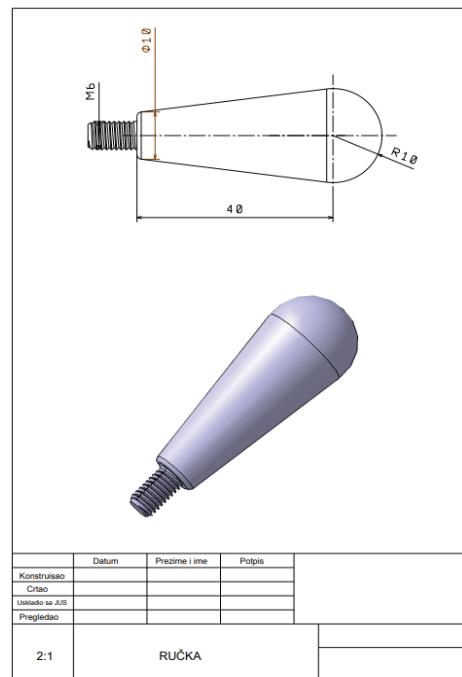
Slika 43. Tehnička dokumentacija nosača klizača

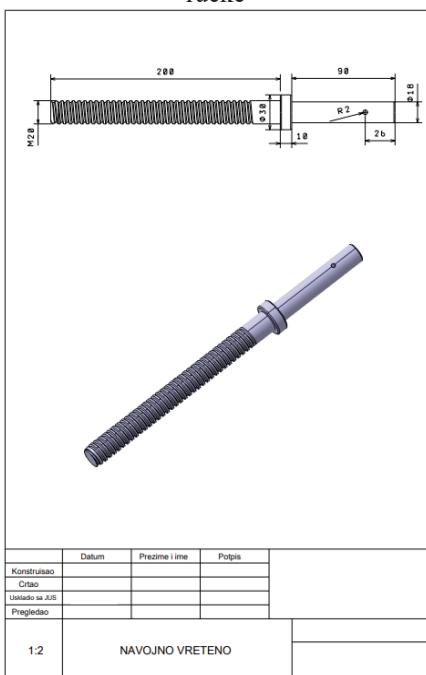
Slika 44. Tehnička dokumentacija navojnog vretena

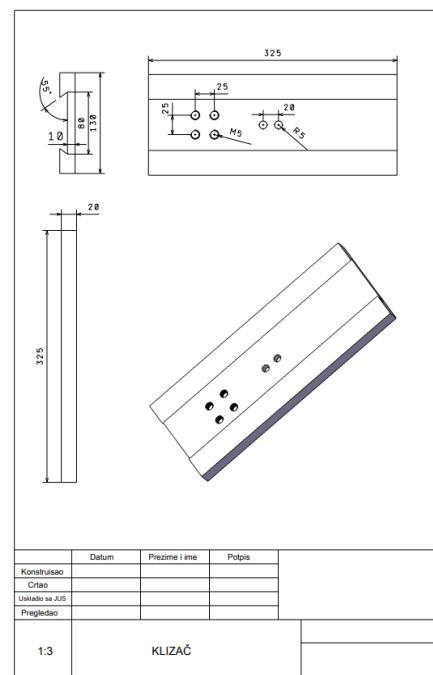
Slika 45. Tehnička dokumentacija nosača ručke

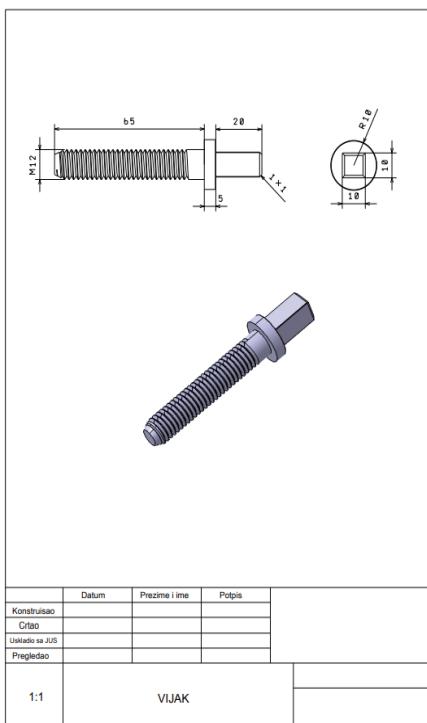
Slika 46. Tehnička dokumentacija ručke

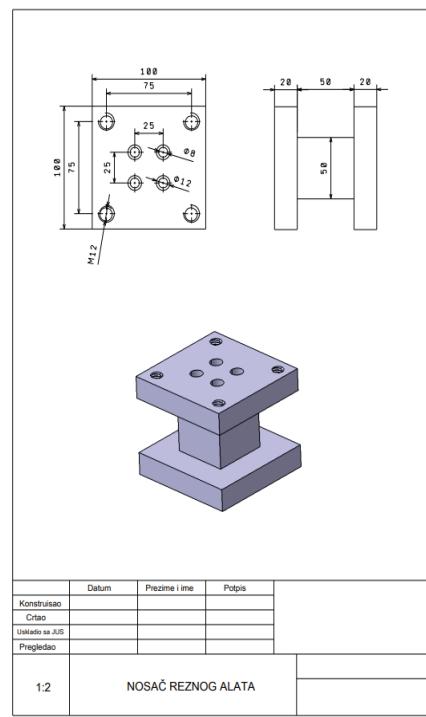
Slika 47. Tehnička dokumentacija navojnog vretena

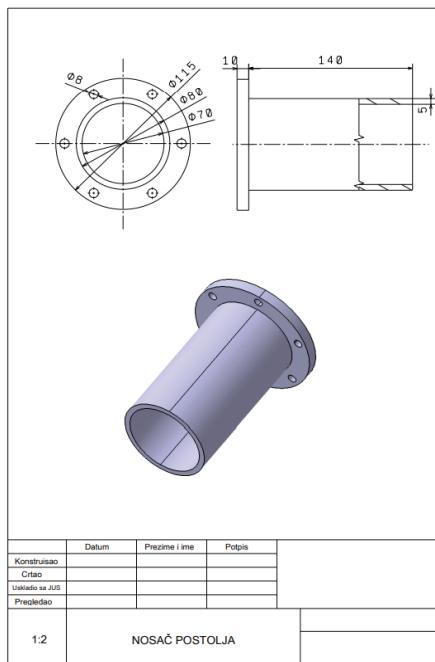
Slika 48. Tehnička dokumentacija klizača

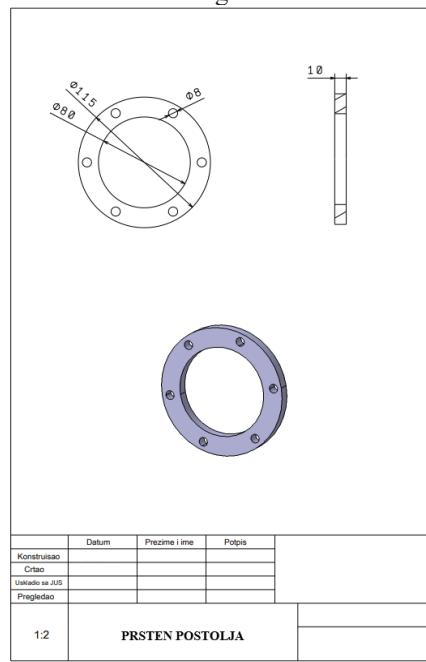
Slika 49. Tehnička dokumentacija vijka

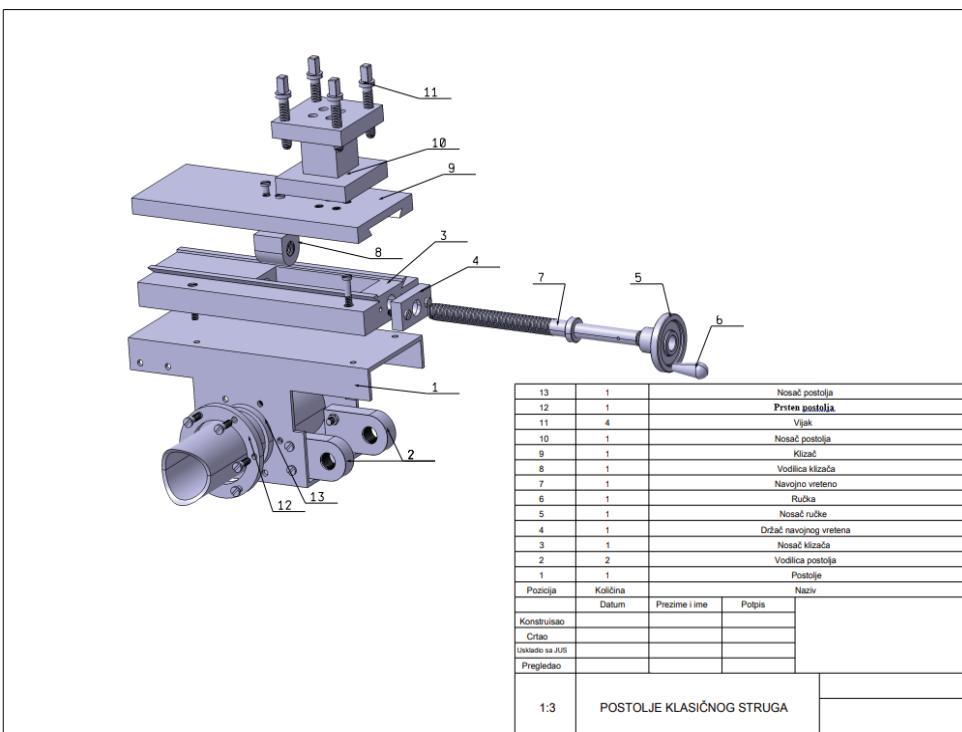
Slika 50. Tehnička dokumentacija nosača reznog alata

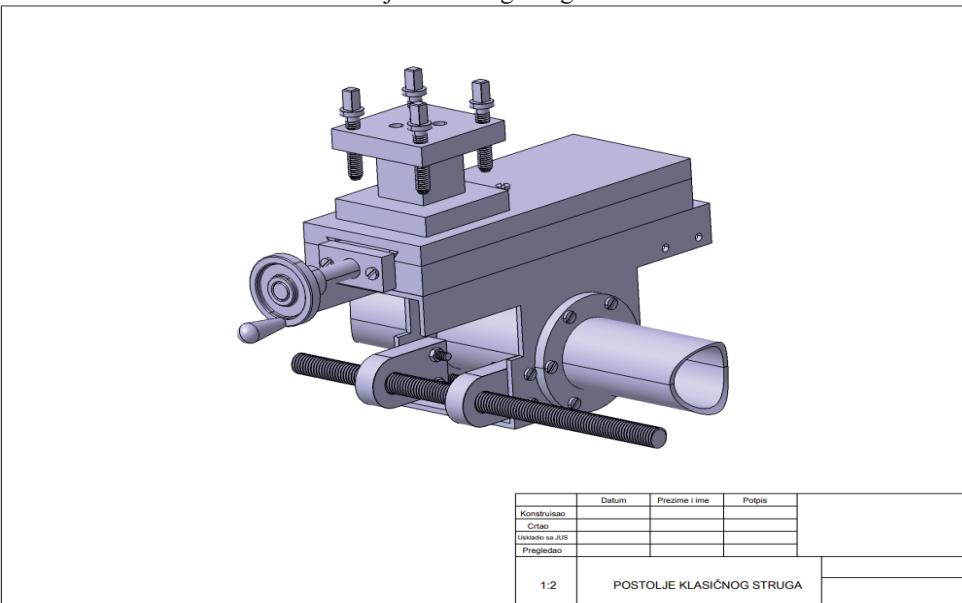
Slika 51. Tehnička dokumentacija nosača postolja

Slika 52. Tehnička dokumentacija prstena postolja

Slika 54. Postolje klasičnog struga sa sastavnicom

Slika 55. Postolje klasičnog struga

Zaključak

3D modeliranje je proces kreiranja matematičke reprezentacije nekog trodimenzionalnog objekta. Ono što nastane naziva se 3D modelom. Kroz proces 3D modeliranja, može se dobiti 2D slika 3D modela iz jedne perspektive ili kao alternativa, 3D model se može iskoristiti kao resurs u real-time grafičkoj simulaciji. 3D modeli kao matematička reprezentacija, su u svojoj srži kolekcija podataka o tačkama u 3D prostoru (eng. *Vertex, plural vertices*) i drugih informacija koje računalo interpretira u virtualni objekt koji se iscrtava na zaslonu. Kao takvi, ima više načina za kreiranje 3D modela, najkonvencionalniji način je korištenjem 3D paketa, među kojima dominaciju drže poznata imena poput *3ds Maxa tc Maya* koji su danas pod okriljem Autodesk-a. Osim stvaranja modela kroz korištenje specijalnih programa, moguće je kreirati modele kroz razne algoritme (proceduralno modeliranje) ili solucijom koja postaje sve popularnija, skeniranjem stvarnog objekta i interpretiranjem istog u računalu razumljiv format. Svijet je prepoznao korisnost 3D modela i općenito 3D grafike, pa se danas koristi u mnoštvu polja. 3D grafika ima veliku primjenu u medicini, znanosti i inžinjeringu te gaming industriji itd. U ovom radu prikazani su postupci 3D modeliranja pojedinačnih dijelova, sklopa i izrade tehničke dokumentacije. Zbog većeg broja dijelova nije potpuno prikazan postupak modeliranja svih pojedinih dijelova sklopa i postupak dobivanja njihove tehničke dokumentacije. Izrađeni 3D model *postolja klasičnog struga* može se koristiti za daljnju analizu i poboljšanja. Prikazan je i postupak izrade 2D tehničke dokumentacije. Generirani 2D crteži mogu biti osnova za izradu prototipa i provjera prije svega njegove ergonomske i funkcionalne komponente u stvarnim uvjetima rada.

Literatura

1. KERAM, fred CATIA V5/ Karam Fred i Kleismit Charles (2004). prevod Nikola Korunovic.-1. izd.- Čačak: Kompjuter biblioteka. 2004.
2. Nikšić, P. Mitrović, A. Zemanić I, Ulmek M. (2008). Čačak: *Kompjuterska grafika*. VŠTSS.
3. Radonjić, S. (2003). *Kompjuterska grafika*. Čačak: Tehnički fakultet.
4. CadCam Design Centar. (2003). *CATIA V5 knjiga I: Početni tečaj osnove modeliranja*. Zagreb.
5. CadCam Design Centar. (2003). *CATIA V5 knjiga II: Napredni tečaj (Part Design, Assembly Design, Drafting, Surface)*. Zagreb.

Abstract: The paper presents the 3D modeling of the base of a classic lathe used in many machine manufacturing plants. Based on the created individual 3D models, then assembling them into a single assembly, and then generating 2D technical documentation, all with the support of the CATIA V5 software program and its dedicated set of modules: Sketcher, Part Design, Assembly Design and Drafting. In this way, the prerequisites were created for the production of the base of the classic lathe and its functional verification in real conditions of work and use.

Keywords: Classic Lathe Stand, Sketcher, Part Design, Assembly Design and Drafting3D modeling, CATIA V5.

Dr. sc. Azira Osmanović¹

Prof. Dr Damir Šarić²

Prof. dr Izet Banda³

UTICAJ DIGITALIZACIJE POSLOVANJA NA RAČUNOVODSTVENE PROCESE

Apstrakt: Pojava i upotreba digitalne tehnologije donijela je brojne promjene u poslovnom okruženju, i kako bi se uspiješno poslovalo neophodna je kontinuirana prilagodba digitalnom dobu. Računovodstvena pravila i načela jasno su uspostavljena i moraju se poštovati, ali sa pojmom digitalizacije poslovanja neophodno je izvršiti određena prilagođavanja. Izazovi za računovodstvenu profesiju su prije svega u potrebi brzog prilagođavanja i transformaciji poslovne prakse i poslovnih procesa, ali uz poštovanje računovodstvenih pravila i načela.

Cilj ovog rada je analizirati i sistematizirati ključne izazove koji se javljaju u računovodstvenim procesima sa pojmom digitalizacije. Digitalizacija poslovanja sa sobom donosi brojne promjene koje će imati značajan uticaj na računovodstvenu profesiju u budućnosti. Promjene koje će donijeti digitalizacija poslovanja uticati će na način rada koji su računovode do sada obavljale, pored toga računovode će morati da se upoznaju sa novim vještinama koje će koristiti u radu, i s tim u vezi doći će do novih vrsta računovodstvenih stručnjaka.

Ključne riječi: računovodstvo, računovodstvena profesija, profesionalna etika, izazovi računovodstvene profesije, digitalizacija poslovanja

Uvod

Računovodstvo podrazumijeva proces evidentiranja poslovnih promjena koje su se desile u organizaciji. Rad i organizacija računovodstva podrazumijeva poštovanje određenih pravila i principa. Danas se računovodstvena profesija suočava sa brojnim izazovima u eri digitalizacije. Pred računovodstvenu profesiju postavljaju se brojni izazovi, a koji se prije svega ogledaju u korištenju velikih podataka u računovodstvu i izvještavanju, upotrebi računovodstva u oblaku, umjetne inteligencije i *blockchain* tehnologija. Promjene se dešavaju i u svakodnevnom izvještavanju, prije svega u različitom načinu izrade poslovnih i strateških planova,

¹ Univerzitet u Tuzli, e-mail: azira.osmanovic1@gmail.com

² Zavod zdravstvenog osiguranja Tuzlanskog kantona, e-mail: damir-saric@hotmail.com

³ Ekonomski fakultet, Evropski univerzitet „Kallos“ Tuzla, e-mail: izet.banda@gmail.com

implementaciji digitalnih novčanika i on-line računovodstva kao i *outsourcinga* računovodstva na daljinu. Sa digitalizacijom poslovanja neophodne su promjene i u obrazovnom sistemu.

Pored toga u vrijeme digitalizacije poslovanja korisnici računovodstvenih informacija žele te informacije odmah nakon poslovnog događaja, a ne kao što je to bila situacija ranije sa završetkom određenog obračunskog perioda, ili po nekim posebnim potrebama koje su se javljale u poslovanju, pa se namjenski moralo pristupiti računovodstvenom izvještavanju. Zakonom o računovodstvu i reviziji propisana je obaveza primjene računovodstvenih i etičkih standarda, međutim praksa pokazuje nepoštivanje tih propisa i to je osnovni razlog neriješenog statusa računovodstvene profesije u BiH. Profesionalne računovođe imaju veliku odgovornost jer kvalitet njihovog rada ne osjeća samo klijent ili poslodavac nego cjelokupna zajednica, i zbog toga je neophodno da računovođe poštuju objektivnost, integritet i stručnost profesionalnih računovođa, i da stalno usavršavaju svoja znanja i vještine. Savremeno poslovanje, koje podrazumijeva upotrebu digitalnih tehnologija, zahtijeva pomjeranje uloge računovodstvene profesije od knjigovođe koji je izvor poslovnih informacija do stalnog prihvatanja novih znanja i vještina prema donosiocima odluka. Obzirom da je računovodstvena profesija, protekom godina, mijenjala svoj značaj i položaj u poslovanju, u radu je prikazan razvoj i značaj računovodstvene profesije i uticaj digitalizacije na opstanak i ulogu računovoda. Digitalizacija sveukupnog poslovanja i zamjene ljudskog rada automatiziranim procesima ima velik uticaj na računovodstvenu profesiju, međutim za razliku od drugih profesija digitalizacija poslovanja za sada ne ugrožava računovodstvenu profesiju u smislu gubitka posla, nego doprinosi i olakšava rad računovodjama.

Historijski razvoj računovodstva

Dokazi o počecima računovodstvene evidencije nađeni su u Jerihonu, u kojem se trgovalo stokom i soli zbog blizine Mrtvog mora, i kako u gradu ne bi nastala glad, glavni je svećenik bilježio stanje zaliha stoke i žita različitim oznakama (Crnković i sar., 2006: 67). Slični zapisi pronađeni su i u starom Egiptu, antičkoj Grčkoj te rimskoj i kineskoj civilizaciji. Na ovaj način dolazilo je do postepenog razvoja računovodstva uvođenjem novih vrsta evidencija i propisa. U ovom periodu radilo se veoma jednostavnom bilježenju poslovnih događaja koje se primjenjuje sve do početka srednjeg vijeka. U području današnje Mezopotamije, Asirci, Babilonci i Sumerani razvili su civilizacije u kojima je bilo neophodno voditi brigu o hrani, a radi lakšeg praćenja stanja zaliha osmišljeno je pismo koje je doprinijelo lakšem praćenju stanja žita, a skladištenje žita u silosima omogućio je razvoj

depozitne institucije - banke, u kojima se kasnije počelo čuvati srebro i zlato. Hamurabijev zakon iz doba Prve babilonske dinastije propisivao je evidenciju kreditnih odnosa u trgovini - vođenje knjiga ili knjigovodstvo. U to vrijeme računovođe su bile pripadnici bogatih slojeva društva, trgovci, veleposjednici, i obrazovanje za ovu profesiju nije postojalo. Računovodstvene vještine i sposobnosti prenosile su poznate mletačke, đenovske i firetinske porodice. Kako je dolazilo do sve većeg porasta razmjene dobara i imovine, stanovnici Mezopotamije, bili su primorani pronaći način kako će bilježiti imovinu koju posjeduju i koju prodaju drugima. Na taj način posjednici imovine pratili su svoju imovinu ali imali i mogućnost pratiti plaćanja svojih dužnika. Jedan od prvih oblika knjigovodstvenog praćenja imovine i obveza, bio je kroz upotrebu glinenih pločica, na kojima je bio urezan znak životinje, žitarice ili neke druge imovine.

Egipćani su napravili iskorak i počeli razvijati državno knjigovodstvo, gdje su na nivou države razvili evidenciju stanja žita vođeno na papirusu, pri čemu su vodili brigu ne samo o velikim nego i o malim količinama žita, kao i o datumima. U vrijeme starog Egipta uočava se pojava računovodstvene kontrole na način da su evidenciju vodila dva nezavisna pisara. Ukoliko se utvrdi da bilješke nisu bile iste ili nisu odgovarale stanju u silosu, za kaznu su oba pisara bila kažnjena, pa čak i ubijena (Crnković i sar., 2006: 67). Na području današnje Turske razvile su se prve kovačnice novca, a grčki trgovci na Sredozemlju potpomogli su širenju kovanog novca i kasnije osnivanju banaka. Porezno računovodstvo usavršeno je u doba Rima kroz ubiranje carine i poreza. Od propasti Rima, u srednjem vijeku dolazi do povećanja trgovine s Dalekim istokom i komunikacija s muslimanskim trgovcima, što je imalo utjecaj na širenje arapskih brojeva po Europi te na razvojdvojnog knjigovodstva i finansijskih izvještaja. Osobe zadužene za bilježenje imovine bile su pod velikim pritiscima vladara jer je bilo nužno prikazivati istinito stanje njihove imovine i bogatstva. Profesija koja je prethodila nastanku računovodstva bila je časna i profitabilna, i zahtijevala je brojna znanja onih koji su bili zaduženi za bilježenje podataka. Ovi prvi oblici bilježenja podataka na glinenim pločicama ne predstavljaju klasično računovodstvo kakvo danas poznajemo, međutim ovo su prvi temelji računovodstva, jer se zakonitosti i način bilježenja transakcija nisu promijenili. Računovodstvena profesija počela se formirati početkom 18. stoljeća sa početkom industrijske revolucije. Zbog ubrzanog rasta industrijske proizvodnje i uslužnog sektora, a posebno sa razvojem informacionih tehnologije u 20. stoljeću, povećala se potreba i proširila lista računovodstvenih zanimanja. Preduslovi za razvoj računovodstvene profesije bili su razvoj profesionalnih udruženja i uvođenje računovodstva kao nastavnog predmeta na univerzitetima. Godine 1900. otvorena je škola za računovodstvo, finansije i trgovinu na New York

University što je predstavljalo najvažniji korak koji je napravljen u edukaciji računovodstvene profesije. Dvadeseto stoljeće se smatra stoljećem punog razvoja računovodstvene profesije, a krajem 20. i početkom 21. stoljeća globalizacija svjetske ekonomije postaje imperativ za ujednačenu osnovnu finansijskog izvještavanja (Gulin, 2006: 22)

Tokom godina rada došlo je do brojnih promjena i unapređenja. Danas se za računovodstvenu profesiju podrazumijeva izvršavanje različitih usluga organizacijama kako u privatnom tako i u javnom sektoru. Pored toga danas je veliki izazov biti računovođa, jer ova profesija podrazumijeva kontinuirano educiranje i praćenje promjena koje se dešavaju u poslovnom svijetu. Od evidentiranja poslovnih promjena koje se dešavaju i sastavljanja finansijskih izvještaja sve veća pažnja se posvećuje savjetodavnoj ulozi računovođa unutar organizacije.

Računovodstvena profesija izuzetno je važna za normalno funkcionisanje društva, posebno jer se kao rezultat rada dobijaju podaci koji su potrebni internim i eksternim korisnicima. Računovodstvene informacije predstavljaju osnovnu podlogu za donošenje budućih odluka o poslovanju. Ugled računovodstvene profesije će se ostvariti kada se budu poštovali etički principi, kada se posao profesionalno obavlja, kada uživaju ugled, kada su adekvatno plaćeni i kada se bude poštovalo njihovo mišljenje, što dovodi do zaključka da je to dugoročan proces na kojem treba konstantno i dugoročno djelovati. (Ramljak, Pavić, 2016: 6)

S obzirom da računovodstveni podaci podrazumijevaju ogroman broj podataka koji se odnose na efikasnost poslovanja, novčane tokove, stanje imovine, obaveza, kapitala i slično, sve više se nameću komplikovaniji i rigorozniji kriteriji pred ovu vrstu profesije. To zahtijeva kontinuirano usavršavanje, cjeloživotno učenje i svakodnevno praćenje zakonskih propisa, i to ne samo onih koji se odnose na računovodstvo nego svih drugih propisa, koji na direktni ili indirektni način mogu uticati na rad računovodstva.

Nikada kao posljednjih nekoliko godina finansijsko izvještavanje nije izazavalo toliko interesovanje javnosti. Tome su svakako značajan doprinos dali veliki finansijski skanadali, praćeni prevarama u finansijskim izvještajima, zbog čega se izgubilo povjerenje u finansijske izvještaje kao i povjerenje u računovodstvenu profesiju (Grivec, 2014: 18)

S tim u vezi, pred računovođama su veliki izazovi u smislu vraćanja povjerenja javnosti u finansijske izvještaje, i da oni budu odraz stvarnog stanja poslovanja.

Izazovi računovodstvene profesije u Bosni i Hercegovini

Za donošenja ispravnih poslovnih odluka važno je imati tačne i pouzdane informacije. Informacije o poslovanju dobijaju se od računovodstva, koje prikuplja i obrađuje intrene ili eksterni podatke, i koje sve podatke objedini na kraju godine u finansijskim izvještajima. Naime, poslovni događaji se evidentiraju u skladu sa zakonskim propisima i međunarodnim računovodstvenim standardima. Upravo ti međunarodni računovodstveni standardi omogućili su da računovodstvo postane poslovni jezik, i da podaci iz finansijskih izvještaja budu razumljivi na globalnom nivou. Uređenost rada računovođa i uspostavljena opća pravila koja se moraju poštovati u radu doprinijela su da korisnici finansijskih izvještaja mogu uporediti finansijske izvještaje kroz više perioda, ili uporediti poslovanje različitih organizacija. Zadatak računovođa je da korisnicima finansijskih izvještaj osiguraju informacije koje su pouzdane, pri čemu će takve informacije biti odraz poslovnih transakcija i drugih događaje koji su se zaista i desili, a ne da se rade određene manipulacije sa računovodstvenim podacima. Računovodstvena profesija u Bosni i Hercegovini značajno se unaprijedila i svakodnevno se vide pomaci. Unapređenju je svakako doprinijela i informaciona tehnologija koja se svakim danom sve više razvija i napreduje, i s tim u vezi sve više se razvijaju i u upotrebu stavlju novi softveri koji olakšavaju svakodnevni posao računovođe. Položaj računovođa postaje sve teži u ekonomskom smislu. Poduzetnici računovodstvo doživljavaju kao trošak i obavezu koja im je zakonom nametnuta. Zbog toga se dešava da računovođe kako bi opstali smanjuju cijene računovodstvenih usluga, jer je poduzetnicima često kao najvažniji kriterij kod odabira računovođe povoljnija cijena usluge. U našoj zemlji ne postoji još uvijek uređen sistem koji bi doveo do toga da se odrede tarife za usluge koje računovođe obavljaju, i da se na taj način zaštiti rad računovođa.

Kako se poslovanje širi i razvija, svaki poduzetnik postaje svjesniji značaja i uloge računovodstva. Računovođe u opisu svog posla kontinuirano prate promjene zakonskih propisa, i ukazuju na promjene koje se dešavaju kako ne bi došlo do propusta i problema u poslovanju.

Računovodstvena profesija susreće se sa brojnim izazovima. Ti izazovi nastaju najčešće kao rezultat:

- promjene i razvoja tehnologije;
- izmjene zakonskih propisa, posebno onih koji se odnose na poreze, i finansijsko izvještavanje, i
- nedovoljne stručnosti i kvalificiranosti računovođa.

U posljednje vrijeme dešavaju se izuzetno velike tehnološke promjene. Bez računara i interneta danas bi bilo skoro nemoguće poslovati.

Sa razvojem informacione tehnologije dolazi i do značajnih promjena u računovodstvu i finansijama. Načela rada koja su se primjenjivala ranije u značajnoj mjeri ostala su nepromijenjena, međutim rad računovođa značajno se mijenja sa razvojem informacionih tehnologija, i neophodno je kontinuirano praćenje i prilagođavanje promjenama koje se dešavaju. Upotreba računovodstvenih programa značajno je olakšala i unaprijedila rad računovođa. Sve više su u upotrebi elektronski dokumenti, knjiženje se obavlja pomoću računovodstvenih programa, plaćanje ili prijave poreza vrše se elektronski, što u značajnoj mjeri dovodi do uštede vremena. Prednosti takvog rada s jedne strane predstavljaju izazov, ali s druge strane donose brojne prednosti koje su se značajno mogle vidjeti u vrijeme pandemije izazvane korona virusom.

Od računovođa se zahtijeva stalna edukacija, posebno u dijelu praćenja i primjene novih zakonskih propisa ili izmjene postojećih zakonskih propisa koji su se ranije primjenjivali. Stalno praćenje i educiranje rezultira povećanju troškova poslovanja, i dovodi do smanjenja efikasnosti računovođe, jer veliki dio vremena mora provesti na usklađivanju i prilagođavanju novim propisima.

Nažalost na tržištu ima jako puno računovođa koji nisu dovoljno stručni za obavljanje posla, koji se uz to ne educiraju i koji ne prate primjene zakonskih propisa, i zbog toga je vrlo važno voditi računa o odabiru pravog računovođe. Na žalost ogromne štete za organizaciju može napraviti nestručnost i neznanje računovođe. Računovođe koje su sklone pravarama i nepoštivanju etičkih pravila ponašanja takođe dovode do velikih šteta i posljedica(Ramljak i sar., 2016: 48). Nestručnost računovođe ne ostavlja samo negativan efekat na njegov rad ili na rad njegove organizacije nego i na računovodstvenu profesiju u cijelosti.

Računovodstveni procesi u vrijeme digitalizacije poslovanja

Računovodstveni procesi u savremenom okruženju

Računovodstveni procesi danas se obavljaju u različitim organizacijama, kako u privatnom tako i u javnom sektoru. Posao računovođe podrazumijeva kontinuiranu edukaciju i sticanje novih znanja. U početku posao računovođe temeljio se na tehničkim i računskim operacijama, međutim danas sa razvojem informacijskih tehnologija i uvođenja digitalizacije u poslovanje, fizičko unošenje podataka i knjiženje značajno je pojednostavljeni, i sve više se automatski generiraju izvještaji. Računovodstveni procesi danas funkcionišu na principu globalizacije i harmonizacije računovodstvene prakse, i sve veći fokus stavlja se na savjetodavne aktivnosti u poslovnom subjektu. Razvoj računovodstva u

budućnosti donosi perspektivu koja svjedoči kako će se značajno promijeniti uloga računovođe sa uvođenjem digitalizacije poslovanja. Računovodstveni zadaci danas se provode jednostavnije i brže, a poslovni procesi automatiziraju. Upravo u tome računovođe moraju prepoznati priliku, jer evidentiranje poslovnih događaja i sastavljanje izvještaja nisu jedini zadaci za koje se očekuje da računovođe pružaju u okviru svojih usluga (Ramljak i sar., 2016: 48). Sa digitalizacijom poslovanja sve veći fokus će biti na složenijim i zahtijevnijim poslovima kao što su: porezno planiranje, kontrola, finansijsko i/ili pravno savjetovanje, procjenjivanje, projiciranje mogućih scenarija i slično. Zbog uvođenja digitalizacije poslovanja i promjena koje se dešavaju u računovodstvenim procesima neophodno je raditi na educiranju računovođa koje u fokusu treba imati nova znanja i vještine koje će zadovoljiti rastuću potražnju za ostalim modernim finansijskim uslugama.

Procesi digitalizacije poslovanja

Digitalizacija poslovanja podrazumijeva proces poslovanja koji se koristi tehnologijama s ciljem unapređenja poslovnih procesa i rezultata preduzeća. U zavisnosti od djelatnosti različita je i primjena digitalizacije, pa je nekim preduzećima dovoljno napraviti internetsku stranicu, putem koje će obavljati svoje aktivnosti, dok druga preduzeća moraju uvesti mnogo složenije procese digitalnih tehnologija. Činjenica je da brzi razvoj informacijskih i komunikacijskih tehnologija olakšava svakodnevno poslovanje kompanijama u smislu uštede vremena, energije, novaca, prostora kao i drugih važnih resursa, ali s druge strane uzrokuje i porast troškova koji možda i nisu bili planirani. Digitalna transformacija poslovanja zahvata sve aspekte rada i poslovanja. Digitalizacija poslovanja rezultira povećanju efikasnosti, pojednostavljuje korištenje mnogih sistema, mijenja dosadašnji način poslovanja, i doprinosi kreiranju prilika za poslovnu inovaciju. Digitalizacija računovodstvenih usluga je neophodna jer donosi novu vrijednost poslovanju. Računovodstvo u oblaku omogućava pristup bilo kojoj informaciji, u bilo kojem trenutku i s bilo koje lokacije, što značajno olakšava razmjenu informacija između poduzetnika i računovođe. Važno je naglasiti da se računovodstvena pravila i načela ne mijenjaju, i ona se moraju kao takva poštovati u radu, ali sa digitalizacijom poslovanja mijenja se i razvija računovodstvena industrija. Naime, sa digitalizacijom poslovanja izvršavanje zadataka i aktivnosti računovođa se mijenja, jer dolazi do smanjenja opterećenja računovođa, značajno je olakšan tradicionalni rad evidentiranja poslovnih promjena. Neki računovodstveni poslovi mogu se automatizirati, međutim postoje brojni zadaci koje je teško izvršiti pomoću softvera i iz tog razloga zahtijeva rad računovođe.

Uticaj digitalizacije na računovodstvene procese

Razvoj društva determinisan je mnogim tehnološkim inovacijama koje su omogućile raspodjelu vremena i preusmjerile fokus s manualnih aktivnosti na provođenje aktivnosti u kojima je potrebna ljudska racionalnost. Računovodstveni procesi odvijaju se pod uticajem digitalizacije i tehnoloških inovacija. Digitalizacija poslovanja utiče na porast zahtjeva od strane klijenata prema računovođama, kao i na veću potražnju za kvalitetnim informacijama koje računovođe pružaju klijentima. U vrijeme digitalizacije i tehnoloških inovacija, računovodstvena uloga se značajno mijenja i računovođa sve više ima ulogu poslovnog savjetnika, uz naglasak na znanjima iz računovodstva i srodnih disciplina. Najveća upotreba digitalizacije je u procesu obrade računa i dokumenata, zatim slijedi automatizacija platnih transakcija te monitoring i provjera nad dokumentima i podacima koji ulaze u preduzeće (Gulin, 2006: 26).

Prednost digitalizacije u skorijoj budućnosti ogledat će se sigurno u prelasku na digitalni oblik rada u kojem neće biti potrebe za papirnatim oblikom dokumenata što će doprinijeti boljoj komunikaciji s klijentima i njihovim dobavljačima, a ujedno doprinijeti će uštedama i smanjivanju mogućnosti grešaka. Računovodstveni procesi svode se na evidentiranje svih transakcija koje se odvijaju unutar poduzeća. Ukoliko bi došlo do toga da posao računovođe potpuno zamjene softverima, to bi vjerovatno dovelo do negativnih posljedica po preduzetnike, jer digitalnim alatima trebaju upravljati računovođe koji razumiju pozadinske procese svakog programa i svake transakcije. Računovođe moraju održavati korak s tehnološkim promjenama i inovacijama. Početak digitalizacije računovodstva se pripisuje i programima koji su zamijenili ručno ispisivanje podataka u fizičke knjige s upisima u baze podataka i programe koje su mogli naučiti kako obrađivati unesene podatke. Danas se od računovođe za uspješan rad pored računovodstvenog znanja zahtijeva i informatička pismenost kako bi se provela ispravna knjiženja podataka. Računovodstveni procesi obrade i prikupljanja podataka znatno su se promijenili u odnosu na prije nekoliko desetljeća, najvećim dijelom zbog velikog razvoja informacijske i komunikacijske tehnologije. Savremeno računovodstvo koristi digitalne oblike računovodstvenog bilježenja podataka. Promjene koje se očekuju u računovodstvenom procesu zahtijevaju neophodna prilagođavanja na sveprisutnu digitalizaciju društva.

Umjetna inteligencija u računovodstvenim procesima

Pojam umjetne inteligencije javlja se pedesetih godina 20. stoljeća, međutim pravu ekspanziju doživljava u posljednje vrijeme. Umjetna inteligencija definiše se kao dio računarske nauke koja se bavi razvijanjem

softvera, odnosno razvijenje sposobnosti koje posjeduje računar pri čemu mu se daje oblik inteligencije pomoću kojeg računar može rješavati određene zadatke te donositi zaključke. Umjetna inteligencija polazi od prikupljanja i obrade informacija, pri čemu mora postojati interakcija s radnom okolinom, komunikacija s čovjekom ili s drugim inteligentnim sistemima, prikupljanje i obrada znanja, a nakon toga slijedi zaključivanje i planiranje.

Kako se računovodstvena profesija temelji se na evidentiranju poslovnih događaja na osnovu vjerodostojnih dokumenata, u tom području može značajno posao da olakša umjetna inteligencija, i da računovođama pruži podršku u obavljanju jednostavnih poslova, ali i uz razne nadogradnje, složenijim poslovnim procesima. Upotrebom umjetne inteligencije značajno se povećava efikasnost računovođa u operativnim poslovima jer je mogućnost grešaka manja uz ispravno postavljen automatizirani proces. Pored toga umjetna inteligencija doprinosi bržem obavljanju svakodnevnih aktivnosti računovođa, i s tim u vezi omogućava efikasnije upravljanje vremenom koje računovođama gotovo uvijek nedostaje. Zbog ušteda u vremenu na jednostavnijim aktivnostima, ostavlja se prostor za tumačenje informacija dobijenih od sistema, pa zbog toga svojim savjetima i računovodstvenim uslugama može se pozitivno uticati na povećanje uspjeha i poboljšanje doноšења uspješnih odluka menadžmenta i uprave preduzeća kojima pružaju računovodstvene usluge.

Zahvaljujući skladnom odnosu umjetne inteligencije i računovođa, veliku korist ostvarit će preduzeće, ekonomija i računovodstvena profesija koja će kroz takav način obavljanja djelatnosti više doprinijeti razvoju ekonomije.

Kvalitetno i efikasno djelovanje sistema umjetne inteligencije podrazumijeva tačne postavke sistema računovodstva i računovodstvenih načela, visokokvalitetne podatke te brojne sigurnosne mjere zaštite podataka i zaštite od prevara koje je neophodno uspostaviti.

Automatizacija računovodstvenih procesa kroz integriranje robota u poslovanje

Preduzeća teže stalnom razvoju svog poslovanja, a cilj je da se poslovni procesi unutar preduzeća optimiziraju i pojednostavje kako bi se na svakodnevne računovodstvene poslove gubilo što manje vremena. Cilj je da se pronađe način i da se poslovanje što većim dijelom prenese u digitalni oblik, uključujući knjigovodstvenu dokumentaciju i računovodstvene procese društva. U vrijeme pandemije izazvane virusom COVID-19, digitalizacija je značajno pomogla velikom broju računovođa iz razloga što im je omogućila neometani rad od kuće.

Nekoliko procesa digitalizacije pomoću kojih je moguće tradicionalno računovodstveno poslovanje podignuti na viši nivo tj. na digitalni način poslovanja jesu:

- korištenje programa u oblaku,
- upotreba elektronske dokumentacije,
- unos dokumentacije (skeniranje) i pohrana – DMS sistem,
- automatsko knjiženje ulaznih računa,
- digitalizacija putnih naloga i putnih računa.

Robotizacija i umjetna inteligencija su vrlo slični pojmovi, međutim označavaju dva različita procesa. Umjetna inteligencija predstavlja softversko rješenje, a robotizacija je proces obavljanja raznih aktivnosti pomoću robota, s ciljem asistencije i podrške ljudima. Robot se često zamišlja u obliku čovjeka međutim to ne mora biti tako jer su to najčešće programi koji obavljaju određene zadatke.

Automatizacija računovodstvenih procesa uglavnom je fokusirana na osnovne transakcije između odjela unutar organizacije, međutim potencijal je značajno veći.

Automatizacija računovodstvenih procesa kroz integriranje robota u poslovanje doprinosi da računovođe dobijaju novu odgovornost koja se ogleda u radu na analizama i interpretaciji podataka, a ujedno mu se omogućava nadzor nad procesima i podacima koje obavlja i analizira robot, a sve s ciljem postizanja ciljeva preduzeća.

Digitalizacija poslovanja značajno doprinosi u radu, i sve veća upotreba digitalnih oblika dokumenata daje robotima dodatne prednosti, jer oni mogu sami da preuzimaju digitalne dokumente, a nakon toga mogu da ih obrađuju i raspoređuju po procesima unutar preduzeća i računovodstva. Velika prednost upotrebe robota je što posao mogu obavljati kontinuirano, bez potrebe za odmorom koji mora imati čovjek.

Pored toga prednosti robota u odnosu na druge oblike automatizacije procesa računovodstva ogledaju se u širini njihove primjene, a ujedno im je i cijena niska u odnosu na prednosti koje donose kroz svoj rad. Robotizacija može obeshrabriti računovođe i one koji sežele baviti tradicionalnom računovodstvenom profesijom u budućnosti, međutim automatizacija je proces koji je potrebno prihvati, jer je to neminovnost u svim sferama ljudskog života.

Tradicionalni računovodstveni procesi će se promijeniti sa automatizacijom, ali s druge strane automatizacija će otvoriti mogućnosti za napredak i za razvoj računovodstvene djelatnosti koja je izuzetno važna i neophodna za rast i razvoj kako preduzeća tako i cjelokupne privrede zemlje.

Digitalizacije se uvodi s ciljem povećanja efikasnosti procesa, manjih troškova i stvaranja bolje kontrole poslovanja, kako za pojedinačno preduzeće, tako i u slučajevim amreže povezanih preduzeća.

Zaključak

Danas se vjerovatno više nego ranije pred računovodstvenu profesiju postavljaju visoki standardi kvalitete, i to prije svega jer se radi u uslovima složenosti poslovnih transakcija, globalizacije poslovanja, primjene novih tehnoloških i informacionih rješenja, a posebno učestalih izmjena regulative i zakonskih propisa.

Cilj računovodstvene profesije je uspostaviti kvalitetan rad i profesionalno ponašanje, i ukoliko uspije u tome sigurno je da će biti uvažavana i poštovana od okruženja u kojem radi i djeluje. Iako se poštuju međunarodni računovodstveni standardi računovodstvena profesija u Bosni i Hercegovini još uvijek nije u cijelosti uređena. Računovodstvena profesija je oduvijek bila suočena sa brojnim izazovima u svom radu. Danas su ti izazovi mnogo veći i sve zahtjevniji. Na računovođe se više ne gleda samo kao na zaposlenike koji treba da prate i evidentiraju poslovne promjene, nego se od njih očekuje da prate promjene koje se dešavaju i da imaju i savjetodavnu ulogu za menadžment. Izazovi sa kojima se suočava računovodstvena profesija značajno leže u promjeni zakonske regulative i novih tehnologija. Zbog stalnih promjena zakonskih propisa i to kako onih koji regulišu računovodstvo tako i drugih propisa od računovođa se zahtijeva kontinuirana edukacija. S druge strane svjedoci smo izuzetno brzih tehnoloških promjena uslijed čega dolazi do primjene novih softvera. Sve to uslovjavai dodatno vrijeme za prilagođavanje na primjenu novog sistema, što dovodi do povećavanja administrativnih troškova organizacije. Noviji izazovi sa kojima se suočava računovodstvena profesija odnose se na sve učestalije prevare. Kako bi se spriječile prevare neophodno je poštovanje etičkih principa. Pored toga vrlo važno je uspostavljanje internih kontrola koje mogu u značajnoj mjeri uticati na smanjivanje računovodstvenih prevara. Računovođe imaju izuzetno veliku odgovornost, i od njih se očekuje izuzetno veliko znanje i vještine, međutim vrlo često se dešava da su računovođe marginalizirani u organizaciji. Samo oni menadžeri koji su imali nesreću da im računovođstvo vode nedovoljno stručni i oni koji se stalno ne educiraju znati će da cijene računovođu koji je predan i odgovoran u svom radu. Na žalost nestručnost računovođa podrazumijeva velike probleme za poslovanje cjelokupne organizacije. Sama činjenica da sve što se dešava u organizaciji uglavnom dolazi na knjiženje u računovodstvo, i računovođa je „filter“ i onaj koji vrlo često zahtijeva ispravke greški u poslovanju, pa zbog toga ima izuzetno veliki značaj u organizaciji. Zbog svega navedenog sve više se radi na tome da se

pomoću novih tehnologija olakša rad računovođa u samoj evidenciji poslovih promjena, a da što više prostora bude ostavljeno za savjetodavnu ulogu, koja je od neprocjenjivog značaja.

Kako bi se sačuvao dobar ugled računovodstvene profesije neophodno je kontinuirano usavršavanje, educiranje, i kontinuirano praćenje razvoja informacionih tehnologija kako bi bili u korak sa promjenama koje se dešavaju i kako bi mogli odgovoriti na sve izazove i probleme sa kojima se suočavaju.

Sa digitalizacijom poslovanja očekuje se pozitivan efekat u obradi i kvalitetu podataka u dijelu finansijskog izvještavanja i kvalitetu usluga koju pružaju računovođe. Od računovođa se očekuje kontinuirana edukacija i posjedovanje digitalnih vještina vezanih za računovodstvenu profesiju, i od njihove agilnosti i fleksibilnosti u prilagođavanju tehnološkim inovacijama zavisi budućnost ove profesije. Iako se automatizacija procesa poslovanja sve više koristi, vjeruje se kako taj proces ne može u potpunosti zamijeniti računovođe, nego će im samo značajno olakšati rad. Nova digitalna rješenja doprinijeti će smanjenjenju ručnog unosa podataka i poboljšanje brzine, kvaliteta i tačnosti podataka, što će uticati na to da se pored poslova koji su se tradicionalno obavljali od strane računovođa pažnja usmjeri na savjetodavnu ulogu koja je značajna za poslovanje preduzeća.

Literatura

1. Crnković, L., Zekić, B., Mijoč, I., (2006). *Povijesni razvoje računovodstvenoga informacijskog sustava - od glinene pločice do računala*, Ekonomski vijesnik Vol.XIX No.1-2.
2. Grivec, M. (2014). Etika u računovodstvu. *Praktični menadžment*, Vol. V, br. 2, str. 17 – 22. Novo Mesto: Visoka škola za upravljanje i poslovanje.
3. Gulin, D. et al. (2006). *Računovodstvo*, Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i finansijskih djelatnika.
4. *Međunarodni Kodeks etike za profesionalne računovođe*, izdanje 2022, dostupno na <https://www.srr-fbih.org/medunarodni-kodeks-etike-za-professionalne-racunovode-izdanje-2022-697>
5. Ramljak, B. i Rogošić, A. i Perica, I., (2016). *Etično ponašanje profesionalnih računovođa*. Oeconomica Jadertin. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/264054>.
6. Ramljak, B., Rogošić, A., Perica, I. (2016). *Profesionalno ponašanje računovodstvenih radnika u funkciji ostvarivanja etičkih standarda*, str. 242 – 261, Split: Ekonomskifakultet, Sveučilište u Splitu.

7. Ramljak, B., Pavić M. (2016). *Izazovi računovodstvene profesije u budućem razdoblju*, 51. savjetovanje “Računovodstvo, revizija i porezi u praksi”, Brela,dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/841158.Rad_RA_MLJAK_PAVIC.doc
8. *Zakon o računovodstvu i reviziji u FBiH* (Službene novine FBiH br.15/2021).

Abstract: *The emergence and use of digital technology has brought numerous changes in the business environment, and in order to do business successfully, continuous adaptation to the digital age is necessary. Accounting rules and principles are clearly established and must be respected, but with the emergence of business digitization, it is necessary to make certain adjustments. The challenges for the accounting profession are primarily the need for rapid adaptation and transformation of business practices and business processes, but with respect for accounting rules and principles.*

The aim of this work is to analyze and systematize the key challenges that arise in accounting processes with the advent of digitization. Digitization of business brings numerous changes that will have a significant impact on the accounting profession in the future. The changes that will be brought about by the digitalization of business will affect the way of work that accountants have been doing until now, in addition, accountants will have to get acquainted with new skills that they will use in their work, and in this connection there will be new types of accounting experts.

Key words: *accounting, accounting profession, professional ethics, challenges of the accounting profession, digitization of business*

Mag. paed. Katarina Lasić¹
Doc. dr. sc. Mersiha Kolčaković²

ULOGA PEDAGOGA U JAČANJU PROFESIONALNIH KOMPETENCIJA ODGAJATELJA U VRTIĆIMA

Apstrakt: Uloga pedagoga je kroz godine napredovala stoga ovaj rad prikazuje važnost zbog koje je potrebno istražiti ulogu i značaj pedagoga u odgoju i obrazovanju, u ovom slučaju u jačanju profesionalnih kompetencija odgajatelja. Svrha rada je prikaz kompetencija koje odgajatelji posjeduju, a koje imaju i jačaju zahvaljujući suradnji s pedagogom, koje će u radu s djecom upotrijebiti da bi odgojno-obrazovni rad bio što bolji.

Prvi dio govori o teorijskom pristupu problemu gdje je naglasak stavljen na značaj predškolskog odgoja, kao i sve njegove karakteristike, ulozi pedagoga i odgajatelja u vrtiću, njihove kompetencije i vrste kompetencija. Drugi dio je usmjeren na metodologiju i istraživanje, metode prikupljanja podataka. Treći dio se odnosi na rezultate istraživanja i diskusiju istih. Rezultati istraživanja se mogu aplicirati i poslužiti kao modus u oblastima gdje nedostaje segment jačanja profesionalnih kompetencija, te u skladu s tim te nedostatke i otkloniti. Veliki su izazovi današnjice s kojima se svi sudionici odgojno-obrazovnog procesa suočavaju, ali samo sinergijom i zajedničkim snagama mogu pobijediti svaki izazov i učiniti svoj rad što boljim i kvalitetnijim.

Ključne riječi: pedagog, uloga pedagoga, kompetencije, potrebe stručnog usavršavanja, odgajatelji u vrtiću.

Uvod

Predškolska dob najbolje je razdoblje za stvaranje preduvjjeta za uspjeh u kasnijem školovanju, razdoblje kada su sve mogućnosti razvoja otvorene. Predškolski odgoj i obrazovanje predstavljaju snažno sredstvo dječjeg kognitivnog razvoja i razvoja svih aspekata ličnosti. Intelektualna zrelost obuhvata razvoj govora i jezika, mogućnost koncentracije, razvoj opažanja, pamćenja i učenja. Razvija se emocionalna zrelost koja podrazumijeva djetetovu sposobnost odgađanja zadovoljenja svojih potreba kako bi poštivalo raspored u kojem treba funkcionirati, sposobnost razumijevanja da ne može u svemu uspjeti odmah i iz prvog pokušaja, ali ne i

¹ Samostalni istraživač; e-mail: lasickatarina5@gmail.com

² Samostalni istraživač; e-mail: k.mersiha@gmail.com

odustajanje, već ulaganje dodatnog napora i traženje pomoći vršnjaka ili odrasle osobe. Emocionalna zrelost je temelj za socijalnu zrelost koja omogućava dobre socijalne odnose. Dijete koje je socijalno zrelo sposobno je razumjeti i prihvatići sistem vrijednosti u svojoj okolini, sklapati i održavati prijateljske odnose s vršnjacima, socijalizira se i postaje ravnopravan i prihvaćen član društva. Prva zanimanja i prve spoznaje, temelji intelektualnog, emocionalnog i voljnog života, prve radne navike i navike društvenog ponašanja postavljaju se već u predškolsko doba. Čitav djetetov napredak i razvitak u najvećoj mjeri ovisi o odgojnim uvjetima u kojim se dijete nalazi i propusti učinjeni u tom razdoblju teško je i nemoguće kasnije nadoknaditi. Zato se često naglašava da je predškolski odgoj ne samo polazna, nego i jedna od najvažnijih komponenti u razvitku čovjeka (Vukasović, 1990: 213). Smisao je predškolskog odgoja da brigom o djeci predškolske dobi osigura povoljne uvjete i omogući da ona radosno prožive djetinjstvo, da se osjećaju sigurna i sretna i da se maksimalno razvijaju njihove tjelesne i mentalne sposobnosti, spoznajne, emocionalne i voljne osobine, smisao za uredan i prijateljski način života u zajednici.

Predškolski odgoj se ostvaruje u obitelji i u društvenim ustanovama za predškolski odgoj. U ostvarivanju predškolskog odgoja sudjeluju ustanove za predškolski odgoj. Sve ustanove za predškolski odgoj mogu se podijeliti u dvije osnovne kategorije: ustanove u kojima djeca žive i odgajaju se - dječiji domovi i ustanove u kojima djeca borave- dječije jaslice i dječiji vrtići (Vukasović, 1990: 55). Predškolski odgoj i obrazovanje obuhvata njegu, odgoj i obrazovanje djece u dobi od 6 mjeseci do polaska u školu i na specifičan način doprinosi ostvarivanju jedinstvenog cilja odgoja i obrazovanja: optimalan razvoj ličnosti, njeno osposobljavanje za kreativan odnos prema stvarnosti i slobodno ispoljavanje individualnosti (Mlinarević, 2004: 49).

Pojam pedagoga i njegova uloga u vrtiću

Pedagog i pedagogija dolaze od grčke riječi „paidagogos“ što znači voditi dijete; pedagogija podrazumijeva principe i metode podučavanja; aktivnosti koje uključuju prenošenje znanja i vještina.³ Uloga pedagoga kroz godine se mijenjala. Od kontrolno-administrativne funkcije pedagoga, do stručnjaka koji koristi svaku priliku za praćenje, analizu, inoviranje i unapređenje odgojno-obrazovnog rada. Suvremeno shvatanje funkcije pedagoga u odgojno-obrazovnom radu dosta se izmijenilo. Pred suvremenog pedagoga postavljeni su mnogi izazovi i potrebe suvremene odgojno-obrazovne ustanove. On je taj koji preuzima odgovornost za odnos s

---

³ <https://www.vocabulary.com> (Preuzeto 26.12.2021.)

odgajateljima, te razvija strategije za daljnji razvoj suradničkih odnosa (Staničić, 2004: 78).

M. Mušanović (2002) navodi osnovne funkcije djelatnosti pedagoga:

- operativna (posredni i neposredni rad pedagoga; svakodnevno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu, organizacija, vođenje, planiranje, koordinacija, praćenje i evaluacija)
- studijsko-analitička (vrednovanje kvalitete rada i vođenje odgojno-obrazovne djelatnosti)
- informativna (analiza potreba sudionika odgojno-obrazovnog procesa za informacijama, razvoj kvalitetnog informacijsko-dokumentacijskog sustava)
- instruktivna (poučavanje svih subjekata odgojno-obrazovnog procesa, kroz realizaciju različitim oblicima rada)
- savjetodavna, terapijska i supervizijska (analiza specifičnih razvojnih i životnih problema djece i profesionih potreba odgajatelja)
- istraživačka (spoznajna promjena sa ciljem pridonošenja kvaliteti razvoja djece, odgajatelja i ustanove u cjelini te načinima ostvarivanja promjena)
- normativna (standardizacija organizacije, tehnologije i izvedbe rada za stručno i kvalitetno realiziranje ciljeva i zadaća).

Primarna zadaća pedagoga u dječjem vrtiću je rad na unapređivanju kvalitete odgojno-obrazovnog procesa kroz aktivnosti kao što su planiranje, praćenje, organiziranje, realiziranje, analiziranje i evaluiranje odgojno-obrazovne prakse. Najveći dio poslova pedagoga uključuje savjetodavni rad i pružanje stručne pomoći djeci, roditeljima i nastavnicima. U suradnji s odgajateljima i drugim stručnim suradnicima radi na uključivanju, odnosno inkluziji učenika s teškoćama u razvoju. Specifične kompetencije stručnog suradnika pedagoga preduvijet su za kvalitetnu komunikaciju, savjetodavni rad, motivaciju suradnika, timski rad, postizanje kurikularnih ciljeva/ishoda, donošenje odluka, te vrednovanje i samovrednovanje odgojno-obrazovnog rada.

Pedagog istražuje, vrednuje neprestano tražeći odgovore na pitanja koja su uvijek nova i drukčija u tako složenom procesu kao što su odgoj i obrazovanje predškolskog djeteta. Unapređivanje odgojno-obrazovnog rada u svim segmentima temeljna je zadaća pedagoga u vrtiću. To je zadaća koja ga čini prepoznatljivijim u odnosu na druge stručne suradnike, on je spona vrtića i obiteljskog doma koja traje cijelo vrijeme djetetovog boravka u ustanovi. Od pedagoga kao osobe i kao stručnjaka očekuje se senzibilitet u odnosu na izrečenu problematiku.

Suradnja pedagoga i odgajatelja je od velike važnosti budući da odgajatelji imaju važnu ulogu u razvoju djece upravo iz razloga što su za

razvoj dječije ličnosti potrebnii stalna briga i utjecaj odgajatelja koji su posvećeni izazivanju, poticanju, usmjeravanju i bogaćenju dječije aktivnosti (Vukasović, 1990: 89)

Odgajna i obrazovna uloga odgajatelja

Kako navodi Vukasović (1990) osnove zdrave tjelesne konstitucije, temelji intelektualnog, emocionalnog i voljnog života, prva zanimanja i prve spoznaje, prve osobine moralnog lika i osnove budućeg karaktera, prve sposobnosti uočavanja, doživljavanja i ostvarivanja lijepog, prve radne navike i navike društvenog ponašanja - postavljaju se već u predškolsko doba. O odgojnim uvjetima u kojima se nalazi dijete do polaska u školu, u najvećoj mjeri ovisi čitav njegov daljnji napredak i razvitak. Usvajanje kulturnih navika iznimno je važno kada govorimo o ovom odgojno-obrazovnom procesu. Predškolska ustanova je prvi dodir djeteta sa pravilima kulturnog ponašanja u jednoj ustanovi. Dijete u predškolskoj ustanovi provodi sate, dane i godine, odrasta i stiče pogled i upoznaje kulturu svog ponašanja. Djetetova potreba za sigurnošću prvi put se javlja odmah po rođenju, kada beba plače i traži sigurnost u majčinom naručju, koju su do tog trenutka pružali plodna voda i majčin organizam. Početna adaptacija je proces koji zna biti jako stresan za dijete i roditelje. Često je to prvo djetetovo odvajanje od roditelja. Odgajatelj je osoba koja kod djeteta treba stvoriti osjećaj sigurnosti i pripadanja u što kraćem periodu kako bi se stres smanjio i što kraće trajao. Pored djeteta jako je bitno da odgajatelj izgradi povjerenje kod roditelja. Opće je poznato da odgajatelj može poticati ili ograničavati razvoj djeteta svojom prikladnom ili neprikladnom praksom. Dakle, odgajatelj ako je profesionalan u svom poslu mora biti svjestan svoje odgovornosti pri donošenju bilo kakvih odluka, s naglaskom na veću stučnost dogodile su se i promjene unutar obrazovanja odgajatelja pa se navodi i kako se od „odgajatelja-posrednika znanja, traže odgajatelji-aktivni graditelji znanja u zajednici koja se razvija i uči“ (Šagud, 2006. 65). Autorica Šagud (2006) navodi popis deset kvaliteta koje odgajatelj mora imati i prema tom popisu odgajatelj je:

1. osoba koja kontinuirano uči i želi pronalaziti i provjeravati različite modele bez pretenzije da unaprijed ima odgovor na sva pitanja, želi istražiti ono što ne zna,
2. osoba s izraženom potrebom napredovanja u osobnom i profesionalnom smislu,
3. dobar promatrač i slušatelj djece,
4. poznavatelj sredine u kojoj radi sa svim socijalnim, kulturnim i ekonomskim različitostima,
5. poznavatelj zakonitosti djetetova rasta i razvoja uz prihvatanje individualnih različitosti i kvaliteta,

6. poznavatelj procesa učenja predškolskog djeteta- različitih načina i intenziteta,
7. sklon postavljanju pitanja o motivima djece- zaključak ostavlja otvoren, ne žuri, istražuje, uzima u obzir mišljenje drugih, otvoren za riskantne ideje, za postavljanje pitanja, za istraživanja,
8. sposoban preuzeti rizik i ne opterećivati se unaprijed postavljenim planom,
9. spreman na kompromis, omogućuje improvizacije i kreativno izražavanje,
10. fleksibilan - sredinu organizira prema konkretnim potrebama i kontekst doživljava nepredvidljivim.

Pojam kompetencija

Danas se sve više govori o kompetencijama kako u kontekstu radnog okruženja tako i u kontekstu obrazovanja. Anić u Velikom rječniku hrvatskoga jezika (2003: 596) definira kompetencije kao „priznatu stručnost, sposobnost kojom neko raspolaze“, dok Mijatović (2000:158) u leksikonu temeljnih pedagogičkih pojmoveva pod kompetencijom podrazumijeva „osobnu sposobnost da se čini, izvodi, upravlja ili djeluje na razini određenog znanja, umijeća i sposobnosti, što osoba može dokazati na formalni ili neformalni način“. Autor Stjepan Staničić kompetencije definira kao „odlike, zvanja i kvalifikacije potrebne školskom pedagogu da bi uspješno vodio prema ostvarenju stručno-pedagoških ciljeva škole i unapređivanju kvalitete pedagoškog procesa u njoj“ (Staničić, 2005., prema Fajdetić, Šnidarić 2014.). Tako Klaić (2001:715), u Rječniku stranih riječi, kompetenciju definira kao: „1. nadležnost, djelokrug, ovlaštenje neke ustanove ili osobe, mjerodavnost; 2. područje u kome neka osoba posjeduje znanja, iskustvo; 3. prinadležnosti koje nekome pripadaju.“ Za pojam „kompetentan“ Klaić navodi da je to neko ko je :1. sposoban, upućen vlastan, koji je upućen u nekom području; 2. koji po svom zvanju ili opunomoćenjima ima pravo nešto rješavati ili raditi, suditi o nečemu; nadležan, ovlašten. Mjerodavan, ospozobljen.“ Ledić i sur. (2013.) kažu da je prilikom definiranja kompetencija važno naglasiti da je priroda kompetencija razvojna. Ono što pojedinac može raditi neposredno ovisi o visini njegovog profesionalnog funkcioniranja, pa početnik, kako stječe sve više i više iskustava, postaje kompetentniji baviti se sve složenijim zadacima. Postoje tri savremena teorijska pristupa kompetenciji; bihevioristički (funkcionalni), konstruktivistički i holistički. Za razumijevanje pojma kompetencije u okvirima zahtjeva obrazovnih politika EU, najpogodniji je bihevioristički (funkcionalni) pristup. Bihevirovički pristup u biti je pristup orijentiran na ispunjavanje vanjskih zahtjeva, odnosno na zahtjev orijentiranim pristupom kompetencijama. Ovaj pristup kompetencije vidi kao spoj kognitivnih i nekognitivnih elemenata, to jeste onih koje su mješavina kognitivne, emocionalne, socijalne i bihevioralne prirode. Europski okvir

ključnih kompetencija za cjeloživotno obrazovanje obuhvata osam temeljnih kompetencija koje predstavljaju referentni okvir kurikularne reforme obrazovanja u zemljama Europske Unije. Samim tim, i za nas, kao zemlju u tranziciji na putu ka Europskoj Uniji, iznimno je važan ovaj evropski okvir. „Kompetencije ključne za život i rad u društvu znanja jesu: komunikacija na maternjem jeziku, komunikacija na stranim jezicima, matematička kompetencija i osnovne kompetencije u znanosti i tehnologiji, digitalna kompetencija, učiti kako učiti, socijalne i građanske kompetencije, inicijativnost i poduzetnost, te kulturna svijest i izražavanje.“ (Recommendation of the European Parliament and of the Council of 8 December 2006 on Key Competences for lifelong Learning, 2006:13).

Staničić (2005.) smatra da se kompetencije pedagoga mogu strukturirati kao osobna, razvojna, stručna, socijalna i akcijska.

Osobna kompetencija je karakteristična značajka doživljavanja, ponašanja i reagiranja pedagoga, a prepoznaje se u odlikama kao što su: marljivost, odlučnost, samopouzdanje, inteligencija, inicijativnost, odgovornost, iskrenost, povjerenje, komunikativnost i sl.

Razvojna kompetencija pedagoga uključuje znanja vezana za stvaranje vizije razvoja, uvođenje inovacija, korištenje tehnologije u funkciji razvoja, poznavanje potreba klijenata svoje ustanove. Ova kompetencija ima svoj i administrativni aspekt koja podrazumijeva umijeće organiziranja rada, poznavanje upravno-pravnih normi i sl.

Stručna kompetencija uključuje znanja iz struke vezana za unapređivanje procesa rada. Ta kompetencija uključuje poznavanje organizacije pedagoškog procesa, programiranje i didaktičko oblikovanje nastavnog rada, poznavanje prosvjetnog zakonodavstva, umijeće analiziranja i vrednovanja rezultata odgojno-obrazovnog rada.

Socijalna kompetencija se odnosi na znanja i sposobnosti u području međuljudskih odnosa, znanje rješavanja konfliktova, poznavanje poticajnog komuniciranja, umijeće motiviranja zaposlenih, prepoznavanje i poštovanje individualnih vrijednosti, izbor odgovarajućeg stila vođenja i dr.

Akcijska kompetencija se odnosi na izravno praktično djelovanje pedagoga u odgojno-obrazovnoj ustanovi i van nje. Vezana je za rad na osiguravanju uvjeta za ostvarivanje ciljeva obrazovne ustanove, suradničko ponašanje, aktivno i konstruktivno sudjelovanje u rješavanju problema, priznavanje i poštovanje doprinosa suradnika, poticanje na rad osobnim primjerom, vođenje prema prepoznatljivoj viziji i sl. (Staničić, 2005).

Kompetencijski profil suradnika pedagoga

Rad pedagoga, kao stručnog suradnika u odgojno-obrazovnim ustanovama, obuhvata široko područje rada. Stoga je nužno napuštanje tradicionalno shvaćanja obrazovanja (diploma za sva vremena) odnosno napuštanje formalnih okvira obrazovanja. U društvu stalnih promjena i tehnološkog napretka, pedagog bi trebao osim na posjedovanje posebnih pedagoških znanja i vještina, pažnju usmjeriti i na razvoj osobina ličnosti i profesionalnih vještina koje su neophodne za uspostavljanje, građenje i unapređivanje odnosa sa svim akterima odgojno-obrazovnog procesa. Odnos pedagoga i odgajatelja od iznimne je važnosti za provođenje kvalitetnog odgojno-obrazovnog procesa. Odrednice zajedničkog partnerskog odnosa, osim zajedničkih ciljeva su: suradnički odnos, zajednička odgovornost, distribucija moći, ravnopravnost, kvalitetna komunikacija (pregovaranja i harmonija) i energija djelovanja (Sekulić-Majurec, 2007: 88). Stručni suradnik pedagog, mora razviti specifične kompetencije kako bi kvalitetno obavljao sve profesionalne zadaće. Pedagoška kompetentnost definira se kao: profesionalna mjerodavnost visoke stručne razine, u smislu kvalitetne pedagoške izobraženosti i sposobljenosti u roditeljstvu. Pedagoška kompetentnost je suprotnost pedagoškom volontarizmu, improvizacijama i neprofesionalizmu, a upotrebljava se i kao sinonim za pedagoški profesionalizam (Mijatović, 2000:158).

Metodologija

Predmet istraživanja - uloga pedagoga i njegovo jačanje profesionalnih kompetencija odgajatelja.

Problem istraživanja - kako uloga pedagoga utječe na jačanje profesionalnih kompetencija odgajatelja u vrtićima i općenito radu sa djecom.

Cilj istraživanja - Cilj istraživanja je dvojak:

- Ispitati stavove i mišljenja pedagoga o načinima jačanja profesionalnih kompetencija odgajatelja.
- Ispitati stavove i mišljenja odgajatelja o oblicima suradnje s pedagogom.

Zadaci istraživanja

- Analizirati stavove i mišljenja odgajatelja o njihovom profesionalnom odnosu s pedagozima;
- Ispitati kako stručno usavršavanje odgajatelja utiče na povećanje njihovih profesionalnih kompetencija;
- Ispitati da li komunikacija između pedagoga i odgajatelja doprinosi rješavanju problema u odgojno-obrazovnoj ustanovi;

- Istražiti da li pedagozi motiviraju odgajatelje u odgojno-obrazovnom radu;
- Utvrditi izazove s kojima se susreću pedagozi u radu s odgajateljima.

Hipoteze

U skladu s ciljem i postavljenim zadatcima istraživanja formulirane su odgovarajuće hipoteze istraživanja:

Hipoteza 1: Prepostavljamo da je stručno usavršavanje odgajatelja neophodno za kvalitetan odgojno-obrazovni rad.

Hipoteza 2: Prepostavljamo da je komunikacija između pedagoga o odgajatelja kvalitetna i doprinosi efikasnijem rješavanju problema.

Hipoteza 3: Prepostavljamo da odgajatelji uz pomoć pedagoga ostvaruju bolje odgojno-obrazovne rezultate u radu s djecom.

Hipoteza 4: Rad pedagoga s odgajateljima je od iznimne važnosti u smislu stjecanja i jačanja profesionalnih kompetencija.

Uzorak istraživanja - U ispitivanju je sudjelovalo skup ispitanika različitih dobnih i društvenih karakteristika. Istraživanje se provodilo na uzorku N=146 ispitanika. Od tog broja 136 ispitanika su bili odgajatelji u vrtićima, dok su 10 ispitanika činili pedagozi u vrtićima. Ispitanici su bili sa teritorije Bosne i Hercegovine, a obuhvaćeni su iz Sarajeva, Goražda, Foče i Rogatice, instrumentom istraživanja koji se sastojao od anketnog upitnika sa nizom tvrdnji na koje su odgovarali ispitanici.

Tehnike i instrumenti - Prikupljanje primarnih podataka vršeno je posjetama vrtićima u Sarajevskom i Bosansko-podrinjskom kantonu, te dijelu entiteta Republika Srpska. Instrument istraživanja sastojao se od skupa tvrdnji na koje su ispitanici odgovarali sa vlastitim odgovorima, taj dio se odnosi na opća obilježja ispitanika i drugog dijela na koji su odgovarali prihvatanjem/opovrgavanjem ponuđenih tvrdnji, te slaganjem sa tvrdnjama, pri čemu se koristila Likertova ljestvica sa pet stupnjeva (ocjenom od jedan do pet, s time da je 1 najmanja moguća ocjena, a ocjena 5 najveća moguća ocjena tvrdnje), kojom se ispituje uloga pedagoga u jačanju profesionalnih kompetencija odgajatelja. Podaci su prikupljeni dvjema anketama, kako za odgajatelje tako i za pedagoge.

Instrumenti istraživanja - Za potrebe ovog istraživanja bit će korištena anketa prilikom prikupljanja podataka od odgajatelja putem anketnog lista. Anketni upitnik će sadržavati pitanja otvorenog, zatvorenog i kombiniranog tipa. **Skala samoprocjene** kompetencija pedagoga i odgajatelja se sastoji od deset tvrdnji (za pedagoge) i dvadeset i tri tvrdnje (za odgajatelje), te se

slaganje s navedenim tvrdnjama procjenjuje na skali Likertovog tipa 1 (uopće se ne slažem) do 5 (potpuno se slažem).

Rezultati istraživanja i diskusija

Od 146 ispitanika na kojima je provedeno istraživanje, njih 65,75% ili 96 ispitanika u dobnoj strukturi od 25-40 godina, 31,50% ili 46 ispitanika je u dobnoj strukturi od 41-55 godina i 2,75% ili 4 ispitanika je u dobnoj strukturi od 56-65 godina. Svi ispitanici koji su sudjelovali u ovom istraživanju ženskog spola, odnosno njih 146 ili 100%. Većina ispitanika završila visokoškolsko obrazovanje, njih 97,2 % ili 142 ispitanika, te 2,8% ili 4 ispitanika je sa završenim srednjoškolskim obrazovanjem.

Radno iskustvo - Od 146 ispitanika njih 46,57% ili 68 ima radno iskustvo u trajanju od 0-3 godine, 21,23% ili 31 ispitanik ima radno iskustvo u trajanju od 4-7 godina, 17,80% ili 26 ispitanika ima radno iskustvo u trajanju od 8-15 godina, 9,58% ili njih 14 ima radno iskustvo u trajanju od 16-23 godine, te 4,79% ili 7 ispitanika ima radno iskustvo u trajanju od 24-30 godina.

Prema ispitanom broju stručnih usavršavanja kojem su ispitanici prisustvovali protekle godine, prikazuje da njih 16,44% ili 24 ispitanika nije prisustvovalo nijednom stručnom usavršavanju, 9,59% ili 14 ispitanika je prisustvovalo jednoj edukaciji, 25,34% ili 37 ispitanika je prisustvovalo na dva usavršavanja, 39,72% ili 58 ispitanika je prisustvovalo na tri edukacije, 3,42% ili 5 ispitanika je prisustvovalo četiri edukacije, 4,11% ili 6 ispitanika je prisustvovalo pet edukacija, te 1,38% ili dva ispitanika su prisustvovali broju od šest edukacija.

Rezultati anketiranja pedagoga u vrtićima

Tvrđnje	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Islažem se i ne slažem se	Slažem se	U potpunosti se slažem	A	SD	D	M o.
	N	N	N	N	N				
Smatram da je uloga pedagoga veoma značajna u radu sa odgajateljima i djecom	0	0	2	32	102	4,7279	0,49392	5	5
Stjecanje profesionalnih kompetencija je iznimno važno za kvalitetan odgojno-obrazovni rad	0	0	0	27	109	4,8014	0,40037	5	5
Najbolji način da jačam svoje kompetencije jeste kontinuirano usavršavanje u odgojno-obrazovnom radu	0	0	0	55	81	4,5955	0,49259	5	5

Smatram da su sve kompetencije podjednako važne za odgajatelje	0	0	17	63	53	4,2647	0,66928	4	4
Sebe smatram kompetentnim odgajateljem u radu sa djecom	0	0	5	82	49	4,3235	0,54273	4	4
Stečene kompetencije u praksi koristim uvijek	0	0	4	71	61	4,4191	0,55183	4	4
Moje su profesionalne kompetencije visoke	0	1	19	102	14	3,9485	0,52097	4	4
Moje mi profesionalne kompetencije pomažu u odgojno-obrazovnom radu	0	2	1	104	29	4,1764	0,50011	4	4
Moje mi kompetencije koriste da unaprijedim praksu	0	0	1	88	47	4,3382	0,49021	4	4
Smatram da je odgajatelj kompletan ličnost ako posjeduje profesionalne kompetencije	0	1	23	45	67	4,3088	0,77474	4	5
Pedagog mi omogućava da uspostavim kvalitetnu komunikaciju sa saradnicima	1	5	24	77	29	3,9411	0,77712	4	4
Pored profesionalnog usavršavanja smatram da bi svako trebao raditi na ličnom usavršavanju jer se tako stalno nadograđujemo	0	0	1	55	80	4,5808	0,50998	5	5
Trebala bih imati veće i bolje profesionalne kompetencije	9	17	28	59	23	3,5147	1,11545	4	4
Moji postignuti odgojno-obrazovni rezultati u mnogome ovise od saradnje sa pedagogom	2	17	40	53	24	3,5882	0,96969	4	4
Pedagog mi pomaže da uspješno osmislim kvalitetno prostorno-materijalno okruženje	5	12	46	64	9	3,4411	0,88414	4	4
Uspostavljam fleksibilnu organizaciju vremena zahvaljujući pedagigu	13	31	48	37	7	2,9044	1,06721	3	3
Moja sposobnost propitivanja i osvještavanja vlastitih vrijednosti je veća zahvaljujući pedagugu	20	18	38	44	16	3,1470	1,22643	3	4
Kada se pojavi određeni problem u mom radu, pedagugu se obraćam za pomoć u njegovom rješavanju	1	11	40	56	28	3,7279	0,90649	4	4

Pedagog posjeduje sposobnost motiviranja odgajatelja, kao i isticanje rezultata vrijednih pojedinaca	0	0	27	61	48	4,1617	0,72235	4	4
Smatram da je uvođenje inovacija u pedagoški rad od velikog značaja i tu uloga pedagoga dolazi do izražaja	0	0	18	60	58	4,3382	0,66911	4	5
Pedagog mi daje smjernice kako da prepoznam talentiranu djecu	0	11	34	38	53	3,9779	0,98482	4	5
Zahvaljujući pedagogu uspješno rješavam sukobe sa kolegama kada se javе	0	8	23	71	34	3,9632	0,81111	4	4
Pedagog me podstiče da nastavni sadržaj osmišljavam kreativno i zanimljivo	0	12	18	22	84	4,3088	1,00749	5	5

Na osnovu prikazanih rezultata možemo zaključiti sljedeće:

- većina ispitanika slaže sa tvrdnjom da je uloga pedagoga veoma značajna u radu sa odgajateljima i djecom.
- stjecanje profesionalnih kompetencija važno za kvalitetan odgojno-obrazovni rad.
- za jačanje kompetencija najbolji način je kontinuirano usavršavanje u odgojno-obrazovnom radu.
- većina ispitanika slaže sa tvrdnjom da su sve kompetencije podjednako važne za odgajatelje.
- većina ispitanika slaže sa tvrdnjom da sebe smatraju kompetentnim odgajateljem u radu sa djecom.
- stečene kompetencije u praksi koriste uvijek te da su njihove kompetencije visoko razvijene.
- profesionalne kompetencije pomažu odgajatelju u odgojno-obrazovnom radu. Odgajatelj je kompletan ličnost ako posjeduje profesionalne kompetencije.
- pored profesionalnog usavršavanja svako treba raditi na osobnom usavršavanju.
- postignuti odgojno-obrazovni rezultati u mnogome ovise od suradnji s pedagogom. Pedagog im pomaže u osmišljavanju kvalitetnog prostorno-materijalnog okruženja.
- odgajatelji se pedagigu obraćaju za pomoć u rješavanju problema kada se pojavi.
- pedagog posjeduje sposobnost motiviranja odgajatelja, kao i isticanje rezultata vrijednih pojedinaca.

- uvođenje inovacija u pedagoški rad od velikog je značaja i tu uloga pedagoga dolazi do izražaja.
- pedagog im daje smjernice kako da prepoznaju talentiranu djecu.
- zahvaljujući pedagogu uspješno rješavaju sukobe sa kolegama kada se javi.
- može se zaključiti da se većina ispitanika slaže sa tvrdnjom da ih pedagog podstiče danastavni sadržaj osmišljavaju kreativno i zanimljivo.

Rezultati anketiranja pedagoga u vrtićima

Tvrđnje	Uopće se ne slažem N	Ne slažem se N	I slažem se i ne slažem se N	Slažem se N	U potpunosti se slažem N	A	SD	D	M o.
Smatram da su profesionalne kompetencije odgajatelja važne, te im pridajem posebnu pažnju u radu sa odgajateljima	0	0	0	4	6	4,6	0,516	5	5
Kada se organizuju edukacije odgajatelji voljno prihvataju svaki njihov vid	0	0	3	7	0	3,7	0,483	4	4
Odgajatelji mi se uvijek obraćaju ako imaju neki problem u svom radu	0	0	5	5	0	3,5	0,527	3,5	4
Smatram da odgajatelji trebaju imati izuzetno visoke profesionalne kompetencije kako bi odgojno-obrazovni rad bio kvalitetniji	0	0	0	4	6	4,6	0,516	5	5
Motivisem odgajatelje i ističem njihove rezultate ukoliko ih ostvarjuju u svom radu	0	0	0	7	3	4,3	0,483	4	4
Dobre odgojno-obrazovne rezultate odgajatelja često pripisujem sebi	0	0	7	3	0	3,3	0,483	3	3
SVAKI MOJ PRIJEDLOG/KRITIKU ODGAJATELJI RADO PRIHVATAJU	0	0	6	2	2	3	0,666	3	3
Mišljenja sam da pedagog predstavlja sponu među odgajateljima u zdravoj sredini	0	0	0	3	7	4,5	0,527	4,5	5
Vrtić ne bi mogao da funkcioniše bez pedagoga	0	0	0	2	8	4,1	0,875	4	5
Uspješno vrednujem rezultate odgojno-obrazovnog rada	0	0	0	2	8	4,8	0,421	5	5

Na osnovu prikazanih rezultata istraživanja o anketiranju pedagoga možemo zaključiti sljedeće:

- većina ispitanika slaže sa tvrdnjom da su profesionalne kompetencije odgajatelja važne, te im pridaju posebnu pažnju u radu sa njima.
- odgajatelji voljno prihvataju svaki vid edukacije kad se organizira.
- odgajatelji uvijek obrate pedagigu ako imaju određeni problem u svom radu.

- odgajatelji trebaju imati izuzetno visoke profesionalne kompetencije kako bi odgojno-obrazovni rad bio kvalitetniji.
- većina ispitanika slaže sa tvrdnjom da motiviraju odgajatelje i ističu njihove rezultate ukoliko ih ostvaruju u svom radu.
- pedagog predstavlja sponu među odgajateljima u zdravoj sredini.
- vrtić kao odgojno-obrazovna ustanova ne bi mogao funkcionirati bez pedagoga.
- pedagog uspješno vrednuju rezultate odgojno-obrazovnog rada.

Odgovori pedagoga na anketna pitanja otvorenog tipa

Značaj profesionalnih kompetencija neophodnih za odgojno-obrazovni rad	Način na koji pedagozi jačaju profesionalne kompetencije odgajateljima	Izazovi sa kojima su se pedagozi susretali u odgojno-obrazovnom radu	Kompetencije koje smatraju najznačajnijim, a koje odgajatelji trebaju posjedovati	Koliko puta godišnje odgajatelji imaju edukacije	Uvođenje pedagoških inovacija u svoj rad i koje su
Neophodne za kvalitetan odgojno-obrazovni rad, olakšavaju svakodnevni rad, poteškoće na koje nailazim u svakodnevnom radu lakše savladavam posjedujući kompetencije, posjedujući kopetencije jačam i odgajateljeve	Stalnim dodatnim usavršavanjem, pomoći pri radu i organizaciji aktivnosti, radionicama, seminarima	Nekvalitetni odnosi u ustanovi, odustajanje od promjene pri prvoj prepreci, tradicionalni način razmišljanja, strah od novih metoda i teorija, strah od promjena	Organizacijske kompetencije (planiranje i programiranje nastavnog procesa), odgajateljeva ličnost i dosljednost u odgojno-obrazovnom radu, kontinuirano cjeloživotno obrazovanje i samokritička procjena svog rada	Zbog trenutne situacije, edukacije i seminari se uglavnom organizuju unutar ustanove od strane pedagoga, 3-4 puta godišnje, na godišnjem nivou.	Da, inovacije su neophodne za odgojno-obrazovni rad

Zaključak

Rezultati do kojih se došlo u ovom istraživanju pokazuju da je uloga pedagoga u jačanju profesionalnih kompetencija značajna i u mnogome utječe na kvalitetan odgojno-obrazovni proces u vrtićima. Ispitanici su se složili u gotovo svim tvrdnjama koje su se našle pred njima.

Svrha ovog istraživanja je bila ispitati da li je uloga pedagoga zaista velika i značajna u jačanju profesionalnih kompetencija što se pokazalo potvrdnom. Istraživačka pitanja koja su bila zastupljena u ovom istraživanju su pokazala da je profesionalno usavršavanje odgajatelja neophodno i da pedagog veliku ulogu ima u tom segmentu kada su u pitanju profesionalne kompetencije, da pedagozi organizuju razne vidove edukacija, te da

odgajatelji rado prihvaćaju svaki vid edukacije, da pedagozi motiviraju i ističu rezultate vrijednih odgajatelja, da savjetodavnim radom u mnogome pomažu odgajateljima kada je u pitanju komunikacija među uposlenicima, kao i da pedagozi svojim znanjima, metodama i tehnikama podstiču odgajatelje da njihov nastavni sadržaj bude što kreativniji i zanimljiviji. Znanstveni značaj koji ima ovo istraživanje bi se mogao istaći u smislu određenih smjernica koje mogu ukazati svima onima koji se bave odgojno-obrazovnim radom, a posebno pedagozima, kojim segmentima treba više posvetiti pažnje, jačati i permanentno se usavršavati. Pozitivne strane svakako primjenjivati, a negativne otkloniti i naći modus koji će biti efikasniji kako za pedagoge, tako i za odgajatelje.

Unutar ovog istraživanja moguće je navesti nekoliko ograničenja. Istraživanje se temelji na metodi samoiskaza što ima svoje prednosti i nedostatke posebno u području samoprocjene kompetentnosti gdje svaka osoba polazi iz osobnog referntnog okvira. Također, potrebno je uzeti u obzir i grupno ispunjavanje upitnika koje je posljedično moglo dovesti do neiskrenosti prilikom odgovaranja na tvrdnje iako se o tome vodilo računa prilikom samog testiranja. Nadalje, potrebno je spomenuti i kontekstualne čimbenike, odgajatelji su ispunjavali anketu tokom boravka u vrtićima, te je potrebno uzeti u obzir umor i pad koncentracije. Ono što bi mogli navesti kao prijedlog jeste da je komunikacija ključ uspjeha, i da bi suradnici pedagozi sa odgajateljima pored svakodnevnih radnih zadataka trebali izdvojiti vrijeme barem jednom sedmično i u opuštenoj atmosferi razgovarati. Razgovorom se rješavaju sve nesuglasice i problemi, jer sjetimo se i njihove uloge u svemu ovome, da budu uzor i primjer djeci koja uče po modelu.

Literatura

1. Anić, V. (2003). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb: Novi Liber.
2. Čatić, I. (2012). *Kompetencije i kompetencijski pristup obrazovanju*. Pedagogijska istraživanja 9(1-2), 175-189.
3. Fajgelj, S. (2007). *Metode istraživanja ponašanja*. Beograd: Centar za primjenjenu psihologiju.
4. Jakšić, A., Potkonjak, N. (1996). *Pedagoški leksikon*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
5. Jurić, V., Mušanović, M., Staničić, S., Vrgoč, H. (2001). *Koncepcija razvojne pedagoške djelatnosti stručnih suradnika*, Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa, Prosvjetno vijeće i HPKZ.
6. Klaić, B. (2001). *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.

7. Ledić, J., Staničić, S., Turk, M.(2013). *Kompetencije školskih pedagoga* . Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
8. Mijatović, A. (2000). *Leksikon temeljnih pedagoških pojmljiva*. Zagreb: Edip.
9. Mlinarević, V. (2004). *Vrtičko okruženje usmjereni na dijete*, Sarajevo: Život i škola.
10. Morina,V. (2017). *Odgoj i obrazovanje za razvoj u predškolskim ustanovama*, Pula.
11. Mušanović, M., Stanišić, S., Jurić, V. i Vrgoč, H. (2002.). *Razvojna pedagoška djelatnost. U Koncepcija promjena odgojno-obrazovnog sustava u Republici Hrvatskoj* (str. 218-225). Zagreb: Ministarstvo prosvjete i športa RH i Prosvjetno proljeće.
12. Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*, Zagreb: EDUCA.
13. Polić, M. (1993). *Odgoj i svije(s)t*, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
14. Sekulić-Majurec A. (2007). *Uloga sudionika odgojno-obrazovnog procesa u stvaranju , provedbi i vrednovanju kurikuluma*; Kurikulum: teorije, metodologija.
15. Staničić, S. (2001). *Kompetencijski profil školskog pedagoga*. Napredak 142(3), 279-295.
16. Staničić, S. (2004). *Veza ravnatelja i pedagoga u radu i kompetencijama*, Zagreb: Znamen, 2004.
17. Staničić, S. (2005). *Uloga i kompetencije školskih pedagoga*. Pedagogijska istraživanja 2(1) 35-47
18. Stevanović, M. (2003). *Predškolska pedagogija*. Rijeka: Andromeda.
19. Šagud, M.(2006). *Odgajatelj kao refleksivni praktičar*, Petrinja: Visoka učiteljska škola.
20. Vukasović, A. (1990). *Pedagogija*, Zagreb, radna organizacija za grafičku djelatnost, Samobor.
21. Web dokumenti
22. Fajdetić,M., Šnidarić, N. (2014). *Kompetencije stručnog suradnika pedagoga u suvremenoj pedagoškoj praksi*. Napredak: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu 154(3), str.237-260. preuzeto 8.1.2022. sa <https://hrcak.sce.hr/138846>
23. Key competences for lifelong learning; A European reference framework (2007). Preuzeto 25.12.2021. sa <https://www.eursc.eu>

24. Ledić, J., Turk, M.(2013). *Kompetencije europske dimenzije u obrazovanju: stavovi studenata*. Pedagogijska istraživanja, 10(2), str.187-199. Preuzeto 4.1.2022. sa <https://hrcak.srce.hr/129667>
25. Narodne novine, RH, dostupno na https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_06_63_2128.html Preuzeto 7.1.2022.
26. Pavić-Rogošić, L. (2005). *Bez partnerskih odnosa nema održivog razvoja društva i uspješnog razvoja zajednice*. Preuzeto 4.1.2022. sa:
27. <https://udruge.gov.hr/UserDocsImages/UserFiles/File/Lidija%20Pavi%C4%87-Rogo%C5%A1i%C4%87.PDF>
28. Žižak, A. (1997). *Elementi profesionalne kompetentnosti socijalnog pedagoga. Komunikologija i socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 5(1-2), str.1-10. Preuzeto 7.1.2022. sa: <https://hrcak.srce.hr/94172>
29. <https://www.vocabulary.com> Preuzeto 26.12.2021.

Abstract: *The role of the pedagogue has progressed over the years, therefore this paper shows the importance of investigating the role and significance of the pedagogue in upbringing and education, in this case in strengthening the professional competencies of educators. The purpose of the work is to show the competencies that educators possess, and that they have and strengthen thanks to cooperation with the pedagogue, which they will use in working with children to make the educational work as good as possible.*

The first part talks about the theoretical approach to the problem, where the emphasis is placed on the importance of preschool education, as well as all its characteristics, the role of pedagogues and educators in kindergarten, their competences and types of competences. The second part is focused on methodology and research, data collection methods. The third part refers to the research results and their discussion. The results of the research can be applied and used as a modus operandi in areas where the segment of strengthening professional competences is missing, and in accordance with this, these deficiencies can be eliminated. There are great challenges today that all participants in the educational process face, but only with synergy and joint forces can they overcome every challenge and make their work as good and high-quality as possible.

Key words: *pedagogue, role of pedagogue, competences, professional development needs, kindergarten teachers.*

Prof. dr Esed Karić¹
Nikolina Miličić Todorović²
Doc. dr Anita Katić³

SOCIJALIZACIJA DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

Apstrakt: Ovim radom nastojao se objasniti značaj i uticaj socijalizacije djece predškolske dobi na sveobuhvatan i uspješan razvoj svakog djeteta. Objasnjeno je šta je to zapravo predškolska dob, a posebna pažnja posvećena je objašnjenju pojma socijalizacija, kao i faktora koji su najznačajniji i koji imaj najveći uticaj kako na sam razvoj socijalizacije djece predškolske dobi, tako i na cijelokupan razvoj svakog djeteta. Posebna pažnja posvećena je igri, kao jednom od najznačajnijih i presudnih faktora za razvoj socijalizacije ali i jednom od najznačajnijih fakora svestranog razvoja djeteta. Mora se naglasiti da su svi faktori međusobno ispreleteni i da se međusobno nadopunjavaju i međusobno utiču jedni na druge.

Ključne riječi: predškolska dob, socijalizacija, faktori razvoja, igra.

Uvod

Socijalizacija je jedan od najvažnijih faktora sveobuhvatnog i uspješnog razvoja svakog djeteta. Na ponašanje svakog čovjeka, tako i djeteta, utiču razni faktori, između ostalog to su roditelji, okolina, vršnjaci, vrtić, škola i sl.

Dijete svoja prva socijalna iskustva stiže upravo rođenjem, i u odnosu sa roditeljima ili drugim osobama koje se brinu za njega. Upravo je porodica jedna od prvih stepenica u životu jednoga djeteta, koja će uticati na njegove emocije, na njegove vještine, iskustva koja će imati uticaja na dalji cijelokupni razvoj djeteta ali i na njegove odnose sa drugim članovima društva.

Još jedan važan aspekt koji utiče na socijalizaciju djeteta je igra. Igra kao takva, je ključna ne samo za socijalizaciju nego za cijelokupan razvoj mozga, kao i motoričkih sposobnosti. Dijete kroz igru istražuje svijet oko

---

¹ Evropski univerzitet „Kallos“ Tuzla, e-mail: ekgrada@gmail.com

² OJ Predškolskog vaspitanja i obrazovanja „Matko“ Stanari, e-mail: nina94_t@hotmail.com

³ Fakultet elektrotehnike, računarstva i informacijskih tehnologija Osijek,
e-mail: anita.katic@ferit.hr

sebe, stupa u socijalne interakcije, te vježba govor, uči se strpljenju i poštovanju različitosti.

Veoma je važno da od najranijeg doba djeca razvijaju socijalne vještine, koje će im pomoći da na lakši i uspješniji način komuniciraju sa svojim okolinom, da se prilagođavaju ali i da utiču na to da se drugi prilagođavaju na njih, odnosno omogućiti će im bolju socijalizaciju, lakše nošenje sa problemima, bolju komunikaciju.

Predškolsko dijete

Čovjek je jedino biće koje na svijet dolazi potpuno bespomoćno i nespremno za samostalan život. Samim tim on ima najduže djetinjstvo od svih živih bića. Upravo iz tog razloga je neophodan pravilan uticaj i podsticaj za pravilan rast i razvoj.

Predškolsko dijete je dijete koje se nalazi u najburnijem periodu rasta i razvoja. Dijete koje u prosjeku raste oko 6 cm godišnje u ovom periodu, povećava se masa tijela, formiraju se i funkcionalno razvijaju sva osnovna tkiva i organi. Masa mozga se uvećava prosječno sa 1110 na 1350 grama, odvija se proces mijelinizacije nerava i uspostavljuju uslovi za višu nervnu djelatnost. Najveću brzinu razvoja postiže do treće godine, ali ostaje brz sve do šeste godine života djeteta. A kada se tempo razvoja uporedi po šestogodišnjim periodima, može se zapaziti da je on u prvih šest godina srazmjerno trostruko veći nego za vrijeme dva sledeća perioda (Kamenov, 1990: 88).

Dok prema Kariću predškolska dob u užem smislu obuhvata razdoblje života od navršene treće godine do polaska djeteta u školu, odnosno do šeste ili sedme godine života, a podjeljeno je u tri međufaze:

- Mlađe predškolsko doba (od treće do četvrte godine),
- Srednje predškolsko doba (od četvrte do pete godine),
- Starije predškolsko doba (od pete godine do polaska u školu) (Karić, 2011:323-324).

Kako znamo da je to period posebno pogodan za sveobuhvatan i cijelovit razvoj svih psihofizičkih sposobnosti djeteta, neophodno je omogućiti uslove i mogućnosti koje će omogućiti sve to.

Socijalizacija

Pitanjima socijalizacije bavili su se mnogi autori u svijetu ali i kod nas. Sam razvoj socijalne misli seže u daleku prošlost.

Prije svega se možemo zapitati kako mi to uopšte ulazimo u društveni svijet? Kako zapravo taj cijelokupan proces počinje?

Oduvijek slušamo karakterističnu izjavu koja glasi da smo svi mi zapravo društvena bića. Odnosno svi mi reagujemo na druge ljude na određeni način. Procjenjujemo njihova ponašanja, njihove zasluge, procjenjujemo načine na koje će reagovati u određenim situacijama, pripisujemo im određene zasluge, te postižemo razne dogovore. Samim tim zaključujemo da mi ne samo da jesmo društvena bića nego i da sa njima živimo.

Sva ova ponašanja nisu svojstvena samo odraslima nego i djeci. Tako da naš razvoj kao društvenih bića počinje rođenjem a završava smrću.

Brojni autori su se bavili samom definicijom navedenog pojma. Tako u knjizi Uvod u socijalnu psihologiju, pronalazimo jednu od definicija socijalizacije prema Kevinu Durkinu, koja glasi: „Socijalizacija je proces u kojem se usvajaju pravila ponašanja, sustavi uvjerenja i stavova kako bi osoba učinkovito funkcionalisala kao član društva“ (Durkin, 2001: 43).

Prema Rotu imamo dvije grupe efekata socijalizacije:

1. Formiranje za život u društvu i za funkcionisanje društvu važnih osobina i načina ponašanja;
2. Razvitak od biološke jedinke u ličnost sa mnogim karakteristikama zajedničkim za sve ljude, ali i sa svojim specifičnim osobinama (Rot, 1973: 56).

Shodno dvjema grupama efekata socijalizacije, Rot nam takođe navodi i dvije definicije socijalizacije. Jednu užu koju srećemo prvenstveno kod sociologa i antropologa i koja naglašava važnost socijalizacije za osposobljavanje jedinke za društveni život, i imamo drugu širu, koju nalazimo prvenstveno kod psihologa, koji, osim ovog efekta socijalizacije, naglašavaju i važnost socijalizacije za formiranje ličnosti.

U okviru prve definicije socijalizacija se određuje kao sticanje znanja, vještina, motiva i stavova koji su potrebni za izvršenje sadašnjih i budućih uloga pojedinca u društvu; kao proces putem kog jedinka uči da se ponaša tako da bude prihvaćena od ostalih članova, grupe kojoj pripada; odnosno kao proces putem koga ljudska jedinka uči da se ponaša kao ostali članovi društva (Rot, 1973:61).

Možemo zaključiti da socijalizacija može dovesti i do pozitivnih ili poželjnih ponašanja, i do negativnih ili nepoželjnih ponašanja.

Samim tim, postoje dva oblika socijalne spoznaje, jedan koji ne zahtijeva trud, nenamjeran i nesvjestan i drugi koji zahtjeva više truda , dobrovoljan je, namjeran i svjestan (Arso i sar., 2005: 87).

Najnovija istraživanja demantuju tradicionalna mišljenja da se djeca rađaju kao prazne ploče, te su brojni dokazi koji potvrđuju da novorođenčad

posjeduju urođene reflekse, sposobnosti i predispozicije da reaguju na ljude i stvari oko sebe.

Socijalni razvoj

Dijete je socijalno biće i ono ima potrebu za drugim ljudima i da uz pomoć njih zadovoljava svoje potrebe i na taj način stiče potrebna znanja i vještine za uspjehu socijalizaciju sa njima. Kao što je već rečeno, dijete prve socijalne kontakte ostvaruje već na rođenju ali na koji način teče socijalni razvoj bit će riječi u sljedećem dijelu teksta.

Prije svega, moramo reći sta je to socijalni razvoj. Mnogi autori su se bavili socijalnim razvojem i dali su svoje definicije.

Prema jednima „socijalni razvoj znači sticanje zrelosti u socijalnim odnosima koji se ostvaruju procesom učenja u težnji da se čovjek prilagodi grupnim standardima, a odvija se kroz proces socijalizacije djece koji predstavlja veoma značajnu fazu u njihovom razvoju“ (Selimović, Karić, 2011: 155. prema Pehar, 2007: 92).

Prema drugima socijalni razvoj obuhvata ponašanja, stavove i afekte sjedinjene u dječjoj interakciji sa odraslima i drugom djecom (Brašja - Žganec, 2003: 44).

Mnoga istraživanja su pokazala da su djeca gotovo od samog početka života zainteresovana za one vrste senzornih iskustava koje im pružaju drugi ljudi. Odnosno dokazano je da djeca prate druge ljude. Samim tim možemo zaključiti da je dijete aktivno uključeno u svoj socijalni razvoj. Samim tim dijete je socijalni sudionik, manje vješt i slabije obavješten od drugih, ali usmjeren predispozicijama i okolnostima da sa drugima sudjeluje u zajedničkoj izgradnji socijalnog svijeta (Durkin, 2001: 58).

Kamenov navodi da se socijalni razvoj kao aspekt opšteg razvoja, ogleda u promjenama u drušvenom ponašanju djeteta, njegovoj uključenosti u zajednicu i uspostavljanju mnogobrojnih odnosa i razmjena sa odraslima i djecom iz svoje okoline, odnosno izgrađivanju onih crta ličnosti koje omoučavaju uspjeha život u društvu. Da bi se dijete razvilo u ljudsku jedinku i uspiješno uključilo u društvenu zajednicu, neophodni su mu odgovarajući uslovi i podsticaji, zahvaljujući kojima će se bogate dispozicije koje nose u sebi razviti u sposobnosti. Savremene biološke nauke, naročito neurologija, pokazale su da nervno tkivo kojim se odlikuje ljudska vrsta, ne može u potpunosti da se razvije bez spoljašnjih podsticaja, koji omogućavaju da se njihove funkcije pokrenu, obogate i usavrše. To znači da razvoj djeteta na početku zavisi od njegovog biološkog i neurološkog stanja prilikom rođenja, ali da zatim postaje odlučujuće djelovanje sredine na njegov razvitak. Sami

uticaji na razvoj djeteta mogu biti raznovrsni, i pored toga što mogu da ga podrže i unapređuju, mogu i da ga zanemaruju ili otežeavaju, zavisno od toga kakvi su ti uticaji, ko ih vrši, sa kakvim namjerama, kojim metodama, i ono što je najvažnije sa kakvim poznavanje potreba i mogućnosti djeteta na aktuelnom stepenu razvoja (Kamenov, 1990. 65).

Potrebno je naglasiti da u toku svog ontogenetskog razvoja, organizam posebno osjetljiv na neke uticaje iz njegove okoline i kada se javljaju optimalne mogućnosti za podsticanje određenih funkcija. Ti periodi se prema Frojdu nazivaju „periodi osjetljivosti“.

Postoje i činioci koji djeluju na razvoj socijalizacije a prema Jerković i Zotović (2017) to su:

1. Unutrašnji činioci;
2. Spoljašnji činioci, koji se javljaju u tri oblika:
  - 2.1. Kao zahtjevi koje postavlja sama situacija;
  - 2.2. Kao ograničenja koja proizilaze iz samogzadatka;
  - 2.3. Ograničenja usled pritiska drugih jedinki.

Prema drugom autoru, da li će proces socijalizacije da se razvije uspješno ili manje uspješno, te da li će se odvijati brže ili sporiji, zavisi od velikog broja činioca i faktora a prije svega od:

1. Generalizacije - naučeni oblik ponašanja se u pravili uopštava, generališe, primjenjuje se situacijama koje nisu kao ona u kojoj je ponašanje naučeno;
2. Procesa internalizacije - usvajanja određenih od društva i društvenih agenasa zahtjevnih principa kao stalnih sopstvenih pravila i ponašanja.
3. Diskriminacije (Rot, 2002: 88).

Učenje socijalizacije

Prije svega krenut ćemo od definicije samog pojma učenja. Pod pojmom učenja Selimović i Karić podrazumijevaju proces kojim se stiču iskustva i usvajaju znanja, koji je usmjeravan obrazovanjem, ali ovisi i od napora koji u njega ulaže ljudska jedinka. Učenje kao vrlo složen proces obuhvata psihičku u tjelesnu stranu čovjekovog života. Počinje u prenatalnom periodu i jako je značajno za život svakog pojedinca (Selimović, Karić, 2011: 46).

Prema Rotu imamo tri oblika učenja socijalizacije, i to:

1. Učenje uslovjavanjem - Veoma važan i čest oblik socijalnog učenja. U toku cijelog života, a posebno u detinjstvu, to je vrsta učenja kojim se stiču mnogi oblici socijalnog ponašanja. Moguće je razlikovati više oblika učenja uslovjavanjem.

- 1.1. Učenje uslovljavanjem koje se zasniva na asocijacijama po dodiru;
  - 1.2. Instrumentalno uslovljavanje - Najčešće se proces socijalizacije objašnjava učenjem na principu instrumentalnog uslovljavanja ili potkrepljivanja. Većina autora, koja pokušava da teoretsko objašnjenje procesa socijalizacije (R. Seas, E. Maccoby, P. Mussen, N. Miller, J. Dollard, A. Bandura i dr.) objašnjava ga prvenstveno učenjem na principu instrumentalnog uslovljavanja. Takvo učenje naziva se instrumentalnim jer predstavlja sredstvo, instrument, da se neka potreba zadovolji i neki cilj postigne. Ovakav oblik učenja je važan ne samo u ranom detinjstvu nego i tokom celog života, i predstavlja važan način socijalizacije. Nagrađivanje za manifestivnu marljivost, za spremnost da se pomogne drugima, za istinoljubivost za sve ono što društvo cijeni kao osobinu i način ponašanja učvrstit će nagrađivanjem te osobine i njima odgovarajućeg načina ponašanja. Pri ovom, kao i pri drugim oblicima učenja, važnu ulogu ima transfer učenja: naučeno ponašanje ne ograničava se na učvršćenu vezu između određene draži i poželjnog reagovanja, nego se proširuje i na mnoge druge slične situacije.
  - 1.3. Opservacijsko ili vikarijsko uslovljavanje - Posebnu vrijednost za objašnjanje procesa socijalizacije imaju istraživanja koja je šezdesetih godina vršio A. Bandura sa saradnicima. Bandura smatra da je za proces socijalizacije od naročitog značaja jedan poseban, za socijalno učenje naročito važan oblik učenja uslovljavanjem, učenje koje on naziva vikarijskim (pomoćnim ili posrednim) ili opservacijskim (učenjem na osnovu posmatranja tuđeg ponašanja) uslovljavanjem. Takvo učenje imamo kad se stiču novi oblici ponašanja ili se modifikuju oblici ponašanja koje je pojedinac još od prije stekao a samo na osnovu posmatranja ponašanja drugih, bez pokušavanja da se uvježbava i uči takvo ponašanje, bez neposredne nagrade onoga koji uči takvo ponašanje, naprsto direktnim podražavanjem ponašanja nekoga modela.
2. Učenje po modelu - je veoma važan oblik učenja socijalizacije. Javlja se u sljedećim oblicima:
  - 2.1. Učenje identifikacijom - Mnoge složene reakcije, mnogi sistemi ponašanja, brojne karakteristike ličnosti, različiti motivi i stavovi nisu rezultat neposrednog potkrepljivanja i postepenog uvježbavanja u njihovom sticanju. Često takve

osobine kao da se pojavljuju spontano, bez neposrednog vježbanja i bez postojanja nečije svjesne namjere da te osobine poučavanjem usadi nekome drugome. U takvim slučajevima obično se govori da su te osobine stečene identifikacijom sa nekom osobom.

- 2.2. Učenje imitacijom - Pri objašnjavanju ne samo socijalnoga učenja nego uopšte socijalnog ponašanja ljudi veoma se često koristi termin imitacija. Njime se objašnjava sličnost u ponašanju članova pojedinih grupa, zajednica, kao i uopšte pojave konformiranja u ljudskom društvu. Jedan od sistema koji kao ključni pojam za objašnjenje socijalnog ponašanja koristi pojam imitacije jest poznati pokušaj Tardov (G. Tarde). Po njemu je imitacija „ključ za socijalnu tajnu“. On govori da je društvo u suštini imitacija.
- 2.3. Učenje uloga - Ponašanje koje se očekuje od osoba sa određenim statusom ili položajem naziva se ulogom. Uloga se definiše kao očekivano ponašanje vezano uz određeni status. U literaturi se ukazuje na to da je takvo ponašanje vezano uz status važno i za društvo i za pojedinca. Za društvo je važno jer se na taj način usklađuju aktivnosti članova društva i članova grupe. Za pojedinca je važno jer mu omogućava da se lakše snađe u različitim situacijama znajući šta se od njega očekuje.
3. Učenje uviđanjem - Učenje uviđanjem imamo onda kad je uočavanje relacija suština učenja, kad efekata učenja ne bi bilo bez korištenja viših kognitivnih funkcija. O učenju uviđanjem govorimo onda kada čovjek ne bi mogao riješiti probleme na koje naiđe bez korištenja simboličkih procesa, tako, možemo reći, da i pri socijalnom učenju, o uviđanju govorimo, tek kad su osnova socijalnim učenjem stečenog načina socijalnog ponašanja nalaženje relacija i apstraktno mišljenje (Rot, 2002: 99).

Faktori socijalnog razvoja

Kada su u pitanju faktori socijalnog razvoja, možemo sa sigurnošću reći da su se mnogi autori bavili ovom tematikom. Tako dolazimo do zaključka da sve ono što se nalazi u okolini djeteta u stvari djeluje i na njegov socijalni razvoj.

„Na socijalizaciju djeteta djeluju porodica, predškolske odgojne ustanove, škole, društvo vršnjaka, mas - mediji i sl.“ (Selimović, Karić, 2011: 155, prema Tomić, 2002: 28).

Prema Zotović i Jerković (2017), činioce socijalnog razvoja možemo podjeliti na unutrašnje i spoljašnje. Spoljašnji činioци se pojavljuju u tri oblika, i to: kao zahtjevi koje postavlja sama situacija, kao ograničenja koja proizilaze iz samog zadatka i ograničenja usled pritiska drugih jedinki.

Porodica

Mnogi autori bavili su se porodicom kao osnovnom jedinicom društva, koja ima nesrazmjerne veliki uticaj na razvoj djeteta u svim sferama njegovog odrastanja. Svakom djetetu neophodna je ljubav, razumijevanje, podrška i povjerenje, koje dobija upravo u porodici.

Kamenov porodicu definiše kao instituciju koja nije nastala sa ciljem da usreći djecu na taj način što će im pružiti emocionalnu i psihološku sigurnost u kojoj će se nesmetano razvijati. Članovi porodice su bili potrebni kao radna snaga i ukoliko ih je bilo više, utoliko je porodica mogla uspješnije da se održi u borbi za opstanak. Prema tome, ona nije stvorena iz ljubavi već iz životne potrebe da se osigura potomstvo i na njega prenese ime i svojina, što se sve nije mnogo ticalo osjećajnog života, niti je porodica svoj značaj zasnivala na vaspitanju, kao što je to slučaj danas (Kamenov, 1990: 65).

Vremenom se porodica, položaji i odnosi u porodici mijenjaju. Pa porodica postaje primarni činioč razvoja u svim aspektima ali i primarna luka i mjesto gdje će se dijete osjećati sigurno, prihvaćeno i voljeno.

Kada je u pitanju položaj djeteta kroz istoriju Suzić nam navodi sledeće: U odnosu na druge žive vrste čovjek svoje potomke najduže zadržava pored sebe. Ova ovisnost djece od odraslih vijekovima se pomjera ka sve zrelijoj dobi mladih.

Srednjovjekovna porodica nije prenosila vrijednosti, znanja ili, još opštije - nije socijalizovala dijete niti kontrolisala pomenute procese. Pojavom industrijskog društva djeca su dobila mogućnost da rade u pogonima, da rade u industriji. U početku je ovaj rad bio bezobzra eksploracija jer su djeca bila izdržljivija i brža od odraslih te time pogodna za jednostavne radne operacije kod kojih treba brzina, spretnost i izdržljivost.

U novom vijeku dijete postaje sve značajniji član porodice, postaje emocionalni i socijalni centar okupljanja članova porodice i zauzima sve veći značaj kao osovina porodičnih odnosa. Svjetovno obrazovanje započeto velikim reformama koje se temelje na idejama Jana Amosa Komenskog donijelo je potrebu da se porodica brine o školskom uspjehu djece. Porodične pripreme za školu postaju sastavni dio svakodnevnog života.

Dvadeseti vijek definitivno atomizira veliku i brojnu srednjovjekovnu porodicu, stvarajući modernu porodicu bračnih parova i djece. Obilje i

materijalno blagostanje donose cjelodnevni boravak, jaslice, obdaništa i druge institucije za stručnu i ekonomski prihvatljivu brigu o djeci, tako da roditelji svoje potomke mogu dobar dio dana prepustiti brizi i njezi drugih.

Tokom dvadesetog vijeka širom Evrope i svijeta postaje sve jasnije da se tradicionalna patrijarhalna porodica sve više transformiše u egalitarnu. U egalitarnoj porodici dolazi do raspodjele moći i autoriteta, a pojedinačna sreća svakog člana porodice postaje imperativ. Odnosi u porodici više nisu determinisani socijalno-ekonomskim uslovima života, već psihosocijalnom podrškom članova porodice sa posebnim naglaskom na razvoju dječje ličnosti (Suzić, 2006: 44).

Na razvoj djeteta utiče opšti odnos roditelja prema djetetu. Zbog toga je neophodno spomenuti vaspitne stilove roditelja. Miljković i Rijavec (2002), daju objašnjenja vaspitnih stilova roditelja:

1. Autoritarni roditelji su strogi i zahtjevni; disciplinu ostvaruju prijetnjama i kaznama; pokazuju vrlo malo topline prema djetetu; cijene poslušnost, poštovanje autoriteta i tradiciju. Djeca autoritarnih roditelja agresivna su, imaju nisku razinu prosocijalnog ponašanja, nezadovoljna su, povučena i nesigurna.

2. Popustljivi roditelji su jako usmjereni na dijete i udovoljavaju mu u svemu te pokazuju puno topline i pozitivnih osjećaja. Djeca popustljivih roditelja su depresivna, nezrela, nesigurna, razmažena i povučena.

3. Nezainteresirani roditelji pokazuju malo ljubavi i nadzora, zaokupljeni su sami sobom i nezainteresirani su za dijete. Zbog toga su djeca zahtjevna, neposlušna, promjenjivog raspoloženja, sklona uzimanju droge i alkohola.

4. Autoritativni roditelji pokazuju toplinu i brigu za dijete, objašnjavaju svoje odluke te poštjuju dijete što vodi do samopouzdanog djeteta, sigurnog u sebe, dobre samokontrole i visoke potrebe za postignućem.

Da bi razvoj djeteta bio svestran i uticao na razvijanje svih mogućih potencijala djeteta neohodno je da se kombinuje brižnost, toplina i nadzor, pri čemu se ne smiju zanemariti individualne karakteristike ni roditelja a ni djeteta.

Vršnjaci

Selimović i Karić (2011), navode da potrebu djece za druženjem s drugom djecom u predškolskom periodu treba podržati i podsticati. I sami roditelji trebaju se družiti i djetetu pokazati primjer druženja s prijateljima. Djecu na druženje može stimulirati neki zajednički objekat: igračka, slatkiš,

šetnja. Djeletu treba pomoći da stekne samopouzdanje u komunikaciji i da se druži sa drugom djecom. Socijalna iskustva stečena u obitelji jako su značajna za adaptaciju djeteta i njegov odnos prema široj socijalnoj sredini.

Među najpoznatijim periodizacijama vršnjačkih odnosa nalazi se i periodizacija Selmanove (1981) (Klarin, 2006):

1. Nulta razina (faza dojenjaštva) je egoistična. Dijete ne razlikuje sebe od drugog, svoje osjećaje od osjećaja drugih, stoga u situacijama konflikta nema uzajamnog razumijevanja. Prijatelj je dijete s kojim se igra, a prijateljstvo traje dok traje igra.
2. Prvu razinu karakterizira razumijevanje tuđih osjećaja i karakteristična je za predškolsku dob. Prijatelj je onaj koji pomaže ili čini neke druge stvari koje su dobre za njega.
3. Druga razina, karakteristična za školsku dob, obilježena je reciprocitetom. Djeca su spremna na suradnju i dogovor, a prijateljstvo promatraju kao uzajaman odnos pun povjerenja, tolerancije i pomaganja.
4. Treća razina karakteristična je za srednje i kasno djetinjstvo, a obilježava je uzajamnost prijateljskih odnosa. Prijateljstvo je određeno odnosom između dvoje djece u kojem postoji uzajamna potpora i razumijevanje.
5. Četvrta razina karakteristična je za adolescentsku dob, a obilježava je ravnoteža prijateljstva i uzajamnosti te individualnosti.

Kerns (2000), nam govori o 3 tipa dječjih prijateljstava:

1. Skladno/interaktivno prijateljstvo - obilježeno je slaganjem u procjeni na svim dimenzijama i dobar je tip prijateljske veze.
2. Skladno/nezavisno prijateljstvo - obilježeno je umjerenim slaganjem u procjenama i ne predstavlja idealno prijateljstvo
3. Razdvojeno prijateljstvo - obilježeno je negativnom interakcijom i niskom razinom zajedničke igre.

Klarin (2006) nam navodi da se pri interakciji sa vršnjacima stiču dvije temeljne dispozicije vršnjačkih odnosa:

1. Popularnost;
2. Prijateljstvo.

Klarin (2006) nam takođe navodi pet kategorija djece s obzirom na socijalni status:

1. Popularno dijete;
2. Odbačeno dijete;
3. Zanemareno dijete;
4. Kontroverzno dijete;
5. Prosječno dijete.

Na osnovu dostupne literature može se zaključiti da svaki uticaj vršnjaka može biti i pozitivan i negativan. Kao i to da svak prijateljski odnos

može imati pozitivne i negativne strane. Često se mogu javiti konflikti. Zbog toga je neophodno djecu učiti nenasilnom rješavanju konflikata, da ih učimo toleranciji, strpljenju, uzajamnom pomaganju i sl.

Vrtić

Vrtić predstavlja „institucionalni oblik predškolskog vaspitanja, odnosno predškolska ustanova namijenjena djeci od navršene treće godine života do polaska u školu; osnovni zadatak je pomoći roditeljima u podizanju djece – zbrinjavanje, njega, vaspitanje i obrazovanje razvojnog značenja“ (Pedagoški leksikon, 1996: 110).

Potrebno je naglasiti i to da su jaslice predškolske ustanove za djecu do tri godine života.

Kao što iz definicija zaključujemo, i vrtići i jaslice su u stvari Predškolske ustanove u kojima djeca na zanimljiv i produktivan način provodi vrijeme te ima prilike družiti se s mnogo djece. Putem interakcije djeca povećavaju svoj vokabular, a uče i vještine koje su im potrebne kako bi postali društvena bića, spremna na saradnju, toleanciju, razumijevanje i sl.

Kada je u pitanju socijalizacija djece u vrtiću, Stevanović nam navodi sljedeće: „Socijalizacija djeteta u vrtiću je oblik učenja kojim se omogućava zadovoljavanje njegovih potreba za društvenošću, zajedničkom komunikacijom u različitim aktivnostima i u odnosu na raznovrsne vaspitne i obrazovne sadržaje. Osnovni mehanizmi socijalizacije su socijalna interakcija i verbalna komunikacija“ (Stevanović, 2001: 68).

Partnerstvo roditelja i vasitača važan je faktor socijalnog razvoja djeteta u institucijskom kontekstu. Važno je da vaspitači i roditelji u međusobnu suradnju ulažu mnogo povjerenja, otvorenosti, tolerancije, objektivnosti i spremnosti za uvažavanje osobnih i profesionalnih kompetencija, uzajamno poštovanje, dijeljenje osjećaja i vještina, uskladijanje odgojnih utjecaja i zajedničko rješavanje problema u razvoju i odgoju djeteta (Milinarević, Tomas, 2010: 55).

Igra i socijalizacija

Kada spomenemo riječ igra, uvjek mislimo na slobodu i razonodu. Nesto čemu možemo uživati bez nametanja krutih pravila i sa velikom slobodom izbora. Igra je u stvari stara koliko je staro i društvo. Samim tim od pamтивјека utiče na razvoj ličnosti djeteta.

„Igra kao multifunkcionalna aktivnost stvara napetost, uzbuđenje i ostvaruje se u specifičnim verbalnim i neverbalnim komunikacijama (signali, dogовори, pravila, poruke, zahtjevi). Igra je iznutra motivisana pa je zato

uvijek slobodna, otvorena i vrijedna za dijete. Igrom se dijete uči pokušajima i pogreškama, eksperimentisanjima sa različitim materijalima, izražajnim, istraživačkim i drugim postupcima i sredstvima. Kod djeteta se razvija osjećaj sigurnosti, samopoštovanja, samostalnosti, samokontrole, socijalizacije i humane komunikacije“ (Kamenov, 1995: 105).

Stevanović (2001) razlikuje sljedeće vidove igre:

- Funkcionalne igre; Igre mašte ili igre uloga; Didaktičke igre; Igre riječima; Simboličke igre; Konstruktivne igre; Igre sa pravilima; Stvaralačke igre; Pokretne igre; Igre pogađanja...

Kada simuliramo realne radnje ili odnose dijete modeluje stvarnost, poistovjećuje se sa raznim ulogama i osobama i testira ili provjerava kako bi ta stvarnost izgledala uz njegovu aktivnu ulogu. Dijete, dakle, simuliranjem proučava realnost, pokušava da joj se približi na svoj bezazleni, zamišljeni ili virtualni način. Putem igre ili igrovnim aktivnostima djeca testiraju svoje mogućnosti, uspostavljaju odnose sa drugom djecom i odraslima, uopšteno rečeno, stvaraju modele u kojima intenzivno sjedinjuju maštu irealnost. Igrajući se dijete spontano aktivira svoju kogniciju, pušta mašti na volju, oslobađa svoje emocije, razvija socijalne odnose, aktivira svoje tijelo, kreće se i djeluje. Posmatrajući djecu, njihove igre i igrovne aktivnosti, možemo naučiti šta im odgovara, koje igre preferišu i u kojim aktivnostima najviše uživaju. Posmatranjem djece i praćenjem njihovog razvoja vaspitač može pozitivno uticati na njihov razvoj tako što će planirati i izvoditi vaspitno-obrazovni rad nastavljajući igre u „zoni narednog razvoja (Suzić, 2006, prema Vigotski, 1996).

Suzić (2006) razlikuje sledeće vidove igre i igrovnih aktivnosti koje pronalazi kod Kamenova (1997):

1. Funkcionalne igre - dijete izvodi zato što je ovladalo određenim funkcijama svoga tijela, igračaka ili sredstava oko sebe;
2. Igre mašte ili igre uloga - se oslanjaju na slobodnu volju djeteta, nasklonost djeteta da u mašti stvarnost prikaže na sebi svojstven način. Ove igre prepoznajemo u više formi: imitacija i podražavanje, igre iluzije, dramske igre, fikcija i slično;
3. Igre sa gotovim pravilima - razlikujemo od igara u kojima se pravila konstituišu u toku igranja. Često se igrovne aktivnosti u kojima nema pravila pretvaraju u igre sa pravilima zato što se pravila konstituišu tokom aktivnosti. Najveći broj igara ima gotova pravila koja se iz generacije u generaciju prenose na pokoljenja u datim kulturama;
4. Konstruktorske igre - obuhvataju aktivnosti u kojima dijete oblikuje materijal, slaže, gradi ili raspoređuje kako bi postiglo određeni cilj. Rezultat ovih aktivnosti ne mora biti nešto funkcionalno, to može biti estetski ili metaforički učinak (Suzić, 2006: 46).

Socijalno neprilagođeno ponašanje

U današnje vrijeme jako je teško vaspitavati djecu. Disfunkcionalno društvo utiče na sve vrću pojavu raznih devijantnih ponašanja kod djece i mladih.

Promjene u društvu, te manjak vremena uslovile su i promjene u vaspitanju djece te promjene u porodici. Danas imamo situacije gdje djeca provode većinu svojih dnevnih aktivnosti u vrticu, odnosno u vrtićima i jaslicama su i po 10 sati dnevno.

Upravo su vrtići prva mjesta gdje se djeca susreću sa „neprihvatljivim ponašanjem“ svojih vršnjaka. Tako da ona pored poželjnih oblika ponašanja usvajaju i ona koja nisu poželjna.

Postoji mnogo faktora za razlikovaje poželjnog od nepoželjnog oblika ponašanja. A mora se naglasiti da djeca kod kojih se javljaju određeni vidovi problema u socijalizaciji, kao što su stidljivost ili odbačenost od vršnjaka, mogu razviti određene vidove neprihvatljivog i agresivnog ponašanja.

Poremećaji u ponašanju zapravo uključuju sva ona ponašanja djeteta koja nisu prilagođena njegovoj životnoj dobi i/ili okolini i ometaju funkcionsanje djeteta tako da štete djetetu i/ ili okolini dovodeći ga u sukobe ili ga isključuju iz komunikacije s okolinom. Važno je reći da se ovakva ponašanja moraju javiti više puta i trajati neko vrijeme kako bi se govorilo o poremećaju u ponašanju. Bouillet i Uzelac (2007) ističu dvije grupe poremećaja u ponašanju i to:

1. Aktivni poremećaji u ponašanju – odnose se na sva društveno nepoželjna i neprihvatljiva ponašanja, ponašanja koja odstupaju od uobičajenih, očekivanih i „normalnih“.
2. Pasivni poremećaji u ponašanju – obuhvataju djecu koja su povučena, često izolirana i neprihvaćena od strane vršnjaka, a svojim ponašanjem ne ometaju rad pa često izostaje intervencija i pomoć odraslih (Macanović, 2017: 56).

Autorice Koller-Trbović, Žižak i Bašić (2001) poremećaje u ponašanju predškolske djece svrstavaju u tri kategorije:

1. Poremećaji u socijalnom razvoju: agresivnost, nametljivost, prkos, laž, lijenos, povučenost;
2. Poremećaji u emocionalnom razvoju: strah, plašljivost, plačljivost, depresija, ljutnja;
3. Poremećaji navika (manifestiraju se na tjelesnom planu): poremećaji eliminacije, prehrane, spavanja, govora, motorike, stereotipne radnje i neobična ponašanja (Macanović, 2017: 57)

Svako ponašanje koje uključuje udaranje, guranje, štipanje, namjerno nanošenje povreda drugarima ili destruktivna ponašanja, laž i neposlušnost ali i povučenost i stidljivost, mogu negativno uticati na proces socijalizacije i na razvoj socijalnih kompetencija. Zbog toga je jako bitno raditi na tome da se ovakva ponašanja suzbiju i da se razvija atmosfera puna tolerancije i razumjevanja, međusobnog uvažavanja i tolerancije.

Zaključak

Svaki čovjek na planeti Zemlji je društveno biće, samim tim svi imamo potrebu za nekim vidom druženja i interakcije. Ta potreba je najupečatljivija u najranijim uzrastima.

Kroz cjelokupan rad nastojali su se objasniti šta je to socijalizacija, osnovni procese socijalizacije, njene faktore, kao i to zašto je ona bitna za svako dijete. Jako je važno spomenuti i igru kao jedan od neizostavnih faktora socijalizacije.

Ali da krenemo prvo od toga šta je to socijalizacija? Socijalizacija je proces u toku kojega individualnom interakcijom sa svojom socijalnom sredinom usvaja znanja, vještine, navike, stavove, vrijednosti i druge spoznaje, koje su joj potrebne za uspješno funkcioniranje u sredini u kojoj živi.

Na socijalizaciju utiču brojni faktori a među najznačajnijim su porodica, vršnjaci, predškolske ustanove, mas-medije i slično. Među primarnim faktorima socijalizacije je porodica. A posle nje tu su i vršnjaci i vaspitno obrazovne ustanove.

Važno je takođe naglasiti da je socijalizacija proces koji se uči. U radu su navedeni i sljedeći modeli učenja: uslovljavanje (klasično, instrumentalno, opservaciono), učenje po modelu (identifikacija, imitacija, učenje uloga) i učenje uviđanjem.

Kao što smo već spomenuli igra je neizostavan dio djetinjstva a samim tim i procesa socijalizacije. Potrebno je da djeci nudimo razno razne mogućnosti za igru, kako usmjerenu od strane roditelja, vaspitača ili slično, tako i slobodnu.

I za kraj da spomenemo i socijalno neprilagođeno ponašanje koje se javlja kod određene skupine djece.

Sva ona ponašanja koja za cilj imaju povređivanje nekoga drugoga, udaranje, šripanje, ometanje i slično, može otežati i onemogućiti socijalni razvoj i socijalnu povezanost sa drugima. Samim tim je potrebno raditi na tome da se takva ponašanja svedu na minimum ili u potpunosti otklone na pedagoški prihvatljiv način.

Socijalizacija djeteta je jedan od najvažnijih vaspitni proces čiji rezultati dosežu duboko u život svake osobe, a njegov uticaj vidljiv je i na budućim generacijama.

Literatura

1. Arson, E., Wilson, D. T., Akert,, M. R. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica.
2. Brajša - Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj: Emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
3. Hewstone, M. i Stroebe, W. (2001). *Uvod u socijalnu psihologiju - evropske perspective*. Zagreb: Naklada slap
4. Jerković, I. i Zotović, M. (2010). *Razvojna psihologija*. Novi Sad: Futura publikacije.
5. *Pedagoški leksikon*, (1996). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
6. Rot, N. (2002). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
7. Suzić, N. (2006). *Uvod u predškolsku pedagogiju i metodiku*. Banja Luka: XBS.
8. Stevanović, M. (2001). *Predškolska pedagogija*. Rijeka: Andromedija.
9. Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu - Roditelji, vršnjaci, učitelji - kontekst razvoja djeteta*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
10. Karić, E. (2011). *Priprema djece za polazak u školu*. Novi Sad: Pedagoška stvarnost.
11. Selimović, H., Karić, E. (2011). *Učenje djece predškolske dobi*. Pula: Metodički obzori.
12. Kamenov, E. (1990). *Predškolska pedagogija*. Beograd: Zavod za učenike i nastavna sredstva.
13. Macanović, M. (2017). *Socijalno neprilagođeno ponašanje djece predškolske dobi*. Stručni rad, preuzeto sa: file:///D:/Documents/Desktop /5720Article20Text-11831-1-10-20190411.pdf

Abstract: This paper tried to explain the significance and influence of socialization of preschool children on the comprehensive and successful development of each child. It is explained what actually preschool age is, and special attention is paid to the explanation of the concept of socialization, as well as factors which are most important and have the biggest influence of the socialization of preschool children as well as the overall development of each child. Special attention is paid to play, as one of the most important and crucial factors for the development of socialization, but also one of the most important factors in the overall development of a child. It must be

emphasized that all these factors are intertwined with each other, complement each other, and mutually influence each other.

Key words: preschool age, socialization, development factors, play.

Prikaz knjige
UDK: 364.4:316.624(048.83)
DOI: 10.7251/ERB2318112H

Dr Alma Hajrić - Čaušević¹

PRIKAZ KNJIGE **Šta je Socijalni rad/Irene Levin**

Irene Levin, 2015, *Šta je Socijalni rad*, stručni odgovori i uvodi koji mogu djelovati stimulirajuće na početnike u izučavanju nepoznatih tema i dolazećih novih perspektiva, s norveškog preveo Dr. Rasim Muratović, za izdavača Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, urednik prof. dr. Hariz Šarić, 1 – 241.

Naslov izvornika: *Hva er sosialt arbeid, Oslo, Universitetsforlaget AS, 2004.*

Biografija

Dr. Irene Jane Levin rođena 11. februara 1943. godine u Norröpingu. Irene je norveški akademik i spisateljica, kao i profesor emeritus Socijalnog rada na Odsjeku društvenih nauka u Oslometu - storbyuniversitet u Oslu. Njeno posebno polje interesovanja je teorija i razvoj metoda u istraživanju porodice i socijalnog rada. Autorica je knjige pod naslovom „Stefamilien – variasjon og mangfold“ (Porodica koja usvaja djecu – varijacija i brojnost), 1994, zatim zajedno s Janom Trostom autor je knjige „A forsta hverdagen – et symbolisk interaksjonistisk perspektiv“ (Razumjeti svakodnevnicu – simbolička interakciona perspektiva), 2003., kao i mnoga druga djela iz oblasti socijalnog rada a koja se odnose na istraživanje o porodici. Levin se prvo školovala u socijalnoj školi Norveškog ženskog nacionalnog savjeta (1963. – 1965. Decembar). Godine 1983. stekla je zvanje Master of Social Services (MSS) na Bryn Mawr koledžu u Filadelfiji. Godine 1994. odbranila je doktorat političkih nauka na Univerzitetu u Trondhajmu (danas NTNU) tezom Porodica koraka – raznolikosti i raznolikost. Levin je bila prvi šef doktorskog programa socijalnog rada i socijalne politike u Oslu i na Univerzitetском koledžu Akershus (2011-2013).

Levin je već 12 godina član odbora u Komitetu za istraživanje porodice (CFR) koji je dio Međunarodne sociološke asocijacije (ISA), čiji je

---

¹ Doktor nauka iz oblasti socijalnog rada, Mostar, e-mail: alma_hajric22@hotmail.com

sekretar bila od 2002. do 2010. Od 2001. do 2009. godine bila je član odbora u Centru za proučavanje holokausta i manjine.

Uvod

U knjizi „Šta jesocijalni rad“ autorica pokazuje mjesto i ulogu socijalnog rada kao predmeta i njegovo kretanje u različitim pravcima: između teorije i prakse, pomoći i kontrole, individue i društva. Već u predgovoru autorica pokušava postaviti pitanje šta je to ustvari socijalni rad, svjesna da je na to pitanje skoro pa nemoguće precizno odgovoriti.

Knjiga pokazuje s kojim se sve izazovima socijalni rad susreće, te kako društvene relacije mogu biti i instrument rada i jedinstvo analize. U daljem razvoju predmeta socijalnog rada autorica posebno ističe mjesto i ulogu spolne dimenzije i značenje akademizacije predmeta. Pitanje u naslovu knjige indicira ono statističko ispred onog dinamičkog.

Kritička razmatranja

U prvom poglavlju autorica pokušava kroz različite primjere iz društvenog i porodičnog života, odnosno svakodnevnice objasniti pojam *Socijalni rad* i odgovoriti pobliže na pitanje *Šta je socijalni rad?* Socijalni rad je posebna stručna zona kojoj je prvenstveno cilj pomoći ljudima da riješe svoje socijalne probleme, pa je tako usmjerena prema relacijama između osoba i njihove društvene okoline. Dok profesija socijalnog radnika prema autoru Embla (2000), radi na socijalnim promjenama i bori se za bolji životni standard i ljudsko blagostanje. Uglavnom socijalni radnici rade sa slabim grupama i trenutno aktivnom socijalnom politikom. Termin socijalni rad objavljen je prvi put 1930 godine a nosio je naslov „The Settlement and Friendly Visiting“. Nadalje, u dijelu knjige pod nazivom *Napeto polje* fokus je na suprotnosti spolova, odnosno napetosti između polova. S tim u vezi autorica obrađuje kao prvo polje suprotnosti, koje govori o *odnosu teorije i prakse*, zatim drugo polje u kojem je plasiran socijalni rad kao *odnos između pomoći i kontrole* i na kraju treće polje koje se tiče *individue u društvu*, gdje socijalni rad sadrži oboje.

U drugom poglavlju fokus je na nekim od autora i njihovim interpretacijama pojma socijalni rad kroz ono ljudsko u socijalnom radu i posmatranje razvoja socijalnog rada kroz stoljeća. Tako problem siromaštva postaje prepoznatljiv svuda krajem XIX i početkom XX stoljeća i u toj oblasti na scenu stupa Mary Richmond – socijalni rad matrijarhata. Ona je dolazila iz siromašne porodice, a nakon nekog perioda bila je osnivač predmeta Socijalni rad i počela je sa diferenciranjem COS – a (Charity Organization Societies). Za razliku od Richmond, pojavljuje se Jane Addams iz Hull House koja je poticala iz bogate porodice, no ipak je težila da kroz

Hull House - vid pomoći za samopomoć, pomogne strancima u socijalnim naseljima. Kada je u pitanju odnos Richmondove i Addamove bio je isti jer su za primarni cilj imale borbu protiv siromaštva iako su bile pioniri socijalnog rada. Njihove borbe su se odvijale kroz različite strategije, koje su ipak odražavale njihov različit pogled ali je ipak bilo mnogo sličnosti među njima. Uporedno kroz ovo poglavlje autorica obuhvata sve faza osnivanja i pojave socijalnog rada u Norveškoj, zatim akademizacija, linije razdvajanja i razvoj socijalnog rada.

Autorica se u trećem poglavlju najviše bavi definiranjem pojma socijalni rad kroz utvrđivanje da li je u pitanju praktični ili teorijski predmet i kakav je njihov međusobni odnos. Kroz različite aspekte znanja norveški filozof Johannsen je podijelio znanje na tri različite forme i to: znanje kao tvrdnja, znanje kao saznanje i znanje kao konačno znanje. Kada se govori o znanju postoje aspekti koji se ne mogu izraziti ili mi ne želimo to nešto izraziti. Pa tako kao prvo imamo radnje i osjećanja koje su bez riječi i ne dolazi u obzir to izraziti verbalno. Zatim, kao drugo tu je niz područja gdje je puno znanja koje je neizrecivo, koje se podrazumjeva ili nepodrazumjeva. Pod ovom tačkom podrazumjevaju se moralne i etičke vrijednosti. Nadalje u treće područje spadaju sva ona područja koja nisu dobila svoje pravo glasa i koja čine šutnju. Na kraju kao četvrti aspekt znanja imamo šutnju koja je skrivena ali ima snagu. Ova vrsta šutnje je gledano iz površine perspektive nevidljiva. Šutnja upravo govori o onome što nije rečeno.

U četvrtom poglavlju fokus autorica stavlja na osobu u situaciji – odnosno kolektiv, interakciju između jedne ili više osoba kao i njihove okoline. Zatim također u ovom poglavlju obrađuje se pojam „psihosocijalni model“ koji se povezuje sa teorijom Sigmunda Freuda a koja je često bila kritikovana. Zatim se diskutuje o terminu „Jedinstvo analize“ i šta ono ustvari znači za socijalni rad? U naučnom diskursu mnogo toga se odnosi na to šta će biti u fokusu pažnje odnosno jedinstvo analize. Tako se traži odgovor kroz mnoge predmete/discipline čime je data moć drugim profesijama da dođu do adekvatnog odgovora. Zatim jedan drugi važan princip je „početi tamo gdje je klijent“, ustvari zahtjev za stavljanje u poziciju onog drugog da se razumije šta je njegov problem. Često to može biti teško za razumjeti, međutim to može značiti i da te klijent počinje slušati.

Peto poglavlje je od strane autorice dosta fokusirano na relacijski odnos i kroz relacije u kojima rade socijalni radnici. Relacije su perspektiva socijalnog rada i način na koji se socijalni radnik odnosi prema klijentu je ustvari metod pomoću kojeg on pokušava promjeniti klijenta. Rad na relacijama nije samo sredstvo za ostvarivanje cilja postavljenog od strane socijalnog radnika i klijenta, ali to je često i lični cilj. Ustvari klijent je taj koji je subjekt situacije, ustvari polazna tačka za djelovanje socijalnog

radnika cijelo vrijeme je razmjevanje klijentovog odgovora na djelovanje socijalnog radnika. Na taj način socijalni radnik radi kroz svoje relacije za klijenta. Klijent je taj koji je subjekt situacije, a odnos između dvije osobe su dvije relacije. Razumjevanje socijalnog rada se nalazi upravo u razumjevanju onoga drugog koji je posebno interesantan. Često pitanje koje se postavlja u ovom poglavlju jeste upravo kako socijalni radnik razumije one druge odnosno klijenta.

U šestom poglavlju autorica već pokušava da objasni kako je predmet socijalni rad od svog osnivanja usmjeren prema djelovanju u održenom poručju koji radi na razvoju i promjenama. Tako kontekst promjene situacije u kojoj djeluje socijalni radnik sadrži odnos između individue ili grupe i društva. Samim time može se reći da radnu zonu socijalnog rada čine tri elementa i to: individua/grupa, društvo i promjena. Socijalni rad djeluje tako da ljudi izađu iz krize u kojoj se nalaze. Nakon toga autorica je obradila pojam „odbijanje“ koji može biti različite vrste. Jedna forma odbijanja može ići zajedno s klijentima koji nisu povezani sa stalnim časovima. Zatim također postoji i oblik odbijanja kao nedostatak forme za respondiranje ili odgovor. Tako socijalni radnik doživljaj odbijanja definira kao jedan dio u procesu. Mnogi klijenti koje socijalni radnici susreću su osobe koje su lično bile odbačene. Tako kod klijenta ova odbačenost ili odbijanje zahtijeva stručnu sposobnost i jaku personalnost.

Sedmo poglavlje knjige posvećeno je trećem uzbudljivom polju koje se mnogo ističe u ovoj knjizi a to je odnos između pomoći i kontrole. Sama riječ kontrola odnosi se na upravljanje i kontrolu, pa često ova dva pojma se mogu zamjeniti i koristiti u funkciji istog značenja. Ako se ide metodom reza onda se koristi pojam kontrola, međutim kontrola nečeg može upravljati postupcima pa se to zove kontrola upravljanja ili samokontrola. Socijalni radnik ima moć i kao onaj koji pomaže i kao onaj koji kontroliše. U današnjem društvu moć je nevidljiva – kao što je nevidljiv i aspekt kontrole. Kao i u drugim slučajevima socijalni radnik, kao i onaj koji pruža pomoć, upravo ima moć u odnosu prema svom klijentu. To znači upravo da socijalni radnik ima veliku moć da utiče i da sačinjava prijedlog promjena u odnosu prema klijentu. Ovdje je važan element vrijeme pa tako gledajući kratkoročno pomoć se može doživjeti kao nešto što izaziva rane, a dugoročno to može biti nešto korisno. Na kraju treba istaći činjenicu da su pomoći i kontrola međusobno satkani u socijalnom radu i pojavljuju se kao nerješiva dilema.

I na kraju u osmom poglavlju pod nazivom „maramica i uske cipele“ autorica pokušava dočarati način i stil oblačenja kao metaforu za stil oblačenja koji prati profesiju socijalnog rada. To je poseban način oblačenja iz sedamdesetih godina kada su se upravo mnogi socijalni radnici tako

oblačili. Pa tako najbolji uvid u sadržaj nekog fenomena dobije se gledajući u njegove granice diskursa koje pokazuju jasnu povezanost prema žudnji i moći za istom. Slobodno možemo reći da je diskurs ono vidljivo i ono što je prikriveno, ali isto tako i objekt žudnje za koji se mi borimo. Tako akademski diskurs ima jak uticaj kada je u pitanju zajedničko razumjevanje u društvu o poziciji socijalnog rada. I na kraju poglavlja nalazi se odlomak koji se tiče teme šta i kako dalje, odnosno u kojem pravcu ide socijalni rad? Neki od odgovora na ovo pitanje nalaze se pred sami kraj knjige u kojoj autorica pokušava kroz različite teorije, kroz stavove i viđenja raznih eksperata i autora koji su u uskoj vezi sa socijalnim radom odgovoriti na pitanje i pokušati bliže dočarati koja je uloga socijalnog radnika i profesije socijalnog rada u nekadašnjem i današnjem sistemu.

Zaključak

Studijska rasprava *Šta je socijalni rad* znanstveno je djelo teorijskog karaktera koje indicira ono statističko ispred onog dinamičkog. Ovo znanstveno djelo značajan je doprinos profesiji socijalnog rada i kao takva knjiga može poslužiti studentima sociologije, socijalnog rada, društvenih nauka i uporednih studija. Također ona može poslužiti kao praktični vodič za čitaocе koji malо ili skoro i ne znaju šta je zadatak i uloga socijalnog radnika. S obzirom da je Norveška odakle dolazi i autorica knjige Irene Levin, prepoznatljiva kao država blagostanja, kao jedna socijalna država u kojoj vlada socijalna pravda prema međunarodnim standardima, ona zauzima prvo mjesto po pružanju životnih uslova i standarda svojim stanovnicima. Kada su u pitanju dileme koje se tiču struke, Irene Levin je imala želju da predoči situacije u kojima socijalni rad dolazi do izražaja, ona je željela da se prilagodi socijalnom radu analizirajući ga izvana i istovremeno gledajući ga iznutra u njegovim polaznim tačkama. Irene Levin je jedna od najpozvanijih stručnjaka koja je pokušala primjerima iz prakse socijalnih radnika kao i rezultatima istraživanja do kojih je došla predočiti situacije kada nastupaju strukovne dileme.

Ipak jedna zajednička karakteristika za sve aktivnosti bio je upravo veliki interes Levin za dalji razvoj predmeta socijalni rad i podizanje socijalnog rada na akademski nivo. Ovo znanstveno djelo značajan je doprinos savremenom socijalnom radu u području obrazovnog procesa u kojem autorica maksimalno pokušava da objedini svoje široko teorijsko znanje sa bogatom praksom koju je sticala punih dvadeset godina u radu sa studentima, kroz njihove diplomske i magistrske radove iz oblasti socijalnog rada. Uočava se da je autorica intenzivno radila na problemu socijalnog rada kao predmetne zone i diskursivne prakse, zatim na razvoju metoda i teoretiziranju različitih tema koje su u bliskoj vezi sa socijalnim radom.

Prijevod knjige je kvalitetan, sadržaj dobro organiziran i sistematiziran, način pisanja je dosta jasan i stilski korektan. Ova knjiga daje snažan impuls u smislu dalnjeg istraživanja socijalnog rada i povećanja shvatanja pojma socijalni rad u najširem smislu, te spada u značajnu literaturu iz područja i oblasti socijalnog rada. Upravo teorijske postavke pojma socijalni rad koje je postavila Levin mogu biti uporište razvojne koncepcije savremene teorije socijalnog rada u budućnosti.

UPUTSTVO AUTORIMA

EVROPSKA REVIJA je naučni časopis Evropskog univerziteta Brčko Distrikta koji izlazi dva puta godišnje. U časopisu objavljujemo naučne radove i prikaze iz svih oblasti društvenih i humanističkih nauka. Radovi koji su već objavljeni u nekoj drugoj publikaciji neće biti prihvaćeni. Ovim uputstvom utvrđuju se način i uslovi publikovanja i utvrđuju se kriterijumi, način i postupak izbora naučnih publikacija za objavu u časopisu. Redakcija časopisa prima rade tokom cijele godine a rade moraju biti pravopisno i jezički korektno napisani u skladu sa ovim uputstvom. Uz rad autor šalje i potpisu izjavu (prilog na kraju). Po prijemu rada isti se prosljeđuje na adrese minimum dva recezenta, a da bi bio publikovan u časopisu mora imati bar dvije pozitivne recenzije.

KATEGORIZACIJA

Kategorizacija članaka je obaveza i odgovornost uredništva, a mogu je predlagati recenzenti i članovi uredništva, odnosno urednici rubrika. Članci u časopisima se, po COBBISS ili nekom drugom oficijalno priznatom sistemu, razvrstavaju u naučne rade i stručne članke.

Originalan naučni članak načelno je organizovan po shemi IMRAD za eksperimentalna istraživanja ili na deskriptivan način za deskriptivna naučna područja, u kome se prvi put publikuje tekst o rezultatima sopstvenog istraživanja ostvarenog primjenom naučnih metoda, koje su tekstualno opisane i koje omogućavaju da se istraživanje po potrebi ponovi, a utvrđene činjenice provjere.

Pregledni naučni članak predstavlja pregled najnovijih rada o određenom predmetnom području sa ciljem da se već publikovane informacije sažmu, analiziraju, evaluiraju ili sintetiziju, te donosi nove sinteze koje takođe obavezno uključuju rezultate sopstvenog istraživanja autora.

Kratko ili prethodno saopštenje je rad, ali manjeg obima ili preliminarnog karaktera, u kojem neki elementi IMRAD-a mogu biti ispušteni, a radi se o sažetom iznošenju rezultata završenog izvornog istraživačkog rada ili članka koji je u nastajanju (engl. Working Paper).

Naučna kritika, odnosno polemika ili osvrt je rasprava na određenu naučnu temu, zasnovana isključivo na naučnoj argumentaciji, u kojoj autor dokazuje ispravnost određenog kriterijuma svog mišljenja, odnosno potvrđuje ili pobija nalaze drugih autora.

Informativni prilog je uvodnik, komentar i slično.

Prikaz knjige, instrumenta, računarskog programa, slučaja, naučnog događaja i slično jeste prilog u kome autor procjenjuje pravilnost/nepravilnost nekog naučnog ili stručnog rada, kriterijuma, postavke ili polazišta, uz poseban naglasak na kvalitet ocjenjivanog rada.

OPŠTE NAPOMENE

Rad kucati na stranici formata B5(JIS), sa marginama od 2.5 cm (opcija *Normal*), tako što ćete izabrati odgovarajuću tastaturu i font. Radove pisati korišćenjem latiničnog pisma, font *Times New Roman*, veličina 12, prored (*Multiple*) 1, poravnati s obe strane (*Justified*). Napomene (fusnote) pisati korišćenjem latiničnog pisma, font *Times New Roman*, veličina 10, prored (*Multiple*) 1. Obim rada ne smije premašiti jedan autorski tabak.

Radovi treba da budu dostavljeni na elektronsku adresu redakcije: evropska.revija@eubd.edu.ba, u prilogu - kao otvoreni dokument (*Word*). Prije slanja redakciji rad sačuvati u verziji Word 1997–2003 (File - Save as type - *Word 1997-2003*) radi izbjegavanja tehničkih problema uslijed nekompatibilnosti različitih verzija Word programa na računarima.

STRUKTURA RADA

Članak u časopisu mora biti uređen na standardan način, sa navedenim osnovnim elementima članka kao što su: naslov, imena autora, elektronska adresa za korespondenciju, naziv ustanove, adresa.

1. Ime i prezime (svih) autora pisati u gornjem lijevom uglu. Ispred imena navesti naučno zvanje, a iza prezimena staviti znak za podložnu napomenu (fusnota). U napomeni navesti: naziv institucije (afilijacija) - navodi se pun naziv i sjedište institucije u kojoj je autor zaposlen; adresa elektronske pošte autora.

2. Naslov rada treba da što vjernije opiše sadržaj rada, prikladnim riječima za indeksiranje i pretraživanje. Piše se ispod imena autora s jednim redom razmaka, velikim slovima (*Times New Roman 14 Bold*), a podnaslovi treba da budu pisani malim slovima (*Times New Roman 12 Bold*). Naslov i podnaslovi treba da imaju centralno poravnanje.

3. Sažetak (apstrakt) rada je kratak informativni pregled sadržaja koji čitaocu omogućava da brzo i tačno ocijeni njegovu relevantnost i koje sadrži termine koji se često koriste za indeksiranje i pretragu članka. Treba da ima od 100 do 250 riječi. Piše se ispod naslova, s jednim redom razamaka, (*Times New Roman 11 Italic*), s oznakom *Apstrakt*.

4. Ključne riječi su termini ili fraze kojih ne može biti više od deset. Pišu se ispod sažetka, s jednim redom razmaka, (*Times New Roman 11 Italic*), sa oznakom *Ključne riječi* i tačkom iza posljednje riječi.

5. Tekst rada piše se ispod ključnih riječi, s dva reda razmaka.

6. Spisak izvora i citirane literature piše se na kraju teksta, nakon dva reda razmaka, (*Times New Roman 12*).

7. Rezime na engleskom jeziku, treba da stoji ispod spiska literature.

8. Ključne riječi na engleskom jeziku pišu se ispod rezimea, s jednim redom razmaka.

9. Prilozi (slike, tabele, grafikoni) mogu biti umetnuti u tekst. Veličinu treba prilagoditi da ne ometaju slanje rada. Prilozi se ne štampaju u boji.

CITIRANJE U TEKSTU RADA

Prilikom pisanja rada potrebno je da se pridržavate APA stila. APA stil je jedan od najbolje dokumentovanih sistema za pisanje, formatiranje i navođenje referenci, sa lako dostupnim priručnikom koje je prilagođeno savremenom akademskom izražavanju. Za razliku od onih stilova u kojima fusnota služi za identifikaciju izvora uz različite dodatne napomene, APA stilom je prostor unutar fusnota predviđen isključivo za dodatne napomene i pojašnjenja autora, dok se skraćena identifikacija izvora nalazi u samom tekstu odmah nakon rečenice koja se citira, a kompletna identifikacija korišćenog izvora nalazi se na kraju teksta u popisu referenci.

PRIMJERI NAJČEŠĆE KORIŠĆENIH IZVORA NAVEDENIH U APA STILU

1. KNJIGA (MONOGRAFIJA)

Prezime, Inicijal imena. (Godina). Naslov. Mjesto: Izdavač.

1.1. Jedan autor knjige:

u tekstu: (Simić, 2001: 95)

na kraju rada: Simić, K. (2001). *Umjetnost življenja*. Brčko: SKPD Prosvjeta.

1.2. Više autora knjige:

u tekstu: (Keković i sar., 2011: 56)

na kraju rada: Keković, Z., Savić, S., Komazec, N., Milošević, M., i Jovanović, D. (2011). *Procjena rizika*. Beograd: Centar za analizu i upravljanje krizama.

1.3. Bez autora:

u tekstu: (American Psychological Association [APA], 2009), sve naredne reference mogu i kao (APA, 2009)

na kraju rada: *Publication Manual of the American Psychological Association (6th Edition)*. (2009). Washington, D.C.: American Psychological Association.

2. DIPLOMSKI, MASTER, MAGISTARSKI I DOKTORSKI RADOVI

Prezime, Inicijal imena. (Godina). Naslov. Vrsta rada (diplomski, master, magistarski ili doktorski rad). Mjesto: Ustanova gdje je odbranjen rad.

2.1. Diplomski rad:

u tekstu: (Ivković, 2008: 8)

na kraju rada: Ivković, M. (2008). *Habermasova koncepcija sistemske kolonizacije svijeta života*. Diplomski rad. Beograd: Filozofski fakultet.

2.2. Master rad:

u tekstu: (Vučić, 2012: 26)

na kraju rada: Vučić, S. (2012). *Sekuritizacija kao analitički okvir nacionalne bezbjednosti*. Master rad. Beograd: Fakultet bezbjednosti.

2.3. Magistarski rad:

u tekstu: (Živojinović, 2008: 72)

na kraju rada: Živojinović, D. (2008). *Realizam nivoa analize u međunarodnim odnosima*. Magistarski rad. Beograd: Fakultet političkih nauka.

2.4. Doktorski rad:

u tekstu: (Ejodus, 2012: 145)

na kraju rada: Ejodus, F. (2012). *Uzajamno konstituisanje identiteta političke zajednice i njene bezbjednosti*. Doktorski rad. Beograd: Fakultet političkih nauka.

3. NAUČNI RAD (ČLANAK) U NAUČNOM ČASOPISU

Prezime, Inicijal imena. (Godina). Naslov. Naziv časopisa, volumen (broj), prva strana članka-posljednja strana članka.

3.1. Jedan autor

u tekstu: (Dragišić, 2010: 225)

na kraju rada: Dragišić, Z. (2010). Nacionalna bezbjednost - alternative i perspektive. *Srpska politička misao*, 28(2), 217-232.

3.2. Više autora

u tekstu: (Gad & Petersen, 2011: 325)

na kraju rada: Gad, U. P. & Petersen, K. L. (2011). Concepts of politics in securitization studies. *Security Dialogue*, 42(4-5), 315-328.

u tekstu: (Stanarević i sar., 2012: 155)

na kraju rada: Stanarević, S., Gačić, J. i Jakovljević, V. (2012). Integriranje koncepta *safety* i *security* kulture u korporativnu bezbjednost. *Godišnjak Fakulteta bezbjednosti*, 147-163.

3.3. Više autora, onlajn naučni časopis

u tekstu: (Said & Funk, 2002)

na kraju rada: Said, A. A. & Funk, N. C. (2002). The Role of Faith in Cross-Cultural Conflict Resolution. *Peace and Conflict Studies*, 9(1). Preuzeto 14. novembra 2014. sa <http://www.gmu.edu/programs/icar/pcs/ASNC83PCS.htm>

4. SAOPŠTENJE U ZBORNIKU SA NAUČNE KONFERENCIJE

ŠTAMPANO U CJELINI

Prezime, Inicijal imena. (Godina). Naslov. U: *Naziv zbornika*. (prva strana članka-posljednja strana članka). Mjesto: Izdavač.

4.1. Jedan autor:

u tekstu: (Cvetković, 2002: 37)

na kraju rada: Cvetković, V. N. (2002). Institucije, država, identitet. U: *(Re)konstrukcija institucija: godinu dana tranzicije u Srbiji*. (str. 27-42). Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju.

4.2. Više autora:

u tekstu: (Jovetić i Janković, 2011)

na kraju rada: Jovetić, S. i Janković, N. (2011). Značaj naučno-tehnološkog razvoja za društveno-ekonomski razvoj zemlje: statističko-ekonometrijski model. U: *Tehnologija, kultura i razvoj: tematski zbornik radova XVIII naučnog skupa međunarodnog značaja "Tehnologija, kultura i razvoj"*. (str. 142-151). Subotica: Udruženje "Tehnologija i društvo"

3.3. Više autora, onlajn naučni časopis

u tekstu: (Said & Funk, 2002)

na kraju rada: Said, A. A. & Funk, N. C. (2002). The Role of Faith in Cross-Cultural Conflict Resolution. *Peace and Conflict Studies*, 9(1). Preuzeto 14. novembra 2014. sa <http://www.gmu.edu/programs/icar/pcs/ASNC83PCS.htm>

5. TEKST PREUZET SA INTERNETA

Prezime, Inicijal imena. (Godina). Naslov. Preuzeto datum. sa Internet adrese

5.1. Jedan autor:

u tekstu: (Žižek, 2013)

na kraju rada: Žižek, S. (2013). *Die Krise des Westens betrifft sowohl Demokratie als auch Finanzwirtschaft*. Preuzeto 14. novembra, 2013., sa <http://www.egs.edu/faculty/slavoj-zizek/articles/die-krise-des-westens-betrifft-sowohl-demokratie-als-auch-finanzwirtschaft/>

5.2. Više autora:

u tekstu: (Cha & Friedhoff, 2013) ili (Cha & Friedhoff, 2013, 14. novembar)

na kraju rada: Cha, V. & Friedhoff, K. (2013). Ending a Feud Between Allies. *The New York Times* [onlajn], str. A1. Preuzeto 15. novembra 2013, sa <http://www.nytimes.com/2013/11/15/opinion/ending-a-feud-between-allies.html>

EVROPSKA REVIJA

ISSN 2303-8020

Evropski univerzitet Brčko Distrik

IZJAVA AUTORA

Autor teksta: _____

Naslov rada: _____

Afilijacija: _____

Kontakt (elektronska pošta i telefon): _____

Godište rođenja: _____

Pod punom moralnom i materijalnom odgovornošću, izjavljujem:

- da tekst dostavljen uredništvu radi objavljivanja u časopisu Evropska revija predstavlja rezultat sopstvenih istraživanja, i da ne krši autorska prava ili prava bilo koje treće strane,
- da su u tekstu poštovana sva pravila citiranja i referenciranja izvora i sekundarne literature (nema plagijarizma u bilo kom obliku),
- da tekst nije objavljen u bilo kojoj drugoj publikaciji pod bilo kojim drugim naslovom, niti u sličnom ili izmijenjenom obliku, te da nije objavljen na nekom drugom jeziku,
- da rad nije i neće biti ponuđen radi objavljivanja bilo kojoj publikaciji u zemlji ili inostranstvu, dok uredništvo časopisa Evropska revija ne izvesti autora o krajnjoj odluci o publikovanju rada.

U _____,
_._.2023. godine

Potpis autora
_____